

**HAYEK'İN KENDİLİĞİNDEN DOĞAN DÜZEN
DÜŞÜNCEİ VE KUÇURADI'NİN İNSAN HAKLARI VE
SOSYAL ADALET GÖRÜŞÜ**

Kemal Taylan Abatan

171128123

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İnsan Hakları Anabilim Dalı

İnsan Hakları Yüksek Lisans Programı

Danışman: Doç. Dr. Muttalip Özcan

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Haziran, 2020

**HAYEK'İN KENDİLİĞİNDEN DOĞAN DÜZEN DÜŞÜNCESİ VE
KUÇURADI'NİN İNSAN HAKLARI VE SOSYAL ADALET
GÖRÜŞÜ**

Kemal Taylan Abatan
171128123
Orcid: 0000-0003-38317604

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Muttalip Özcan

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Haziran, 2020

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Doküman No	FR-178
İlk Yayın Tarihi	01.03.2018
Revizyon Tarihi	23.01.2020
Revizyon No	01
Sayfa	1

19/06/2020

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bulguların sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; çalışmamın Maltepe Üniversitesinde kullanılan "bilimsel intihal tespit programı" ile tarandığını ve öngörülen standartları karşıladığını beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Kemal Taylan ABATAN

Hazırlayan: Enstitü Sekreterliği

Onaylayan: Kalite Yönetim Koordinatörlüğü

TEŞEKKÜR

Bu alıŐma sűrecinde, ortaya koyduėu dűŐncelerle çaėımızın olayları arasında olanaklarımızı hatırlatan, insan haklarına felsefi açıdan bakmamızı saėlayan Prof. Dr. İoanna Kuçuradi'ye, çalıŐma sűrecinde desteėini esirgemeyen danıŐman hocam Doç. Dr. Muttalip Őzcan baŐta olmak űzere Maltepe Őniversitesi İnsan Hakları Anabilim Dalı hocalarının tamamına, ayrıca tez sűreci boyunca yaŐadığım sıkıntılarını aŐmamda benden desteėini esirgemeyen Damla Őengűl'e, Aris-İrini Abacı'ya, Serhat Durup'a, Elif Dilan Kara'ya, Mehtap Pulat'a ve aileme teŐekkűrű borç bilirim.

Kemal Taylan Abatan

Temmuz 2020

ÖZ

HAYEK'İN KENDİLİĞİNDEN DOĞAN DÜZEN DÜŞÜNÇESİ VE KUÇURADI'NİN İNSAN HAKLARI VE SOSYAL ADALET GÖRÜŞÜ

Kemal Taylan Abatan
Yüksek Lisans Tezi
İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Muttalip Özcan
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020

Kendiliğinden doğan düzen (spontaneous order), çağımızda serbest piyasa savunucuları tarafından düşüncelerinin temeline yerleştirilen, kendiliğinden gelişen ve büyüyen düzen anlamını taşımaktadır. Bu düzenden hareketle ortaya çıkan bireysel özgürlük (personal liberty), serbest piyasa (free market) ve sınırlı devlet (limited state) düşünceleri, Friedrich August von Hayek tarafından sistemleştirilmiş bir sosyal teori olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kendiliğinden doğan düzen düşüncesinin oluşturduğu sosyo-ekonomik düzenle talep edilen siyasal düzenin, yani sınırlandırılmış devlet düşüncesinin, İoanna Kuçuradi'nin insan hakları görüşündeki, hakları doğrudan ve dolaylı olarak koruyan devlet düşüncesiyle çatışmaktadır. Kendiliğinden doğan düzen düşüncesinde, serbest piyasanın koruyucusu olarak ele alan sınırlı devlet görüşü, bireylerin yalnızca çıkarlarının koruyucusu olarak düşünülmesi sebebiyle sosyal adaletsizliğe sebep olmaktadır. Kuçuradi'nin insan hakları düşüncesinden hareketle ortaya koyduğu devlet düşüncesinin, Hayek'in düşüncesinde oluşturulmuş düzene, yani bir anlamda müdahaleci devlet düzenine karşılık gelmesi, bu iki düşüncenin yaşadığı çatışmanın boyutu hakkında fikir vermektedir.

Bu çalışmada, Hayek tarafından sosyal, iktisadi ve siyasal teori haline getirilen “kendiliğinden doğan düzen” düşüncesi incelenecektir. Hayek'in tarif ettiği düzen şekli, insanın doğal yanına hitap ederken, tür olarak ayırt edici özellikleri düşüncesini dışarıda bırakmaktadır. Kuçuradi'ye göre, tür olarak insanın değerinin korunmasının ön koşulları, insan haklarından geçmektedir ve dolayısıyla Hayek, Kuçuradi'yle çatışmaktadır. Çalışmada Hayek'in teorisi ve Kuçuradi ile çatışması tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: 1. İnsan; 2. Kendiliğinden doğan düzen; 3. Bireysel özgürlük; 4. Serbest piyasa; 5. Devlet; 6. İnsan hakları, 7. Sosyal adalet.

ABSTRACT

HAYEK'S IDEA OF SPONTANEOUS ORDER AND KUÇURADI'S CONCEPT OF HUMAN RIGHTS AND SOCIAL JUSTICE

Kemal Taylan Abatan

Master's Thesis

Department of Human Rights

Human Rights Programme

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Muttalip Ozcan

Maltepe University Graduate School, 2020

The meaning of the Spontaneous Order which is a keystone of the thoughts of the supporters of free market is the order which is developing and growing spontaneously. Thoughts like personal liberty, free market and limited state which arise from this order, is a social theory which is systematized by Friedrich August Hayek.

The political order which is required by the economic order of the Spontaneous Order, in other words the limited state, contravenes with the idea of the state which protects, directly or indirectly the human rights at the Ioanna Kuçuradi's opinion about the human rights. The idea of the limited state which is the protector of the free market according to Spontaneous Order opinion, leads to the social injustice because it is a protector only for the interests of individuals. The opinion about the state which arises from the human rights opinion of Ioanna Kuçuradi is the intrusive state according to Hayek's order. This point shows the dimensions of conflict between the two opinions.

In this study, it will be examined the idea of "Spontaneous Order" that turned into a social, economic and political theory by Hayek. Hayek's description appeals to the natural side of human and sets aside the idea of human's differential feature as a species. According to Kuçuradi, prior condition of protection of human dignity as a species is attached to human rights. Therefore Hayek conflicts with Kuçuradi. This conflict and Hayek's theory will be discussed in this study.

Keywords: 1. Human; 2. Spontaneous Order; 3. Personal liberty; 4. Free market; 5. State; 6. Human rights; 7. Social justice.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZ	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÖZGEÇMİŞ	viii
BÖLÜM 1. GİRİŞ	1
BÖLÜM 2. BİREYSEL ÖZGÜRLÜK VE DEVLETİN İŞLEVİYLE İLGİSİNDE HAYEK'İN KENDİLİĞİNDEN DOĞAN DÜZEN ANLAYIŞI	7
2.1. Kendiliğinden Doğan Düzen Fikri	8
2.2. Liberal İnsan ve Değer Anlayışıyla İlişkisinde Özgür Birey	19
2.3. Rekabete Dayalı Serbest Piyasa Ekonomisi, Özgürlükler ve Sosyal Adalet	30
2.4. Sınırlı Devlet	39
BÖLÜM 3. İNSAN HAKLARIYLA İLGİSİNDE KUÇURADI'NİN SOSYAL ADALET VE DEVLET GÖRÜŞÜ	54
3.1. İnsanın Değeri, Değerler ve Ahlâklar	54
3.2. İnsan Hakları ve Sosyal Adalet	70
3.3. Devletin Amacı ve İşlevi	78
BÖLÜM 4. SONUÇ	87
KAYNAKÇA	94

ÖZGEÇMİŞ

Kemal Taylan ABATAN

İnsan Hakları Anabilim Dalı

Eğitim

Derece Yıl Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı

Y.Ls. 2020 Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
İnsan Hakları Anabilim Dalı

Ls. 2014 Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü

Lise 2007 Kartal Lisesi

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı : İstanbul, 1990 Cinsiyet: E

e-posta : taylan.abatan@gmail.com

BÖLÜM 1. GİRİŞ

Kendiliğinden doğan düzen fikri, bireysel özgürlük ve serbest piyasa ekonomisinin yirminci yüzyıldaki önemli savunucularından biri olan Friedrich August von Hayek tarafından sistemleştirilmiştir. Kendisinin iktisat ve siyaset üzerine düşüncelerini içeren bu kavram, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalist ekonomik düzenin yayılmasına karşı olan bir grup klasik liberal akademisyen tarafından savunulmuştur ve zamanla da bazı ülkelerde uygulanmıştır. İktisadi, sosyal ve siyasi alanda özgürlük ile kendiliğinden doğan düzen fikri arasında sıkı bir bağ kuran Hayek, bireylerin ihtiyacı olan şeyin özgürlük olduğunu, bunun da en iyi şekilde iktisadi alanda özgürlüklerin önünü açan devletlerde gerçekleşebileceğini, merkezi iktisadi planlamanın insanlığı köleliğe götüreceğini iddia etmiştir.

Dolayısıyla, serbest piyasa ile özgürlük, özgürlük ile de “düzen” arasında bağ kuran Hayek, dilde yansımaları bulduğu şekliyle iki farklı düzenden söz etmenin mümkün olduğunu savunmaktadır; söz gelimi, Hayek, Klasik Yunanca'dan aldığı şekliyle oluşturulmuş bir düzen anlamına gelen *taxis*'i ve kendiliğinden büyüyen düzen anlamına gelen *kozmosu* esas almaktadır, yani Hayek'in düşüncesinde birisi *taxis*, diğeri *kozmos* ile karşılanan iki farklı düzen anlayışı mevcuttur (Hayek, 1996, s. 57). Kaynağını *kozmostan* alan Hayek'in kendiliğinden doğan düzen düşüncesi, dışarıdan bir müdahale olmadan, kendiliğinden ortaya çıkan, doğal olan düzendir. *Taxis*, yani oluşturulmuş, planlı düzen ise dışarıdan etkilerle ve insan eliyle gerçekleşmektedir. İnsan eliyle gerçekleştiği için de herhangi bir alanda esas alındığı takdirde insanın doğasını bozmaya müsaittir. Diğer yandan “kendiliğinden doğan düzen” şekli insanın doğasına daha uygundur.

Hayek'in düşüncesinde, her iki düzen de kültürel evrim sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu evrim sonucunda insanlık çeşitli “değerler” kazanmıştır. Bu değerler insanların yaşadığı binalar, kullandıkları araçlar, faydalanıp hayatlarını kolaylaştıran teknolojik buluşlar ve onların yaşamlarını, mülklerini kanunlarla koruyan devletlerdir. Hayek'in “kendiliğinden doğan düzen”inde ciddi bir yer tutan piyasa, yani iktisadi ilişkiler ise bu değerlerin gerçekleşmesi için fiyatlar aracılığıyla bilginin yayılma

vazifesini üstlenir. Hayek'in serbest piyasa üzerine düşüncelerinde, "piyasanın kozmosu" olarak tanımladığı bu düzen için türettiği bir kavram olan *katallaksi* kavramının içeriğinin de irdelenmesi gerekmektedir. Bu düzen türü kendiliğinden gelişen, bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları, kazanca dayalı bir oyun olarak tasvir edilmektedir. Böylelikle birden fazla ekonominin bir araya gelmesiyle serbest piyasa düzeni kurulmaktadır. Hayek'in düşüncesinde insan tasarımı olmayan serbest piyasanın kendiliğinden bir şekilde ilerleyebilmesi için dışarıdan herhangi bir müdahaleye uğramaması gerekmektedir. Bundan hareketle, iktisadi alandaki planlamacı fikirlere yönelik sert eleştiriler getiren Hayek ve beraberindekiler, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyete olan inancın azaldığı düşüncesini ortaya koymuştur. Bu düşünceleri savunanlara göre, iktisadi alandaki kaosu önlenmesi için merkezi, oluşturulmuş ve planlanmış ekonomik programların ortadan kaldırılması, bireyin özgürlüğünün ve serbest piyasanın gerçekleşmesinin temel şartlarından biridir. Böylelikle, Hayek ve beraberindekilerin görüşü neo-liberal bir düşünce olarak adlandırılmış, bu düşünceler ise belirli ülkelerde uygulamaya konulmuştur. Uygulamalar esnasında, özellikle sendikal hakları hedef almasından dolayı, geniş kitlelerin sosyal, ekonomik ve siyasal hakları ellerinden alınmıştır. Bu haklar insanların ellerinden alınırken, başta özel mülkiyet olmak üzere, iktisadi hak ve özgürlükler fikri öne çıkmıştır.

Hayek'in düşüncesinde, bireylerin kendilerini gerçekleştirebilmeleri ve geliştirebilmeleri için en iyi yolun, güçlü özel mülkiyet haklarına dayandığı fikri öne çıkmaktadır. Güçlendirilmiş özel mülkiyet hakkına dayalı serbest piyasa ekonomisinde devletin iktisadi faaliyetlerden uzak durması gerektiğini savunan Hayek, devletin sadece iç ve dış güvenlik gibi temel faaliyetlerle sınırlandırılmış bir yapıya dönüştürülmesi gerektiği inancındadır (Hayek, 2013, s. 227). Böylesi bir devlet anlayışından hareketle, bireylerin toplumsal-siyasal ve iktisadi yaşamda aktif bir özne olarak yer alabilmeleri için sosyal adalet ve insan hakları gibi günümüz demokratik toplumlarında kabul gören ideallerin de terkedilmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Hayek, 1995, s. 141-146). Dolayısıyla bu düşünceyle birlikte, devlet de piyasanın korunmasından başka bir işe karışmamalıdır. Hayek'in düşüncesinde devlet, sadece serbest piyasanın korunması için gereken ordu, savunma, emniyet gibi kurumları oluşturmalıdır. Çünkü devlet, serbest piyasa düzenindeki fiyatlandırmaları tahmin edemeyebilir, devleti yönetenler ise çeşitli

çıkart gruplarını temsil ettikleri için, müdahaleleri haksız rekabete yol açabilmektedir (Harvey, 2015, s. 10).

Buna karşılık, çağımızda, başta Kuçuradi olmak üzere, insan hakları fikriyle sosyal adalet arasında sıkı bir bağ kuran filozof veya düşünürler devleti göreve çağmakla birlikte, çağdaş bir toplumda kişilerin insana yakışır bir yaşam sürdürebilmeleri için her devletin temelde kişi hakları olan insan haklarını korumakla ve sosyal adaleti sağlamakla yükümlü olduğunu ileri sürmektedirler (Kuçuradi, 2016a, s. 43). Dolayısıyla günümüzde bireylerin veya kişilerin insana yakışır bir yaşam sürdürebilmeleri için hayata geçirilmesi zorunlu olduğu ileri sürülen iki karşıt görüşle karşı karşıya olduğumuz söylenebilir. Bir tarafta yer alan Hayek'in, insan hakları fikrini bir kenara atarak, sadece kendiliğinden doğan düzen fikri etrafında geliştirdiği bireysel özgürlükleri korumakla işlevi sınırlandırılmış bir devlet anlayışı ile diğer tarafta yer alan, Kuçuradi ve benzeri filozofların savunduğu, temel görevi insan haklarını korumak ve sosyal adaleti sağlamak olan devlet görüşünün temel savları bakımından karşılaştırılması bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın genel çerçevesini, insanca yaşam, temel hak ve özgürlükler, bireyin gelişimi ve kendiliğinden doğan bir düzen olarak serbest piyasa ekonomisi ve bunlarla doğrudan bağlantılı olan temel kavramların iki farklı açıdan incelenmesi oluşturacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, Hayek ve diğer neo-liberallerin kapitalist üretim-tüketim döngüsünün sürekliliğini koruma amacını merkeze alarak geliştirdikleri kendiliğinden doğan düzen, bireysel hak ve özgürlükler, sınırlandırılmış devlet yetkisi ve benzeri "iyi niyetli" fikirlerin aydınlatılmadığında ne ölçüde insanın değerini harcayıcı olabileceğinin gösterilmesi ve buradan hareketle, çağımız itibariyle, kişilerin insana yakışır bir hayat sürdürebilmeleri için neler yapılması nelerin yapılmaması gerektiğine işaret etmektir.

Hayek'in kendiliğinden doğan düzen düşüncesine ve bu düşünce etrafında örgütlenmiş bir sosyo-ekonomik ve siyasal yaşam fikrine yöneltebilecek temel eleştirilerden birisi, bu tür fikirlerin kendisinin ileri sürdüğü gibi bireyleri, etkin ve özgür birer insana değil, tam da kendisinin karşı çıktığı yeni bir tür köleye dönüştüreceği yönündedir. Hayek'in siyasal görüşü çerçevesinde, devlet anlayışı özel mülkiyeti ve serbest piyasayı korumak şeklinde belirlenmiştir. Bu durumda, bir yandan

insan haklarının devlet tarafından korunması mümkün olmamakta, öte yandan da, insan haklarının hem muamele etme hem de muamele görme ilkeleri olduğu göz önüne alındığında, çerçevesi Hayek tarafından çizilen devlet anlayışının insanlar arası ilişkilerde, insan haklarının (etik ilkeler olarak) korunması güçleşmektedir. Her ne kadar Hayek, serbest piyasa düzeninde ortaya çıkan bireyciliğin, bencillik anlamına gelmeyeceğini iddia etse ve zenginliğin övülmemesi gerektiğini söylese de, iktisadi olarak savunduğu özel mülkiyet anlayışının ve bunun ancak ve ancak serbest piyasa koşullarında geliştirilebileceğini iddia etmesiyle birlikte, zenginleşmenin toplumun ilerlemesi için önemli olduğunu öne sürmektedir. Ancak bu tip bir zenginleşme, çağımızda sosyal adaletsizliği ve buna bağlı olarak gelir dağılımı arasındaki belirgin farkı arttırmaktadır. Hayek'in düşüncelerinin tam tersine, çağımızda, kişilerin gerçek anlamıyla birer insan gibi yaşayabilmelerinin ön koşulunun, etik temelli bir insan hakları fikri ve sosyal adalet ideali üzerine inşa edilecek bir devlet görüşünün hayata geçirilmesi olduğu ileri sürülebilir.

Çağımızda Kuçuradi'nin insan haklarının sağlanması ve korunması amacı ve işleviyle göreve çağırdığı devlet düşüncesiyle, Hayek'in kendiliğinden doğan düzen fikrinin aksamadan sürdürülebilmesi için gerekli olduğunu savunduğu sınırlandırılmış devlet görüşü birbiriyle çatışmaktadır. Devletin sosyal, iktisadi ve siyasi alanlardaki müdahaleciliğini kesin bir şekilde reddeden Hayek, insanlığın kaostan kurtulması için özgürlük fikrine sıkı sıkıya sarılması gerektiğine inanmıştır. Bireysel özgürlük görüşü dahil olmak üzere, iktisadi ve siyasi görüşleriyle kendiliğinden doğan düzen düşüncesi arasında sıkı bir bağ kuran Hayek, devletin görevini, bu düzenin işleyişinin sürdürülmesi olarak belirlemiştir. Buna karşılık, Kuçuradi'nin insan haklarının korunması amacıyla göreve çağırdığı devlet görüşünden, Hayek'in sosyalizm için yaptığı tanımla, devletin rolünü pekiştireceği ve kendiliğinden doğan düzenin işleyişine zarar vereceği için müdahaleci ve totaliter devlet anlayışı anlaşılmaktadır. Hayek'in düşüncelerinin, yirminci yüzyılın sonlarına doğru bazı ülkelerde uygulanmaya başladığı dönemler, insan hakları fikrinin geliştiği dönemlere denk gelmektedir. Dolayısıyla bu düşünceler, Kuçuradi'nin insanın değerinin korunması koşulu olarak sunduğu insan hakları fikrini de hedef almaktadır.

Bu çalışmada, Hayek'in kendiliğinden doğan düzen düşüncesinin çağımızda yarattığı sorunlar, felsefi bir bakış açısıyla ele alınacaktır. Birinci bölümde, Hayek'in liberal düşüncenin devamcısı olarak kendiliğinden doğan düzen fikri ve buna bağlı olarak ortaya koyduğu özgürlük anlayışıyla birlikte, alt başlıklar halinde bireysel özgürlük, serbest piyasa ve sınırlı devlet görüşleri irdelenecektir.

İkinci bölümde, Kuçuradi'nin insan hakları görüşü, insanın değeri temelinde açıklanacaktır. Bu bölümün alt başlıklarında sosyal adalet ilkesi ve devletin, insan haklarının korunmasındaki amacı ve işlevi incelenecektir. Kuçuradi'nin insan hakları görüşünden hareketle çağımızda hak ihlallerinin sebeplerinden olan sosyal adaletsizlik durumu ve devletin, sosyal adaletsizlik karşısında insan haklarını korumak için nasıl bir şekilde düşünülmesi gerektiği tartışılacaktır.

Sonuç bölümünde ise Hayek'in görüşleri, etik ilkeler olarak insan hakları düşüncesi ışığında, geçmişten günümüze ortaya konulan düşüncelerin de yardımıyla karşılaştırılarak doğurabileceği sonuçlar bakımından ele alınacaktır.

BÖLÜM 2. BİREYSEL ÖZGÜRLÜK VE DEVLETİN İŞLEVİYLE İLGİSİNDE HAYEK'İN KENDİLİĞİNDEN DOĞAN DÜZEN ANLAYIŞI

İnsanın özgür olduğunu ve bir başkasının keyfi iradesine göre davranmaması gerektiğini savunan Friedrich August von Hayek, ortaya çıktığı dönemlerde özgürlüğün tehlike altında olduğu iddiasıyla liberal değerlere bağlılık bildirmiştir. Liberallere göre özgürlük, hayatın her alanında vazgeçilmez olarak görülmektedir. Liberaller, siyasi, iktisadi ve sosyal hayatın her alanında özgürlüğün herhangi bir kısıtlamayla karşılaşmaması gerektiğini savunmaktadırlar; onlara göre özgürlük, ilerlemenin temel koşullarından biridir (Butler, 2018, s. 22). Hayek, liberallerin bu düşüncesinden hareketle insanın özgür olması gerektiğini ve siyasi, iktisadi, sosyal özgürlüğün medeniyetin temelini oluşturduğu görüşünü savunmaktadır. Dolayısıyla Hayek'in düşüncesinde, bireyin bir başka bireyle olan ilişkisinde herhangi bir müdahaleye uğramadan ortaya çıkan özgürlük, bireylerin diğer bireylerle olan ilişkisine atıfta bulunduğu gibi, bireylerin buldukları her alanda, yani iktisadi, sosyal veya siyasal alanların tamamında gerçekleşmesi gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Hayek, 2013, s. 40). Hayek'in düşüncesinde özgürlük her şeyin temelidir ve özgürlüğe herhangi bir maksatla yapılan müdahale, özgürlüğü ihlal etmektedir. Dolayısıyla bu özgürlük anlayışı, negatif özgürlüğe, yani dışarıdan bir müdahale görmemeye dayanır ve bireyin gelişimini amaçlamaktadır (Hayek, 2013, s. 48).

Hayek, negatif özgürlüğe dayanan bireysel özgürlük düşüncesini ortaya koyarken, doğal işleyişinde gerçekleşmesi için kendiliğinden doğan düzen düşüncesiyle sıkı sıkıya bağ kurmaktadır. İnsan aklının tasarımı sonucu ortaya çıkan planlamalara karşılık, insan aklının kusurluluğuna vurgu yapan Hayek, doğal işleyiş içerisinde ortaya çıkan düzenin devamlılığını esas almaktadır. Bu şekilde, bireysel özgürlüğün gerçekleşebilmesi için kendiliğinden doğan bir düzen olarak ortaya çıkan serbest piyasa ve serbest piyasanın sürekliliğinin sağlanabilmesi için gerekli görülen hukukla sınırlandırılmış devlet düşüncesi, kendiliğinden doğan düzen düşüncesiyle doğrudan ilgilidir. İnsanın, kendi iradesiyle keşfettiği yolları takip ettiği takdirde özgürlüğe

ulaşabileceğini düşünen Hayek, kendiliğinden doğan düzenin doğal işleyişi terk edildiği takdirde, insan aklının tasarımı sonucu ortaya çıkan ve bireye ne yapması gerektiğini dayatan sosyal, iktisadi veya siyasi düşüncelerin insanlığı yeni bir tür köleliğe götürdüğüne inanmaktadır. İnsanlara ne yapacağını söyleyen, onlara buyruklarda bulunan bu yeni tür köleliğe karşı, bireysel özgürlüğün esas alınması ve buna bağlı olarak, rekabete dayalı serbest piyasa düzeninde bireylerin kazançları sonucu elde ettikleri özel mülkiyetin hukukla sınırlandırılmış devlet tarafından korunması gerekmektedir.

Hayek'in düşüncesinde, serbest piyasanın koruyucusu olarak sınırlandırılan devlet, herhangi bir iktisadi planlamayı kabul ettiği takdirde bireyleri arzu etmedikleri sorumluluklara itebilmektedir. Bu sorumluluklardan biri de sosyal adalet ilkesidir. Sosyal adalet ilkesi, bireye arzu etmediği sorumlulukları yüklemesiyle birlikte, iktisadi eşitsizliği ortadan kaldırması amacıyla devleti göreve çağırması ve bireyin üzerindeki zorlamaları arttıracığı için kabul edilmemektedir. Sosyal adalet ilkesi, devletin kapsamını genişletmesiyle birlikte, bireylere arzu etmedikleri sorumlulukları, yani bir başka bireyin neye sahip olup, olamayacağına dair sorumlulukları yüklediği için reddedilmektedir. Buna bağlı olarak Hayek'in düşüncesinde, insan hakları da, bireylere arzu etmedikleri sorumluluklar yüklediği ve sosyal adalet ilkesine benzer bir şekilde, devletin müdahale alanını genişlettiği için de Hayek tarafından kesin bir dille saçmalık olarak tanımlanmaktadır.

Tüm bunlardan hareketle, bireysel özgürlüğün ve serbest piyasanın hukukla sınırlandırılmış devlet tarafından güvence altına alınarak, Hayek'in tasvir ettiği şekliyle insanlığı yeni bir tür köleliğe yönlendirmemesi için önerilen, kendiliğinden gelişerek büyüyen ve doğal bir düzen olarak ortaya çıkan kendiliğinden doğan düzenin işleyişiyle birlikte, Hayek'in iktisadi, sosyal ve siyasi düşünceleri irdelenecektir.

2.1. Kendiliğinden Doğan Düzen Fikri

Kendiliğinden doğan düzen, bireysel özgürlük ve serbest piyasa ekonomisinin yirminci yüzyıldaki önemli savunucularından biri olan Friedrich August von Hayek tarafından sistemleştirilmiştir. Kendisinin sosyal, iktisadi ve siyasi düşüncelerini içeren

bu kavram, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalist ekonomik düzenin yayılmasına karşı olan bir grup klasik liberal akademisyen tarafından savunulmuştur ve zamanla bazı ülkelerde uygulanmıştır. Sosyal, iktisadi ve siyasi alanda özgürlük ile kendiliğinden doğan düzen fikri arasında sıkı bir bağ kuran Hayek, insanlığın ihtiyacı olan şeyin özgürlük olduğunu, bunun da en iyi şekilde iktisadi alanda özgürlüklerin önünü açan devletlerde gerçekleşebileceğini, merkezi iktisadi planlamanın insanlığı köleliğe götüreceğini iddia etmiştir.

Kendiliğinden doğan düzene bakarken, “düzen” (order) kavramını içeriklendiren Hayek, bu kavramı karmaşık fenomenlerin irdelenmesi için vazgeçilmez olarak görmektedir. Bununla birlikte Hayek, sistem, yapı, kalıp vb. kavramların, düzen kavramıyla aynı anlamları karşılamış olsa da, bu kavramı açıklamak için daha uygun bir tanım olmadığını öne sürmektedir. Hayek'e göre, düzen kavramı “karmaşık ilişkiler” durumunu tanımlamaktadır (Hayek, 1996, s. 55). Birbirinden farklı çok sayıda ögenin bağlantılı olduğu bu ilişki durumunda, insanların bütünü geri kalanına dair bilgileri ve bilgi edinme süreçleri sınırlıdır. Dolayısıyla Hayek'e göre, bu tür bilgisizliğin giderilmesi mümkün değildir (Safi, 2018, s. 1773). Çünkü bilgisizlik, daha fazla bilginin elde edilmesiyle değil, insanlar arasında dağınık bulunan bilgilerin toplanmasıyla giderilmeye çalışılmaktadır. Bilginin insanlar arasında parçalı halde bulunduğunu savunan Hayek, toplumun her bir üyesinin bütünü işleyişiyle ilgili bilgisinin sınırlı olacağını öne sürmektedir (Hayek, 1996, s. 23-25).

Hayek'in kendiliğinden doğan düzen düşüncesinin çerçevesini çizen bilgi görüşünde, düzenin ilerleyişinde önceden tasarlanmış bir bilgiyle sonuca ulaşabilmek mümkün değildir. Bilginin dağılımının, en az emeğin iş bölümü kadar önemli olduğunu iddia eden Hayek'e göre, insanlar arasındaki bilginin, kendiliğinden bir şekilde oluşturduğu düzen, iktisatçılar tarafından göz ardı edilmiştir (Yılmaz, 2002, s. 142). Oysa Hayek'e göre, bilginin parçalılığı meselesiyle fizik bilimlerinin değil, sosyal bilimlerin ilgilenmesi gerekmektedir. Bu görüşten hareketle Hayek, insanlar arası ilişkiler bağlamında sosyal bilimlerin önemine vurgu yapmaktadır. Çünkü sosyal bilimler nesnel arası ilişkilerle değil, insanlar arası ilişkilerle ilgilenmektedir. Dolayısıyla sosyal bilimlerin amacı, insan eylemlerinin tasarlanmamış sonuçları üzerine açıklamalar getirmek olmalıdır (Yılmaz, 2002, s. 141). Ontolojik olarak

sübjektivizmi benimseyen Hayek, fizik bilimlerinin ulaştığı *objektif* verilerin, insan eylemlerinin kendiliğinden gelişen ve niyet edilmemiş sonuçlar doğuran işleyişini yeterli ölçüde açıklayamadığına inanmaktadır (Yılmaz, 2002, s. 141). Hayek'e göre *sübjektivizm*, iktisat teorisinde elde edilmiş her tutarlı sonuç için katedilmiş ileri bir adımdır. Bu ileri adım, ontolojik olarak temele alındığı takdirde, insanın akli tarafından tasarlanmış her türlü kolektivist düşünceye karşı cephe alma imkanı sunacaktır (Yılmaz, 2002, s. 141).

Hayek'e göre düzenin Klasik Yunanca'da belirtildiği şekliyle iki kaynağı vardır; insanlık "muharebe düzeni gibi bir düzen için *taxis*'e ve bir büyümüş düzen için orijinal olarak, 'bir devletteki veya bir toplumdaki doğru bir düzen' anlamına gelen *kozmos*'a sahip olmak talihine sahiptir" (Hayek, 1996, s. 57). Kendiliğinden doğan düzen, dışarıdan bir müdahale olmadan, kendiliğinden ortaya çıkan ve doğal olan düzendir. Oluşturulmuş, yani planlı düzen ise dışarıdan etkilerle ve insan eliyle gerçekleşmektedir. Hayek'e göre, planlı düzenler insan doğasının özünü değiştirmekten başka bir şeye yaramamaktadır. Kendiliğinden doğan düzen ise insan ilişkileri sonucunda gerçekleşmektedir; küçüğünden büyüğüne, tüm insan gruplarının doğal bir şekilde birbiriyle bağlantılı hareket ettiği, planlanmış sistemlerin dahi çekirdeğinde kaçınılmaz olarak bulunan düzendir (Hayek, 1996, s. 70).

Hayek'e göre, "yapma düzen" insan eliyle gerçekleşmiştir (Hayek, 1996, s. 59). Planlı, somut ve basittir. Önceden tasarlanmış ve üretilmiş olduğu için, üretenin amacına hizmet etmektedir (Hayek, 1996, s. 59). Hayek, Kant'tan aktardığı şekliyle yapma düzen için organizasyon tanımını kullanmaktadır:

Kant'ın bir seferinde üzerinde "bir büyük halkın, son zamanlarda vuku bulan, büyük bir devlet olarak yeniden kuruluşunda organizasyon kelimesi sık sık ve münasip şekilde yüksek idare sınıfları kurumu ve hatta bütün devlet kurumu için kullanıldı" gözleminde bulunduğu Fransız Devrimi zamanında genel kullanıma girmiş görünmektedir (Hayek, 1996, s. 81).

Hayek'e göre organizasyon, tasarlanmış sonuçlar doğuracağı için etkili bir yoldur. İnsan amaçlarına ulaşma konusunda, sonucu belli olan bir yoldan faydalanmak tek ve

mantıklı yol gibi görünmüştür. Ancak yapma düzen, kendiliğinden doğan düzene içkin olan bir organizasyon özelliği taşımaktadır (Hayek, 1996, s. 82). İnsan eliyle, dışarıdan etkiyle oluşturulmuş bir düzenin niteliğini, o düzenin kurucusunun dahi bilemeyeceği sonuçlar doğurması açısından kendiliğinden doğan düzen belirler:

Yapma kurallara dayanan bir düzenin bile mahiyet itibarıyla kendiliğinden doğma olabileceği hususu, o düzenin özgül görünümünün daima bu kuralların dizayn edicisinin bilmediği ve bilemeyeceği koşullara dayanacağı gerçeği tarafından gösterilir. Düzenin özgül muhtevası, sadece kurallara itaat eden ve onları yalnızca kendilerine malum olgulara uygulayan bireylerce bilinen somut durumlara bağlı olacaktır. Bu bireylerin hem kuralları hem de muayyen olgularla ilgili bilgisi hasıl olan düzenin özelliklerini belirleyecektir (Hayek, 1996, s. 70).

Hayek'in düşüncesinde, kendiliğinden doğan düzenin sınırları insan aklını aşmaktadır. Kendiliğinden doğan düzende bulunan öğelerin sayısı ve türleri insan aklının anlayamayacağı düzeydedir. Varlığı insanın duyu organlarıyla algılayamayacağı şekildedir. Dolayısıyla soyut ve karmaşıktır. Kendiliğinden doğan düzenin herhangi bir ögesi, diğerinin farklılıklarıyla ilgili bilgi verememektedir. Dolayısıyla Hayek'e göre, kendiliğinden doğan düzen insan aklının anlayamayacağı düzeyde bir düzeni kastettiği için, insanlık sadece düzenin genel kapsamıyla ilgili bazı fikirlere sahip olabilecektir (Hayek, 1996, s. 61-62).

Hayek'e göre insan, kendiliğinden doğan düzenin ayrıntılarına dair bilgiye sahip olamayacağı gibi, bu düzenin işleyişine de müdahale etmemelidir. Çünkü kendiliğinden doğan düzenin, ulaşabileceği planlı ve belirli bir amacı olmadığı gibi, belirli bir sonuca da yönlendirilememektedir. Yalnızca kendiliğinden doğan düzeni oluşturan öğelerin, gaye olarak bu düzeni koruması ve gerektiğinde onarması şeklinde etkileri olabilmektedir (Hayek, 1996, s. 63). Aksi durumda, kendiliğinden doğan düzene birey veya grup amaçları doğrultusunda müdahale edildiği takdirde bütün düzen altüst olmaktadır. Çünkü kendiliğinden doğan düzende, yapma düzene oranla insanın kontrol gücü çok daha azdır. Oysa yapma düzende, tasarımcı kişinin düzeni sürdürebilmek için bütün verileri kontrol edebilecek tam bir kuvvete ihtiyacı vardır (Hayek, 1996, s. 20). Dolayısıyla bireysel veya grup çıkarı adına kendiliğinden doğan düzene, herhangi bir

öğenin yerini veya özelliğini değiştirmeden müdahil olunamamaktadır (Hayek, 1996, s. 64).

Kapsadığı öğelerin niteliği ve niceliği değişirken, varlıklarını tüm değişikliklere rağmen sürdürebiliyor oluşları kendiliğinden doğan düzenlerin devamıyla ilgilidir (Hayek, 2016, s. 60). Hayek'in, Darwin'in evrim teorisine dayandırdığı kendiliğinden doğan düzen görüşü, aynı zamanda özgürlük görüşünün temelidir. Kendiliğinden doğan düzen, toplumun herhangi bir grup şeklinde zihinsel bir planlama olmadan, ihtiyaçları karşılama amaçlı kısa vadeli bireysel eylemlerin kendiliğinden şekilde ortaya çıkardığı karmaşık bir düzendir (Arnhart, 2018, s. 147). Kendiliğinden doğan düzende, insanlığın ürettiği ürünler, insanın yapısından değil, insanın eylemlerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla insanlar karşılaştıkları sorunları çözmek için serbest bırakıldıkları takdirde, rekabetin doğurduğu eliminasyonla birlikte amaçlarına ulaşabilecekleri uygun ortamı bulabilmektedirler:

“Tecrübe ile öğrenmek”, insanlar arasında da, hayvanlar arasında olduğundan daha az olmamak üzere, esasen, bir muhakeme sonucu olarak değil, fakat, başarılı oldukları için geçerli hale gelen pratiklere - çok defa o pratiğe göre hareket eden bireye kolayca müşahade edilen herhangi bir fayda sağladıkları için değil, fakat bireyin ait olduğu grubun hayatta kalma şansını arttırdıkları için başarılı olan pratiklere - riayet edilmesi, bu pratiklerin yayılması, nakledilmesi ve gelişmesi sürecidir (Hayek, 1996, s. 29).

Darwin'in evrimci anlayışını toplumsal alana uygulamaya çalışan Hayek, evrim ve kendiliğinden doğan düzen kavramlarını ikiz olarak tanımlamakla birlikte, Darwin'in evrim teorisinin, Sosyal Darwinciler tarafından bozulduğunu iddia etmektedir (Hayek, 1996, s. 36). Gerçek evrim teorisinin insanlığı gelecek hakkında kehanetlere sürüklediğini, yalnızca sürecin ilerleyişinde öngörüler sunabileceğini söylemektedir (Hayek, 1996, s. 36-37). Hayek'e göre, Darwin'in evrim teorisinin doğru anlamda kullanıldığı takdirde, kendiliğinden doğmuş olan yapıların ancak evrim sürecinin ilerleyişi sonucunda ortaya çıkacağının anlaşılabilmesi mümkündür (Hayek, 1996, s. 38).

Hayek'e göre insan, eylemlerine yön veren kuralların tamamını anlamlandırıp, ifade edebileceği şekliyle bilmemektedir (Hayek, 1996, s. 66). İnsanın eylemleri, fiili şekilde gözlemlenebilen davranışlar şeklinde gerçekleşmektedir. Bu davranışlar belirli kurallara bağlı olmakla birlikte, insanlık günümüze kadar bu kuralları bilmeksizin gelmiştir (Hayek, 1996, s. 66). Hayek, sosyal düzenin ilerleyişinin insan teklerinin karşılaştıkları olaylara verdiği tepkilerle şekillendiğini öne sürmektedir (Hayek, 1996, s. 67). Ancak insanlar sosyal düzenin kurallarına uydukları takdirde bir düzen oluşturabilmektedirler. İnsanların oluşturdukları toplumlar, bu kurallara uymalarıyla "ortak kültür geleneğinin" birer parçası olarak kendiliğinden doğan düzenin öğelerini oluşturmaktadırlar (Hayek, 1996, s. 67-68). Hayek'e göre, insanlar olağanüstü durumlarda organizasyona bağlı bulunarak hareket ettikleri gibi, belirli zamanlarda da geleneksel kurallara uyarak korunan kendiliğinden doğan düzen şeklinde hareket edeceklerdir (Hayek, 1996, s. 71).

Kendisini anti-rasyonalist olarak tanımlayan Hayek, kendiliğinden doğan düzenler karşısında iradenin ön plana çıkartılmasının bir yanılsama yarattığını öne sürmektedir (Hayek, 1996, s. 49). Hayek, eğer rasyonalizmden anlaşılan aklın olabildiğince etkin kullanımıysa, kendisinin bir rasyonalist olduğunu söylemektedir. Ancak Hayek'e göre, rasyonalizmden anlaşılan aklın bilinçli bir şekilde insanın her eylemini belirlemesidir (Hayek, 1996, s. 45). İnsan aklının kategorilerinin ne kesin, ne de evrensel olabileceğini öne süren Hayek'e göre, insan akli kendi içerisinde bilinemeyecek bir kurala bağlı şekilde işleyen evrensel uyarlamalar şeklinde çalışmaktadır (Gray, 2004, s. 46).

Rasyonalist düşünce, akıldan insan eylemlerinin belirlenmesi inancını doğuracağı için Hayek tarafından kabul edilmemektedir ve buna bağlı olarak kendisini anti-rasyonalist olarak tanımlamaktadır (Safi, 2018. s. 1773). Bu bağlamda, Hayek'in esinlendiği anti-rasyonalist düşüncenin önemli savunucularından David Hume'un görüşlerine bakmakta yarar bulunmaktadır. Hume'a göre, insanın eylemlerine sebep olan akıl değil, duygular ve tutkulardır. Bu görüşüyle birlikte rasyonalist düşünceye karşı çıkan Hume, eylemlerin kaynağı olan istemelerin duygular ve tutkular sebebiyle ortaya çıktığını iddia etmektedir. Hume, Antikçağ'dan beri tartışılan ve erdemli olmanın temeline konulan aklın erdemle olan ilişkisine dair yönünün kabul edilemeyeceğine savunmaktadır. Aklın erdemle olan ilişkisinin değişmezliğine dayanan rasyonalist

görüşün, duygu ve tutkular sonucu ortaya çıkan eylemleri zayıflık olarak göstermesine, Hume, aklın hiçbir şekilde tutkuya üstün gelemeyeceği düşüncesiyle karşı çıkmıştır. Hume'a göre, duygular sonucu ortaya çıkan gözlem ve deneyime dayanmayan hiçbir felsefi düşünce biçimi kabul edilmemelidir:

İnsanın bilimindeki bu ikinci türden –felsefe alanındaki- gelişmenin, aklın doğa felsefesinde kendi ülkemize verdiği onurdan daha az önemli olacağı söylenemez; aksine bunu, felsefenin arz ettiği büyük önem ve böyle bir iyileştirmenin altında yatan zorunluluktan ötürü daha büyük bir mutluluk olarak görmek daha doğru olur. Çünkü bana kalırsa şurası açıktır ki, zihnin özü de dış cisimlerin özü gibi bilinmez olduğundan, dikkatli ve titiz deneyler yapıp, özün farklı koşul ve durumlarından kaynaklanan belirli sonuçları gözlemenin dışında, onun gücü ve niteliği hakkında herhangi bir fikir edinmek yine aynı şekilde olanaksızdır. Deneyimlerimizin dayanak noktalarını son derece sağlam tutup, en basit ve en az sonuç doğuran nedenlerinkiler dahil tüm sonuçları açıklayarak ilkelerimizi mümkün olduğunca evrensel kılmaya çalışsak da, kuşkusuz, deneyimden öteye geçemeyiz; insan doğasının kökenine ait en son nitelikleri keşfettiğini ileri süren varsayımlar ise fazlaca iddialı ve düşsel oldukları için baştan reddedilmelidirler (Hume, 2009, s. 13).

Hume'un bu görüşünden yola çıkılarak denilebilir ki, Hayek insana ne yapıp ne yapılamayacağını söyleyen ve akla uygun hareket edilmesi görüşünü savunan anti-rasyonalist anlayışı takip etmektedir. Hayek, aklın insan eylemlerini belirlemesine yönelik rasyonalist düşünce biçimini Hume'un düşüncesinden yola çıkarak eleştirmektedir. Hayek'e göre, dış dünya gibi insan aklı da, nasıl çalıştığını bilmememiz gereken kurallar tarafından yönetilen bir sır olarak kalmalıdır (Gray, 2004, s. 46). Hayek, kendi başına gerçekleşen eylemlerin arzu edilir olmasını belirleyen ve bir makine gibi işleyen akla, kendisinin tanımladığı şekliyle rasyonalist bir isyanın kaçınılmaz olduğunu söylemektedir (Hayek, 1996, s. 48).

Hayek'in rasyonalist akla isyan olarak ortaya koyduğu “soyut düşünce”, “soyut mefhumların, aklımızın bütünüyle hükmetmeye muktedir olmadığı somut karmaşıklıklarla” baş etmenin aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (Hayek, 1996, s. 46). Dolayısıyla Hayek'e göre, rasyonalizmin tanımı belirsizdir ve karmaşa da bu belirsizlikten kaynaklanmaktadır (Hayek, 1996, s. 46). Soyut düşünce, insanın karşılaştığı duruma yönelik kesin olarak belirlenmiş bir cevap bulma isteği

çağrıştırmasıdır. Hayek'e göre, soyut düşünce insan aklının gerçekliği tanımlama sürecindeki mantık oluşturmasıyla ilgili değildir, daha da ötesinde, aklın gerçekliği tanımlama sürecinde oluşturduğu kategorilerin bir özelliğidir. Buradan hareketle, insan zihninde, eyleme geçebilmesi için merkezi bir şekilde uyarıcı türleri ve dizileri için akla gelen eylemlerin kategorilendirilmesi ve devamında eyleme geçebilmesi için kullanılacak olan yetenek ortaya çıkmaktadır; akla gelen bu tip tecrübeleri düzenleyen soyut düşüncedir (Hayek, 1996, s. 45-46). Bu durumu "soyut düşüncenin üstünlüğü" olarak tanımlayan Hayek, bilgi görüşünü soyut düşünce görüşü üzerine inşa etmektedir (Hayek, 1996, s. 46). İnsan aklının, daha çok kendi aracılığıyla belirli kategorilere göre işlediğini söyleyen Hayek'e göre;

Eylemlerimizin çoğunun akıl ile ilgisiz olma karakteri üzerindeki daimi vurgumuz, bu davranma tarzının başarılı oluş sebeplerinden birini ortaya koymayı murad etmektedir. Yaptığımız şeyi niçin yaptığımızı tamamiyle idrak etmeye çalışmak mecburiyetinde olduğumuzu telkin etmeyi tasarlamamaktadır. Ve böylesine çok tecrübeden, bu tecrübelere sahip olduğumuzdan değil, fakat öyle olduğunu ister bilelim ister bilmeyelim, bu tecrübelerin bize kılavuzluk eden düşünce şemalarıyla birleşmiş olması sayesinde yararlanabildiğimizi ifade etmek istemektedir (Hayek, 1996. s. 47).

Bu düşünceden yola çıkılarak denilebilir ki, Hayek insan eylemlerini belirleyenin akıl olduğuna yönelik görüşü reddetmekle birlikte, bu eylemleri belirleyenin deneyimlenmiş tecrübeler olduğunu savunmaktadır. Hayek, insan eylemlerinin ortaya çıkışında ve planlı bilginin bu eylemleri belirlemesi noktasında, insanın kusurlu bir varlık olduğu görüşüne dayanmaktadır. Bu bağlamda, Hayek'in soyut düşünce görüşü insan aklının gücünü abartılı bir şekilde ortaya koymaktan ziyade, aklın sınırlılığıyla, yani doğal işleyiş içerisinde gelişen olayların aklın sınırlı gücü tarafından kavranmasıyla doğrudan ilgilidir (Hayek, 1996, s. 50). Buna ilaveten, karşılıklı değiş-tokuş ilişkisine dayanan modern toplumların üyelerinin, bireysel davranışlarının kendiliğinden gelişmesi, belirli düzenliliklerin çıkarlar doğrultusunda gerçekleşeceği durumunu karşılamaktadır (Hayek, 1996, s. 66). Soyut düşünce sayesinde, planlı olarak onlara verili bir bilgiye sahip olmayan bireyler, çıkarları doğrultusunda hareket ederek, çabalarının daha büyük kazançlar getirmesini, daha küçük kazançlara tercih edeceklerdir. Eğer ki, bu çabalar daha fazla kazanç getiriyorsa, bireyler de kendilerine

daha fazla kazanç sağlayan yolu takip edeceklerdir. Böylelikle, bir toplumda kendiliğinden doğan düzeni sağlayabilmek mümkün olacaktır (Hayek, 1996, s. 68-69).

Hayek'in düşüncesinde kendiliğinden doğan düzen, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinden ve bu düzene içkin olan organizasyonlardan oluşmaktadır (Hayek, 1996, s. 70). En küçük insan grubundan, en büyüğüne bireylerin çıkarları çerçevesinde gelişen işbirliği, kendiliğinden doğan düzene ve bu düzene içkin olarak organizasyonlara dayanacaktır. Ancak bu durum, kendiliğinden gelişen düzene içkin olan planlı organizasyonların, kendiliğinden doğan düzene hakim olabileceği anlamına gelmemektedir (Hayek, 1996, s. 70-71). Kendiliğinden doğan düzende, yapma düzenlerin de var olduğunu reddetmeyen Hayek'e göre, belirli amaçlarla bir araya gelen bireylerin ve oluşturdukları organizasyonların bir düzen oluşturacak şekilde işlevini yerine getirebiliyor oluşu da kendiliğinden doğan düzene içkin bir şekilde gerçekleşmektedir:

Aile, çiftlik, fabrika, ticarethane, şirket ve çeşitli birlikler ve hükümet dahil bütün kamu kurumları, aynı zamanda, daha kapsayıcı bir kendiliğinden doğan düzenle bütünleştirilen organizasyonlardır. 'Toplum' terimini, kendiliğinden doğan düzeni, sürü, kabile veya klan gibi, üyeleri, en azından bazı bakımlardan, ortak amaçların merkezi bir yönlendirmesi altında hareket edecek, az veya çok izole edilmiş daha küçük gruplardan olduğu kadar, bu düzenin bünyesinde (içinde) yer alacak olan daha ufak organize gruplardan da ayırabileceğimiz şekilde bu bütün kendiliğinden doğan düzene tahsis etmek uygundur (Hayek, 1996, s. 71).

Toplumun bir organizasyona sahip olması her zaman gerekmemektedir. Çoğu zaman kendi çıkarları çerçevesinde bir araya gelen, bir veya birkaç bireyden oluşan gruplar dahi yeterli olabilecektir. Bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda çalışır durumda varlığını sürdüren organizasyonun, kendiliğinden doğan düzeni sürdürebilme görevine ek olarak, düzenin üretemeyeceği hizmetleri ortaya çıkarabilmesi gerekmektedir (Hayek, 1996, s. 71-72). Ancak Hayek'in sık sık dikkat çektiği üzere, kendiliğinden doğan ve yapma düzenlerin her istenildiğinde birbirlerine karıştırılmaları, yapma düzenlerin, kendiliğinden doğan düzene üstün gelmesi gibi durumlar mümkün değildir (Hayek, 1996, s. 74). Her organizasyon, sadece kendine has buyruklara değil,

kurallara dayanmalıdır. Çünkü organizasyonun öğeleri, organizatörün kendilerinden talep ettiği halde, sahip olmadıkları bilgiyi kullanamamaktadırlar. Dolayısıyla hiçbir organizasyonun, öğelerine dair tüm ayrıntıların bilgisine sahip olması ve öğelerinin üzerinde tam bir hakimiyet kurabilmesi mümkün değildir (Hayek, 1996, s. 74-75).

Hayek'e göre, öğeler arasında dağınık durumda bulunan bilginin tek bir merkezde toplanması ve bu bilgiden faydalanılarak organizasyonların kendiliğinden doğan düzenin öğelerine hükmedebilmesi mümkün değildir. Çünkü organizasyonlar, kendiliğinden doğan düzene içkindir ve bu ikisinin birleştirilmesi, kendiliğinden doğan düzenin yerini organizasyonun alabilmesi olanaksızdır (Hayek, 1996, s. 77). Organizasyonların, kendiliğinden doğan düzene üstün gelmesine yönelik bir düşünce, serbest piyasa düzenine ve bireysel özgürlüğe yönelik müdahaleci düşüncenin kaynağını oluşturmaktadır. Hayek'e göre, ekonomik, siyasi ve sosyal planlama insanın doğasına zarar vermektedir. İnsanın doğasına zarar veren planlamalar, bireycilikten uzaklaştırmakta ve onu yeni bir tür köleliğe götürmektedir (Hayek, 2015, s. 35). Hayek'in düşüncesinde, esas sorun olarak sosyalizm karşımıza çıkmaktadır. Sosyalist iktisat ve devlet anlayışı, buna bağlı olarak sosyalist sosyal teori, bireylerin oluşturduğu toplum düzenini maksatlı bir planlamayla düzenlemektedir. Oysa Hayek'e göre, birey yaşayabileceği bilgiye sahiptir ve yaşarken de herhangi bir planlamaya, onun yerine karar verecek birilerine ihtiyacı yoktur. Bireyin ihtiyacı sosyal, iktisadi ve siyasi özgürlüktür.

Hayek'in düşüncesinde, maksatlı planlamayla oluşturulan yapma düzenler ve bireyin niyet etmediği, herhangi bir planlamaya göre yaşamadığı sonuçlar ortaya çıkartan kendiliğinden doğan düzen arasında fark vardır. Hayek, bir egemenin veya bir elitin dar çıkarları tarafından sürüklenen, yukarıdan aşağı kanun yapma veya yasama faaliyetlerinin, bu doğal düzene zarar verdiğini öne sürmektedir. Hayek, bireycilikten ayrılan ve insanları ortaklaştırmayı öğütleyen, bireysel çabaların ortaya çıktığı alanları sınırlayan tüm fikirleri totaliter düşünceler olarak tanımlamaktadır (Hayek, 2015, s. 88). Bu bağlamda Hayek, kendiliğinden doğan düzende insanların nasıl hareket etmeleri gerektiğini söyleyecek fikirlere ihtiyacı olmadığını sık sık vurgulamaktadır (Hayek, 2015, s. 94). Dolayısıyla toplumsal düzenin kaynağı ne devlet, ne de başka bir otorite tarafından yapılan planlama olmalıdır:

Gerçekte, bütün özgür toplumlarda bulduğumuz şey şudur: insan gruplarının bazı muayyen amaçların elde edilmesi için organizasyonlarda bir araya gelecek olmasına rağmen, ayrı ayrı bireylerin olduğu kadar, bu ayrı ayrı organizasyonların hepsinin faaliyetlerinin koordinasyonu da, bir kendiliğinden doğan düzeni meydana getiren güçler tarafından gerçekleştirilir (Hayek, 1994, s. 71).

Hayek'in düşüncesinde, liberal düşüncenin entelektüel alanda olduğu gibi, maddi alanda da rekabet durumunu yarattığı görüşü karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, insanların girişim özgürlüğünün, insanın amacının takibi için en iyi keşif yöntemi olduğu görüşü öne sürülmektedir. İnsanın amacının bireysel özgürlük olduğunu dile getiren Hayek'e göre (Hayek, 1996, s. 85), bu amaca ulaşılabilmesi için gereken araçların erişilebilir ve sürekli geliştirilebilir oluşu rekabet ile doğrudan ilintilidir. Bireylerin özgürlüğe ulaşmaları için gereken serbest alanlara sahip olarak, bu araçların erişilebilir ve geliştirilebilir olmasının kontrolüne bireyler tarafından sahip olunması gerekmektedir. Çünkü serbestlik, insanların amaçları üzerinde güç kullanma yetkisini beraberinde getirmektedir. Hayek'in tanımladığı şekliyle, güç kullanma yetkisinin maksatlı planlamalar tarafından şekillendirilen totaliter rejimlerin elinde olması, bireyin, entelektüel ve maddi anlamda amacına ulaşabilmesinin önündeki kısıtlamalara yol açmaktadır (Hayek, 2015, s. 88). Hayek'e göre, merkezi ve maksatlı planlamayla oluşturulan devlet, insanların amaçlarına ulaşabilmeleri için ihtiyaç duyduğu araçların sağlanmasını kısıtlamaktadır. Bu amaçlara ulaşabilmek için serbest piyasa düzenindeki haliyle bağımsız faaliyetlere ve araçların çeşitliliğine ihtiyaç vardır:

Devletler rekabet mekanizmasının iyi bir şekilde işlemesine elverişli bir hukukî nizam kurmak yolunda henüz kâfi derecede mesafe almadan, hemen hemen her tarafta, rekabetin yerine bununla telifi imkânsız başka bir prensip ikâme etmeye koyulmuşlardır. Öyle ki, artık rekabet mekanizmasını işletmek ve eksiklerini tamamlamak yolunda değil, rekabeti tamamiyle yok etmek yolunda yürünmeye başlanmıştır (Hayek, 2015, s. 66).

Hayek'in bu düşüncesinden hareketle denilebilir ki, bireylerin niyet etmedikleri sonuçlara yönelten planlamacı düşünceler onları istemedikleri sonuçlara

yönlendirmektedir. Özellikle sosyal, iktisadi ve siyasi alanda ortaya çıkan bu düşünceler, bireysel özgürlüğü kısıtlamakta, hatta yok etmektedir. Bireysel özgürlüğün kısıtlanması, Hayek'in düşüncesinde medeniyeti ortadan kaldıracak sonuçlar doğuracağı için kesin bir dille reddedilmektedir. Dolayısıyla, kendiliğinden doğan düzenden kaynaklı olarak negatif özgürlük anlayışına dayanan Hayek'in sosyal, iktisadi ve siyasi düşüncesi, en temelde bireyin serbest bırakıldığı takdirde ne yapacağına ve hangi sonuçlara ulaşacağına kendisinin karar vermesi gerektiğini öğütlemekle birlikte, bireyi, bireysel özgürlükleri, bireysel hakları ve bireysel tercihleri ön plana çıkarmaktadır.

Kendiliğinden doğan düzen düşüncesiyle, bireysel özgürlük arasında sıkı bir bağ kuran Hayek, bireyleri niyet etmediği sonuçlara yönelten, insan aklıyla tasarlanmış organizasyonlara karşılık, kendiliğinden doğan düzenin doğal işleyişi içerisinde, insanın keşiflerde bulunmasına olanak tanıyan bu doğal düzenin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bireyin ne yapacağını en iyi kendisinin bileceğini savunan Hayek'e göre, bireysel özgürlük ancak düzenin doğal işleyişinde mümkün olmaktadır. Buna bağlı olarak, insanın varlığından kaynaklı bir belirlememeyi içeren negatif özgürlük düşüncesi, bireyi dışarıdan zorlamalara ve planlamalara karşı güvence altına almakta, bulunacağı keşiflerde sadece kendi planlarına ve kararlarına güvenebilmesine olanak tanımaktadır.

2.2. Liberal İnsan ve Değer Anlayışıyla İlişkisinde Özgür Birey

Özgürlük, Hayek'in düşüncesinde negatif bir anlam taşımaktadır. Bireylerin, diğer bireyler üzerindeki zorlamalarının olabildiğince azaltıldığı bir durum olarak tanımlanmaktadır (Hayek, 2013, s. 37). Hayek'in bireysel özgürlük düşüncesi, bireyin, bir başkası veya başkalarının kurallarına uymak zorunda bırakılmasının ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır; “bu zikredilen özgürlüğün sıklıkla ifade ve tavsif edildiği, zamanın eskitemediği kadim ibare bu nedenle, ‘başkasının keyfi iradesinden bağımsızlık’ ibaresidir” (Hayek, 2013, s. 38). Hayek'in düşüncesinde özgür olmak, bireyin kendi planlarına ve kararlarına göre eylemde bulunması demektir (Yayla, 2014, s. 33).

Hayek'e göre, özgürlükten anlaşılması gereken sadece insanların diğer insanlarla olan ilişkisidir ve özgürlüğün ihlal edildiği durum ise diğer insanlardan gelen zorlamalardır (Hayek, 2013, s. 38). Özgürlük, insanın arzusuna değer bir durumdur. Dolayısıyla özgürlük talebinden kastedilen birbirine benzer değil, birbirinden tamamen farklı durumlardır. Hayek'in düşüncesinde bu durumlar, herhangi bir kategoriye dayandırılmayacağı gibi, bireylerin karşılaştıkları durumlar da önceden verili bilgi veya tecrübeler ışığında değerlendirilememektedir. Bu görüşten hareketle Hayek özgürlüğü tanımlarken, hayatını kurtarmak için sarp bir dağda mahsur kalan dağcı örneğini vermektedir; dağcı ölüm ve yaşam arasında bir karar vermek zorunda kalsa bile özgürdür (Hayek, 2013, s. 39). Bu örnekten hareketle denilebilir ki Hayek'in düşüncesinde, insanın eyleme geçişi aşamasında, kendisinin iradesinin nasıl ortaya çıkacağı meselesi önemlidir. Birey eyleme geçerken, niyet ve planlarını kendisinin mi, yoksa bir başkasının mı belirleyeceği konusunda ayırım vardır. Eğer kendi iradesiyle hareket eder ve kendisinin nasıl davranacağına dair bilgiyi dikkate almazsa o insan özgürdür. Özgürlük, birey tarafından garantilenmiş bir alanda ortaya çıkar ve kendisine ne yapıp, yapmayacağını buyuran durum ve koşullardan bağımsız gerçekleşmektedir (Hayek, 2013, s. 40).

Hayek'e göre, özgürlük "en yüksek ilke" olarak kabul edilmediği takdirde, özgür bir toplumun devamı ihtimallerle sınırlandırılmaktadır (Hayek, 2013, s. 119). Özgürlüğün, rasyonalist düşünürlerin belirttikleri şekliyle akıl tarafından sınırlandırılmasını kabul etmeyen Hayek'in düşüncesinde, bireyin davranışlarının belirlenmesinde gelenek öne çıkmaktadır. Hayek'e göre, tecrübelerle dayanan ve belirli bir sisteme bağlı olmayan ve gelenekle aktarılan özgürlük anlayışı, kendiliğinden doğan düzene en uygun anlayış olarak savunulmaktadır (Hayek, 2013, s. 102). Bu düşüncenin karşısında ise, kurgusal ve akla dayanan rasyonalist anlayış bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kendiliğinden gelişen ve insan aklının sınırlılığına uygun şekilde, sınırlı bir şekilde anlaşılabilir olan kurumlar ve alışkanlıklara, ikincisi ise bir ütopyanın inşasına dayanmaktadır ve başarısız olmaya mahkumdur (Hayek, 2013, s. 100).

Hayek'in, sosyal teorisini evrimci bir bakış açısıyla ele almasına uygun bir şekilde, insan aklının sınırlılığıyla bağlantılı olarak tasarılanmamış alışkanlıkların ve geleneklerin, doğal seleksiyondan başarılı bir şekilde çıkararak varlığını sürdürüyor oluşu,

kendiliğinden doğan düzenin devamında hayati bir rol oynamaktadır (Hayek, 2013, s. 106). İnsanlar arası ilişkilerde ve eylemlerde bu düzen, karmaşık ancak bir düzen oluşturabilecek şekilde ortaya çıkmaktadır. Hayek'e göre bu düzen, birçok insanın bağımsız eylemlerini belirleyen bir amaca yönelik, bireylerin acemice çabaları sonucu kazandıkları tecrübelerle ortaya çıkan kurumların gelişebileceğini göstermektedir (Hayek, 2013, s. 102-104). Hayek'e göre bu kurumlar, sosyal evrim sonucu insanlar arasında taklit yoluyla, başarılı olarak doğal seleksiyondan başarıyla çıkarak aktarılan alışkanlıklar, fikir ve beceriler, yani kültürel mirastır; dolayısıyla, değer yargıları içeren ahlâki kurallardır (Hayek, 2013, s. 106).

Hayek'in düşüncesinde, bireylere yararlı olan bu kurumların, insan aklı tarafından tasarlandığına ve bireylerin özgürlüklerinin bu kurumlardan geçtiğine inananlar özgürlüğün düşmanlarıdır (Hayek, 2013, s. 109). Kendiliğinden büyüyen kurumların, tecrübeyle kazanılmış alışkanlıkların ve doğal seleksiyondan başarıyla çıkan geleneklerin özgürlüğün teminatları olduğunu vurgulayan Hayek, bunu reddeden ve hepsini insanın aklına bağlayan rasyonalistlerin özgürlüğü kaos olarak anladıklarını öne sürmektedir (Hayek, 2013, s. 109).

Karmaşık olarak görülseler de, bireyin özgürlüğünün teminatı geleneklere bağlı bir toplumun gelişmesiyle ortaya çıkmaktadır. Nereye dayandığına ve gelişim sürecine insan aklının ermediği kurallar ve kendiliğinden büyüyen kurumlar gelenekle doğrudan bağlantılıdır. Bu geleneklerin evrimci bakış açısıyla doğal seleksiyondan başarıyla çıkarak varlığını sürdürüyor oluşu, gelecek kuşaklara tahmin edebileceklerinden ve anlayabileceklerinden çok daha büyük bir bilgi birikimini, yani kültürel mirası aktarmaktadır. Zorlayıcı özelliği bulunmayan ahlâki kurallar, bireyler arası ilişkilerde uygulandığı takdirde, bireyler istedikleri amaçlara ulaşmada daha başarılı sonuçlar elde etmektedirler (Hayek, 2013, s. 109). Bu düşünceye göre, hayvanlar gibi insanlar da içerisinde buldukları toplulukların alışkanlıklarını ve geleneklerini taklit ederek öğrenmektedirler. Bu alışkanlıklar ve geleneklerden zorlayıcı olmayanların doğal seleksiyondan başarılı bir şekilde çıkarak varlığını sürdürüyor oluşu, o geleneklerin halen ihtiyaçlara cevap verebildiğini gösterebilmektedir. Mevcut toplum düzeninin bir planlama ile değil, büyük ölçüde rekabet sürecinde ortaya çıkan doğal seleksiyondan başarılı çıkan gelenekler sonucu şekillendiğini iddia eden Hayek'e

göre, “kültür ne tabî ne sun’îdir, ne genetik olarak nakledilir, ne de akli olarak tasarlanır” (Hayek, 1997, s. 233). Bu durumda, insanlar arası ilişkilerde bireylerin davranışlarının geleneklere uygun olarak ortaya çıkması birbirlerini anlamalarına, birlikte yaşamalarına ve Büyük Toplum’un kurallara uygun bir şekilde, tasarım sonucu ortaya çıkması mümkün olmayan kendiliğindenliğiyle işlemlerine olanak sunmaktadır:

Beşeri ilişkilere dair bu teamüller ve adetlerden, ahlaki kurallar –yegane önemli olanlar değilse bile- en önemli olanlarıdır. Birbirimizi anlar ve birlikte yaşar, başarıyla sonuçlanacak şekilde planlarımıza göre hareket etmeye muktedir oluruz. Bu, çoğu zaman uygarlığımızın üyelerinin tasarım mahsulü olmayan davranış kalıplarına itaat etmeleri sayesinde, keza, üyelerin zorlama veya talimatların neticesi olarak değil, hatta bilinen kurallara herhangi bilinçli bir bağlılığın sonucu olarak da değil, ama, sağlam bir şekilde yerleşmiş alışkanlık ve geleneklerin neticesi olarak hareketlerinde bir düzenlilik sergilemeleri sayesinde (Hayek, 2013, s. 110).

Hayek, bireylerin insanlar arası ilişkilerde ahlâki kurallara uyulmasının önemine vurgu yapmaktadır (Hayek, 2013, s. 110). Buna ilave olarak, bireylerin ahlâki kurallara uydukları takdirde mutlu bir yaşam sürdürebileceklerini öne sürmektedir:

Biz hala tabii olanın iyi olması gerektiğini varsaymaya meyilliyiz; fakat Büyük Toplum’da bu iyi olmaktan çok uzak olabilir. İnsanı iyi yapan tabiat ya da akıl değil gelenektir. Türlerin biyolojik özelliklerinde pek de fazla yaygın insanîyet yoktur. Fakat çoğu gruplar, daha geniş toplumlar halinde teşekkül etmek için belirli benzer özellikleri edinmek zorundadır; ya da, daha muhtemelen (bunu) yapmayanlar yapanlar tarafından yokedilmişlerdir. Ve biz hala ilkel insanın duygusal özelliklerinin çoğunu paylaşıyorsak da, o bizimkilerin hepsini ya da medeniyeti mümkün kılan sınırlamaları paylaşmaz. Hissedilen ihtiyaçların veya algılanan nesnelere doğrudan peşinden gidilmesi yerine öğrenilmiş kurallara itaat, açık toplum düzenine uymayan tabii güdülerini sınırlandırmak için gerekli hale gelmiştir (Hayek, 1997, s. 241).

İnsanların mutlu olabilmeleri için doğal güdülerin sınırlandırılabilmesi için kurallara uymanın, kendiliğinden bir şekilde ortaya çıkan düzenin işleyişindeki önemine vurgu yapan Hayek, bireylerin bu kurallara uymaları konusunda gerekli olan iradeyi gösteremedikleri takdirde ise ahlâki kurallara uymaları için yönlendirilmeleri gerektiğini savunmaktadır:

Teamüllerin önemini bilmesek, hatta onların varlığına şuurlu biçimde vakıf olmasak bile, onlara genel riayet, içinde yaşadığımız dünyanın muntazamlığının ve bu dünyada yolunuzu bulmaya muktedir olabilmemizin zaruri bir koşuludur. Bu tür teamüller ya da kurallara kafi ölçüde riayet edilmediği takdirde, sağlıklı işleyen toplum için bazı durumlarda zorlama vasıtasıyla benzer bir intizamı temin etmek zaruri olacaktır. Şu halde, zorlama bazen ancak yüksek düzeyde bir iradi uyma mevcut olması sayesinde önlenebilir. Bu demektir ki, iradi uyma, özgürlüğün fayda getirecek şekilde işleyişinin bir koşulu olabilir. Vakıta, özgürlüğün moral inançlarda derinlemesine kökleşmesinin asla işlemediği ve zorlamanın ancak bireylerin bazı ilkelere kaide olarak iradi şekilde uymalarının beklenebileceği yerde asgariye çekilebileceği hususları, rasyonalistik okul dışındaki özgürlüğün büyük öncülerinin hepsinin vurgulamaktan bıkip usanmadıkları bir hakikattir (Hayek, 2013, s. 110).

Hayek'e göre, rasyonalistlerin bireyleri yönlendirdikleri insan akli tasarımı sonucu ortaya çıkan kurumlar zorluk içinde ve çok yavaş bir şekilde gelişmektedir (Hayek, 2013, s. 117). Rasyonalistlerin iddia ettiği şekliyle, aklın planlamacı yönünü reddeden Hayek, aklın her şeyi kontrol edebilecek olmasının, akla zarar verdiğini öne sürmektedir (Hayek, 2013, s. 119). Bu sebeple, düşüncelerinde akli temele alan rasyonalistlerin savunduğu şekliyle, aklın işlediği ve sürekli olarak ortaya çıktığı durumları zorlama olarak tanımlamaktadır.

Rasyonalistlerin akıl konusundaki planlayıcı fikirlerinin, aklın kullanımı düşüncesini kötüye kullandığını iddia eden Hayek'e göre akıl, birbirinden bağımsız ve habersiz olarak işleyen birden fazla aklın ortaya çıkardığı işbirliğine dayanan kendiliğinden doğan düzeni oluşturduğu takdirde gerçek görevini yerine getirmektedir (Hayek, 2013, s. 120). İnsanlığın yarattığı uygarlığın, kendine özgü ve kendiliğinden büyüyen bir düzen olarak işlediğini iddia eden Hayek, bu düzenin korunabilmesi için, düzeni oluşturan öğelerin anlaşılabilmesinin ve kolayca gerçekleştirilebilmesinin önemine vurgu yapmaktadır:

Beşerî uygarlığın kendine has bir hayâtı vardır; hâl ve şartları daha iyiye taşıma konusundaki bütün çabalarımız, tam tekmil kontrol edemediğimiz ve ancak unsurlarını anlayabildiğimiz ölçüde işleyişini kolaylaştırmayı ve desteklemeyi umabileceğimiz bir bütünlük içinde gitmek durumundadır. Yaklaşımımız canlı bir organizma karşısında bir hekimin yaklaşımı gibi olmalı: Tıpkı onun gibi, yerine başka bir şey koyamayacağımız

ve bu nedenle de tahakkukuna çalıştığımız her şeyde kullanmak zorunda olduğumuz unsurlarla işlemeye devam eden, kendi kendini idame ettiren (bağımsız) bir bütün ile uğraşmak durumundayız (Hayek, 2013, s. 120-121).

Hayek, rasyonalizm gibi özgürlük kavramının anlamının da belirsiz olduğunu iddia etmektedir. “Siyasi özgürlük”, “iç özgürlük” ve “güç anlamındaki özgürlük” kavramlarının sık sık özgürlük kavramıyla karıştırıldığını ileri süren Hayek, özgürlük kavramından genellikle siyasi özgürlüğün anlaşıldığını belirtmektedir. Hayek bu iddiasına ek olarak, insanların kendilerini yönetmesi için hükümetlerini, yasama organlarını ve seçilen yönetimin denetimini seçmelerinin özgürlük olarak algılandığını öne sürmektedir (Hayek, 2013, s. 41). Hayek’e göre, özgürlüğün siyasi anlamda anlaşılması, insanları kolektif düşüncelere yönlendirebilmektedir (Hayek, 2013, s. 42). Özgürlüğü, siyasi özgürlükle özdeşleştiren anlayış, bir insanın kölelikten yana irade gösterebileceği veya o insanın kendisini köle olarak bir başka iradeye bağlayabileceği gerçeğini atlamaktadır. İnsanın göstereceği bu tip bir irade, Hayek’in tanımladığı şekliyle özgürlüğe zarar verebilmektedir. Dolayısıyla bu tip kolektif bir ortamda, bireylerin özgür olabilmeleri mümkün değildir:

Kendilerini bir despota tamamen tâbi kılma yönünde oy kullanan milyonlara şahit olmamız, belki de bizim kuşağın, insanların hükümetlerini seçmesinin illâki özgürlüğü güvence altına alması demek olmadığını idrâk etmesini sağlamıştır. Mâmâfih, halkın onayladığı herhangi bir rejim, tanım itibâriyle bir özgürlük değerini tartışmanın anlamsız olduğu takdir edilecektir (Hayek, 2013, s. 42).

Hayek’e göre, bir insan grubunun boyunduruktan kurtulması anlamındaki özgürlükle, bireyin özgürlüğü arasında fark vardır. Siyasi anlamda toplumun özgürlüğü savunusunun bazı klasik liberaller tarafından sempatiyle karşılandığını dile getiren Hayek, “ulusal özgürlük” kavramının, bireysel özgürlük kavramına benzerlik gösterdiğini, ancak aynı şey olmadığını savunmaktadır (Yayla, 2014, s. 35). Ulusal özgürlük talebiyle ortaya çıkan bireylerin oluşturdukları topluluklar, bağımsızlıklarını kazanmış olsalar bile, kendi grubuna mensup birtakım kişileri despot olarak seçerek, liberal yönetimlere karşı tercih edebilmektedirler. Hayek’e göre, bağımsız olmayan

ancak özgür olan pek çok ülke vardır ve özgürlük ile bağımsızlık arasında zorunlu bir ilişki bulunmamaktadır. Ulusal özgürlük talebine inananların, bireysel özgürlük talebine inanmamaları beklenmese ve ulusal özgürlük talebiyle, bireysel özgürlük arzusu her ne kadar birbirine benzerlik gösterse de, Hayek'e göre, bu iki kavramı birbirinden net olarak ayırmak gerekmektedir (Hayek, 2013, s. 42).

Siyasi özgürlükten sonra “iç özgürlük” kavramının içeriğine de bakan Hayek'e göre, iç özgürlük, anlık olarak ortaya çıkan nedenlerden kaynaklı, bireyin kendi aklı, iradesi ve uzun vadeli kanaatleri sebebiyle bireysel özgürlük ile daha yakından bağlantılıdır (Yayla, 2014, s. 36). Metafizik bir kavram olan iç özgürlük, kişinin eyleminde o ana bağlı olarak ortaya çıkan koşullu tepkilerin yerine kendi iradesiyle verdiği kararların belirleyici olduğu durumu karşılamaktadır. Ancak iç özgürlüğün karşıtı zorlama değildir. Hayek'in bu kavramın karşıtı olarak belirttiği geçici hisler, moral, aklın zayıflığı, bilgisizlik ve batıl inançlar iç özgürlüğe zarar vermektedir. Kişinin kendince yaptığı değerlendirmelerden sonra eyleme geçerek başarısız olması durumunda işini yarım bırakma eğilimi göstermesi, onun “ihtiraslarının esiri” olduğunu ve özgür olmadığını göstermektedir. Hayek'e göre kişilerin, başkalarının etkisinde kalarak verdikleri bazı zorlama kararlar, bir başkası için aşılması gereken zorluklar anlamına gelebilmektedir (Hayek, 2013, s. 43-44).

İç özgürlükten sonra “güç anlamındaki özgürlük” kavramının içeriğine bakan Hayek tarafından bu kavram, en tehlikeli kavram olarak görülmektedir. Hayek'in, “insanın istediğini yapma hususundaki fiziki kabiliyeti” olarak ele aldığı bu kavram, insanın arzusunun tatmin gücünü veya önündeki belirli seçenekler içerisinde seçim yapabileceği anlamına gelmektedir (Hayek, 2013, s. 44). Hayek'in “illüzyon” olarak tanımladığı bu kavram, insanların “bir kuş misali özgür” olarak bir yerden, başka bir yere uçabildikleri yanılgısına benzer şekilde gerçekleşmektedir (Hayek, 2013, s. 44). Dolayısıyla özgürlüğün bu şekilde tanımlanışı bir cazibe yaratmaktadır. Ancak bu cazibe, insanların özgürlük adına özgürlüklerinden vazgeçebilecekleri durumlar doğuracağı için bireysel özgürlüğe zarar vermektedir. Özgürlüğün anlamının içinin boşaltılması, yerine belirli gruplar tarafından ortaklaşa belirlenmiş amaçlar yerleştirilmesine sebep olmaktadır. Özgürlüğün, insanların ortaklaşarak ortaya koydukları bir güç olduğu gibi keyfi yorumlanan düşünceler, özgürlük talebinin de bir

güç talebi içerdiği anlamına gelmektedir. Hayek'e göre bu tip düşünceler, özgürlüğe sadece bir araç olarak önem verildiğini göstermektedir; özgürlüğün anlamının bu şekilde içinin boşaltılması, totaliter devletlerde yine özgürlük adına yapılmaktadır (Hayek, 2013, s. 45).

Hayek'e göre, güç anlamındaki özgürlüğün, özgürlük kavramının gerçek anlamıyla karıştırılması özgürlüğün servet ile tanımlanmasına da yol açmaktadır; özgürlüğün servet olarak tanımlanması, güç anlamındaki özgürlüğün kollektif anlayışlar tarafından tanımlandığı şekliyle "servet üzerindeki ortaklaşma" anlamı taşıyabileceği gibi, servetin yeniden ve eşit şekilde dağıtılmasını talep edebilmektedir (Hayek, 2013, s. 45). Ancak Hayek'e göre, özgürlük konusunda servet belirleyici değildir. Fakir bir insan, bireysel özgürlüğün ve rekabete dayalı serbest piyasanın hakim olduğu bir düzende servet sahibi bir insana göre daha özgür olabilir:

Hürriyet yokluğunun ne demek olduğunu unutmuş bulunduğumuz için, şu aşikâr vâkıyı ekseriya ihmâl ediyoruz: Hayatını dilediği gibi tanzim etmek hususunda, düşük ücretli alelâde bir İngiliz işçisi, meselâ Almanya'daki bir küçük patrondan veya Rusya'daki çok yüksek ücretli bir mühendisten daha fazla imkâna sâhiptir. İşini veya ikâmet yerini değiştirmek, boş vakitlerini dilediği gibi geçirmek veya şahsî kanaâtlerini izhar etmek hususunda, bu İngiliz işçisi mutlak engellerle karşılaşmaz, şahsî emniyeti ve hürriyeti bakımından tehlikeye mâruz kalmaz. Meyil ve arzularına uymak için bazen yüksek bir bedel ödemesi icap eder -ve bu bedel birçok kimselere fazla yüksek görünür-fakat bir âmirin emri mucibince mutlaka muayyen bir işe bağlı kalmaya veya belli bir yerde yaşamaya zorla mecbur tutulamaz (Hayek, 2015, s. 146-147).

Hayek'in düşüncesinde, özgürlük kavramına yönelik tartışmalar açıklığa kavuşturulacaksa, özgürlük herkes için iyi bir şey olarak anlaşılmalıdır. Özgürlükten anladığı şekliyle bireyin kendi plan ve kararları doğrultusunda hareket etmesinin önemine işaret eden Hayek, böylesi bir özgürlükten bireylerin kendi istekleriyle vazgeçebileceğini öne sürmektedir. Ancak özgürlükten herkesin faydalanabiliyor oluşu ortak gaye olabilecektir (Hayek, 2013, s. 47). Buna ilaveten, özgürlüğün bireylere fayda getirdiğini anlamak için yararlarına bakmak gerekmektedir. Özgürlük tüm güzelliklerin varlığı ya da tüm kötülüklerin yokluğu anlamına gelmemektedir. Bu uğurda aç kalmak, hatalar yapmak, hatta riskler almak mümkündür. Özgür bir bireyin sefil bir halde

bulunsa da özgür olduğunu söyleyen Hayek'e göre, beş parasız başıboş ve aylak biri, silah altında olan ve birilerinden aldığı emirlere göre hareket etmek durumunda bulunan bir askerden daha özgür olabilmektedir (Hayek, 2013, s. 47). Dolayısıyla Hayek'in düşüncesine göre özgürlüğün tanımını doğru yapmak gerekmektedir. Siyasi ya da iç özgürlük, güç anlamında kullanılan özgürlüğe oranla daha olumlu olsa da, özgürlüğün anlamını tam olarak doğru anlamamıza imkan sunmamaktadır. Her üç anlamdaki özgürlük tanımı da, bireysel özgürlük kavramının gerçek anlamını karşılamamaktadır:

Güç anlamında özgürlük, siyasi özgürlük ve iç özgürlük durumları, bireysel özgürlükle aynı tür durumlar değildir: Birinden daha fazla elde etmek için ötekenden birazcık fedâkârlık ederek, etraflıca düşünüldüğü takdirde herhangi bir ortak özgürlük unsuru elde edemeyiz. Böyle bir değişimle bir iyinin yerine bir başka iyiyi pekâlâ elde edebiliriz. Lâkin zikredilen özgürlüklerde, böyle bir değiş tokuşun özgürlük üstünde sahip olduğu etkiden söz etmemize yol açan ortak bir unsur olduğunu iddia etmek, bu koşulları aynı kelimelerle tanımladığımızı göre aralarında ortak bir unsur da olması gerektiği faraziyesinde bulunan felsefi realizmin en ilkel türü, katıksız cehâlet taraftarlığıdır (Hayek, 2013, s. 48).

Hayek'e göre, özgürlüğün tanımları ve kullanımı çok olsa da, özgürlük tektir. Negatif anlamda özgürlüğün, bireyi her türlü zorlamadan koruduğu gibi, kavramın değerinden bir şey eksiltmediği için en eski kullanımı olduğunu öne süren Hayek, özgürlüğün kazanılmasıyla elde edilen dört ayrı hak için Antikçağ'dan örnekler vermektedir (Hayek, 2013, s. 49). Hayek'e göre, Antikçağ'da kölelerin özgür kalmalarının koşullarından birincisi, "toplumun muhafaza altında bir üyesi sıfatıyla hukuki statü"; ikincisi, "keyfi tutuklanmadan masuniyet"; üçüncüsü, "kişinin arzu ettiği işte çalışma hakkı", dördüncüsü ise "kendi tercihi doğrultusunda seyahat etme ve yerleşme" hakkıdır (Hayek, 2013, s. 49-50). Antikçağ'da kölelerin özgürlüklerini elde ettikten sonra kavuştukları hakların özgürlük ve kölelik arasındaki farkı gösterdiğini öne süren Hayek'e göre, bu haklar 18. ve 19. yüzyıllardaki klasik liberal düşüncenin temelini oluşturmaktadır (Hayek, 2013, s. 50). Hayek'e göre, bu haklara, mülkiyet hakkının da eklenmesiyle birlikte, bireyi herhangi bir zorlamadan korumak için gerekli tüm şartlar karşılanmaktadır (Hayek, 2013, s. 50).

Hayek'e göre "zor" kavramı, bireyin; "bizzat kendine ait bir plana göre hareket etmeyi değil de başkasının amaçlarına hizmet etmeye mecbur kalan bir kişinin çevresi ya da hal ve şartlarının bir başkası tarafından kontrolü" anlamına gelmektedir (Hayek, 2013, s. 51). Böylesi bir zorlama durumunda, bireyin kendi planlarını uygulamada irade gösteremeyeceğini savunan Hayek, zorlamanın özgürlüğün önünde büyük bir engel oluşturması sebebiyle, bireye yapılan en büyük kötülük olduğunu öne sürmektedir. Bireyin kendi bilgisine güvenerek, kendi amaçlarına, kendi belirlediği araçlarla yönelmesi özgür eylemin temel koşuludur. Buna karşılık Hayek, zorlamayı önlemenin yolunun, bireylerden veya devletten gelecek şekilde zor kullanmaktan geçemeyeceğini öne sürmektedir (Hayek, 2013, s. 51).

Hayek'e göre, zor kullanma hakkının devlete verilmesi, devletin görevlerinin, bireylerin özel alanlarını korumasıyla sınırlandırıldığı takdirde anlamlı olabilmektedir. Devletin zor kullanma hakkı, "bilinen genel kurallar vasıtasıyla sınırlanarak en aza indirilir ve olabildiğince zararsız hale getirilir" (Hayek, 2013, s. 52). Hayek'e göre, bireylerin özel alanlarının devlet tarafından zor kullanılarak sınırlanması özgürlüğü ortadan kaldırmaktadır. Özgürlük tahmin edilemeyen fırsatlar sunduğu için, önceden belirlenebilir sonuçlar elde etmek için sınırlandırıldığı takdirde kaybedilen şeylerin kıymeti bilinmemektedir. Ancak bu kısıtlamalarla elde edilen sonuç biliniyor olsa da, kaybedilen şeylerin hesabı yapılamamaktadır. Hayek'e göre, insanlar karşılaştıkları sorunları çözmek için serbest bırakıldıkları takdirde, rekabetin doğurduğu doğal seleksiyonla birlikte amaçlarına ulaşabilecekleri uygun ortamı bulabilmektedir; bu sebeple Hayek, rekabete dayalı piyasaya ve özel mülkiyete olan inancın azaldığını dile getirerek, devlet yönetimin politikacılardan alınarak, uzmanlara, sürekli atanmışlara veya bireysel girişimlere devredilmesi gerektiğini öne sürmektedir (Hayek, 2015, s. 95).

Hayek'e göre, dil gibi serbest piyasa da bu şekilde ortaya çıkmıştır. Bireysel özgürlüğün temeli rekabete dayalı serbest piyasa ve buna bağlı gelişen özel mülkiyet anlayışıdır (Hayek, 2013, s. 223). Özgürlük ile serbest piyasa arasında doğrudan ilişki kuran Hayek, piyasaya devlet tarafından müdahale edildiği takdirde, bunun dolaylı sonuçları kısa zamanda görülebilse de, dolaysız sonuçların asla bilinmeyeceğini öne sürmektedir (Hayek, 1996, s. 87). Piyasa üzerindeki kontrolün ortadan kalkmasını ve bireylerin kendi kurallarına göre serbest piyasada oyuncular olarak var olmasını

savunan Hayek'in bireysel özgürlük düşüncesi, bir başka klasik liberal düşünür olan John Stuart Mill'in düşüncelerinden farklılıklar barındırmaktadır.

Mill'e göre, özgürlüğün mümkün olabilmesi için, bireyin siyasi ve toplumsal olarak özel bir alana sahip olması gerekmektedir (Silier, 2017, s. 408). Kimsenin müdahale edemeyeceği bu özel alanda, birey eğer dışarıdan gelebilecek olan zorlamalara karşı korunmadığı takdirde özgürlükten bahsedilemez. Bununla birlikte, otoriter yöneticilerin zorlamalarından korunmak tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda bu otoriter düşüncenin hayat bulduğu toplumun egemen düşüncesi ve duygusundan da korunmak gerekmektedir. Bireyler, hayatlarının kendilerini ilgilendiren özel kısmında mutlaka bağımsız olmalıdırlar. Buna bağlı olarak, Mill'in düşüncesinde özgürlük, düşünce özgürlüğü, eylem özgürlüğü ve seçme özgürlüğü şeklinde ele alınmıştır. Ancak Mill'in düşüncesinde özgürlük, yalnızca "kendi kendini yönetebilecek yetkinliğe sahip bireyler" içindir (Silier, 2017, s. 410). Geri kalmış olarak nitelenen toplumlar içerisinde, egemen düşünceye bağlılığın yarattığı duyguyla hareket eden bireylerin, egemen düşünceyi şekillendiren otoriteler tarafından köleleştirilmesi mümkündür. Bunun aşılabilmesi için Mill'e göre, bireyin kendisini ilgilendiren konularda arzularına, başkalarını ilgilendiren konularda ise vicdanına güvenmesi gerekmektedir (Silier, 2017, s. 412). Arzularına güvenen bireyler açısından haz veren şeylerin iyi, acı veren şeylerin ise kötü olduğunu öne süren Mill'e göre, bireyler kendilerini mutlu eden şeylere yöneldikleri takdirde ortak bir iyiden bahsedilebilecektir. Ancak yine Mill'e göre, dinin ve ticari duyguların ele geçirdiği bir ortamda ortak bir iyiden bahsedilememektedir (Silier, 2017, s. 413). Sürü şeklinde belirlenen ortak iyilerin bireyleri köleliğe götürdüğünü öne süren Mill'e göre, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte modern toplumlarda bireysellik tehdit altına girmiştir (Silier, 2017, s. 413). Medeniyet geliştikçe siyasi ilerlemelerin bir sonucu olarak eşitsizlikler azaldığı için otorite bireylerin eline geçmiş, ancak bireysel özgürlük ortadan kalkmıştır:

Şimdi bireyler kalabalık içinde kaybolmuşlardır. Siyasette şimdi dünyayı kamuoyunun yönetmekte olduğunu söylemek hemen hemen bir saçmalaktır. Güç denmeye layık biricik güç, kitlelerin gücüdür. Bu hal kamu işlemlerinde olduğu kadar özel yaşamın ahlaki ve toplumsal ilişkilerinde de geçerlidir. Düşünceleri halkoyu diye anılan kimseler her zaman aynı çeşit halk değildir; Amerika'da tüm beyazlardır; İngiltere'de başlıca orta sınıftır. Fakat her zaman bir kitledir, yani kolektif sıradanlıktır. Hem, işin daha da büyük

bir yenilik olan yanı şudur ki, şimdi kitle, düşüncelerini, Kilisenin ya da Devletin seçkin kişilerinden, seçkin önderlerinden ya da kitaplardan almıyor. Onların düşüncesini onların yerine yine onlara çok benzeyen adamlar, o anın güdülerine göre, gazeteler aracılığıyla, onlara seslenerek ya da onlar adına konuşarak oluşturuyorlar (Mill, 2014, s. 102).

Mill'in kastettiği şekliyle, bir başkasının yerine konuşmadığı, kendi arzusuna ya da vicdanına güvenen bireyleri tasvir ederken eğitimlilerin diğer bireylerin özgürlükleri konusunda daha dikkatli olacağına yönelik varsayıma dayandığı görülmektedir (Silier, 2017, s. 414). Bu tip kimseleri bir deha olarak tanımlaması, özgürlük konusunda kendini eğitebilmiş, haz veren şeylerin iyi, acı veren şeylerin kötü olduğunu deneyimleyerek öğrenmiş kimselerin özgür olduğuna inandığı sonucunu çıkarmaktadır. Bu bağlamda Mill, bireysellik ile bireycilik arasında ayırım yapmaktadır. Bireysel özgürlüğün mümkün olabilmesi için bireyin özgürlüğüyle, toplumsallığın bir arada gelişmesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır (Silier, 2017, s. 415).

Bu bağlamda, Mill'in bireysel özgürlüğü tasvir biçimiyle Hayek'in bireysel özgürlük anlayışı birbirinden farklıdır. Hayek'in tasvir ettiği ve medeniyet olarak tanımladığı Büyük Toplum'da birey sadece kendi çıkarının peşine düşmelidir. Birey çıkarını gözetip, elde edebildiği ölçütte özgürdür. Ancak diğer yandan, serbest piyasa koşullarında bireylerin kendi çıkarlarının peşine düştüğü ve toplumun buna göre şekillendiği bir düzende, Mill'in tasvir ettiği şekliyle, bireyin bir başka bireyin acı duyacağı durumları kendi çıkarına göre şekillendireceği açıktır. Çünkü Hayek'in serbest piyasa düşüncesinde, sonuç olarak rekabete giren her bireyin kazanç sağlayamacağı açık şekilde, hatta bizzat Hayek tarafından tasvir edilmiştir. Böylesi bir ortamda, Hayek'in anladığı şekliyle özgürlüğüne kavuşmuş olan bireyin, bir başka bireye üstün gelerek kazanç sağlaması, buna bağlı olarak da mülkiyet elde etmesi ve hatta çoğaltması olasıdır.

2.3. Rekabete Dayalı Serbest Piyasa Ekonomisi, Özgürlükler ve Sosyal Adalet

Hayek'in serbest piyasaya yönelik düşüncelerini incelemeye önce, mensubu olduğu ve düşüncelerinden etkilendiği Avusturya Okulu düşünürlerinden Ludwig von

Mises'in serbest piyasa ile ilgili düşüncelerine bakmak yararlı olacaktır. Mises'in, özel mülkiyet altındaki iş bölümüne dayalı sosyal bir sistem olarak tanımladığı serbest piyasanın belirli özellikleri bulunmaktadır. Bireycilik, özel mülkiyet, rasyonellik, rekabet ve görünmeyen el, serbest piyasanın temel özellikleri arasında sayılmaktadır (Yayla, 2014, 162). Bu özellikler, serbest piyasanın kendiliğinden bir şekilde işlemesindeki temel öğeler olarak tanımlanmakla birlikte, serbest piyasaya yönelik müdahaleci düşüncelerin bireyler üzerindeki zorlamayı ortaya çıkarmasıyla birlikte, sosyalist düşüncenin, bireysel özgürlüğü ortadan kaldırmasına sebep olmaktadır.

Bu düşüncelerden hareketle Hayek, ekonomi ve piyasa kavramları arasında ayrım yapmaktadır. Ekonomi, bir evin, çiftliğin veya işletmenin, belirli bir amaç çerçevesinde bir araya gelmiş grubun, farklı amaçlar arasında bağlantılı olarak oluşturulan etkinliklerinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Piyasa ise, ekonomilerin kendiliğinden bir şekilde oluşturduğu, birçok ekonominin iç içe geçerek işlediği bir düzendir (Hayek, 1995, s. 149-150). Hayek, "piyasanın kozmosu" olarak tanımladığı bu düzeni, Antikçağ'daki *katallaxia* kavramıyla birlikte düşünmektedir. *Katallaxia* kavramının etimolojik kökenlerine inen Hayek, kavramın *katallaktik*sten türediğini ve bu kavramın "topluluğa girmek" ve "düşmandan dostla dönüşmek" anlamına geldiğini açıklamaktadır. Hayek, *katallaktiks* kavramının, iktisadi bilimlerce "*katallaktik*" sıfatına dönüştürüldüğünü öne sürmektedir. Kendisi ise bu kavramı İngilizce'ye *catallaxy* (*katallaksi*) olarak çevirmektedir (Hayek, 1995, s. 150).

Mises'in düşüncesine benzer bir şekilde, Hayek'in *katallaksi* kavramını kendiliğinden doğan bir düzen olarak serbest piyasa düşüncesi şeklinde, diğer klasik iktisatçılardan farklı şekilde ele alarak, sosyal bir teori haline getirmesi, bir anlamda, epistemolojik temellere dayandığını göstermektedir. Hayek'e göre serbest piyasa, bireyler arası ilişkilerde ve bireylerin eylemlerinde bir düzeltici ve uyarlayıcı mekanizma olarak rasyonellik ve rekabet gibi özellikler barındırmaktadır (Yayla, 2014, s. 164). Düzeltici ve uyarlayıcı özelliğe sahip olan serbest piyasa, dışarıdan bir müdahaleye uğradığı takdirde işleyişi aksayabilecek ve sekteye uğrayabilecek "dinamik" bir sosyal süreçtir (Yayla, 2014, s. 164). Hayek'in düşüncesinde dinamik bir süreç olarak işleyen serbest piyasa, fiyatlar aracılığıyla gönderdiği işaretlerle, bireylerin eylemlerine dair kendilerini düzenleyebilmeleri için uyarılar gönderen bir

“enformasyon” sistemi özelliği de taşımaktadır. Böylelikle, gönderdiği işaretlerle bireylere eylemlerini düzenlemeleri için çeşitli uyarılar gönderen piyasa, aynı zamanda insanlar arasında parçalı bir biçimde dağılık bulunan bilginin fiyatlar aracılığıyla aktarıldığı kendiliğinden gelişen bir “koordinasyon” sağlamaktadır (Yılmaz, 2002, 143-144).

Hayek’in serbest piyasa düşüncesinde, fiyatlar aracılığıyla aktarılan bilgi, bireyler arasında bir rekabet durumu doğurmaktadır. Rekabetin, serbest piyasa düzenindeki önemini sıklıkla vurgulayan Hayek, “rekabetçi düzen” ile “düzenlenmiş rekabet” arasında ayırım yapmaktadır. Düzenlenmiş rekabet, dışarıdan bir müdahale şeklinde gelişmekte ve maksatlı planlamalarla şekillenen devlet, üretim araçları üzerindeki mülkiyeti ele geçirmek adına düzenlemeler yapmaktadır. Dolayısıyla bu, rekabetin sınırlandırılması beraberinde getirmektedir. Ancak rekabetçi düzende devlet, sadece rekabetin işlevliliğini sürdürebileceği bir düzenin kurallarını düzenlemekle görevlidir (Yayla, 2014, s. 182). Hayek’e göre rekabet, “belli şartlarda, kaynakların farklı mal ve hizmetlerin üretimi için tahsis edilmesi” demektir (Hayek, 1997, s. 99). Hayek’in “kusursuz rekabet” olarak tanımladığı düzenin ortaya çıkması “var olmayan ve pek çok sektörden oluşturulmasına gücümüzün yetmediği ve, bazen de, yapabilesek dahi meydana getirilmesi arzu edilir olmayan olguların varsayımına” dayanmaktadır (Hayek, 1997, s. 99).

Hayek’e göre, rekabet düzeninde üreticilerin hiçbirisi fiyatı önceden belirleyememektedir. Bir üretici, ürünü üretmeden önce fiyatı belirleyebilseydi, diğer üreticiler ürettikleri ürünleri daha ucuza satma avantajını elde edebileceklerdir:

(...) üreticilerden hiçbirisi fiyatı önceden belirleyemez; zira marjinal maliyetten daha fazlasını değiştirmeye çalışsaydı ondan daha ucuza satmak ötekilerin çıkarına olurdu. Her yarışmacı için fiyatın belirli olduğu ve çıkarlarının onu marjinal maliyet fiyata eşit olana kadar üretimi arttırmaya sevkettiği bu ideal durum, gerçek dünyada rekabetin gerçekleşmesinin takdir edildiği model olarak addedilmeye ve bir kıstas olarak kullanılmaya başlandı (Hayek, 1997, s. 100).

Hayek'e göre, bireylerin ihtiyaçlarının ne olduğunun daha önceden kestirilememesi de rekabeti ortaya çıkartan durumlardandır. Üreticilerin, bireylerin ihtiyaçlarının tamamını karşılayacak şekilde her ürünü retemeyecekleri gibi, bu ihtiyaçlar da birbirinden farklı iş alanları yaratmaktadır. Bireylerin birbirlerinden farklılık gösteren ihtiyaçlarının yarattığı mal çeşitliliği, bireyler arasında değiş-tokuş ilişkisine dayanacak şekilde işbirliği yarattığı gibi, aynı ürünlerden üreten üreticiler de, bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması için kendi aralarında rekabete girmektedirler. Bu rekabet sonucunda daha kaliteli mal ve hizmet üreten üreticiler, bireylerin ihtiyaçlarına yönelik taleplerini karşılamakla birlikte serbest piyasa düzeninde varlıklarını sürdürmekte ve kazançlarını arttırmaktadırlar (Hayek, 1997, s. 102-103). Rekabetin, bireylerin ihtiyaçlarının anlaşılması konusunda bir keşif yöntemi olduğunu savunan Hayek, bu ihtiyaçların keşfedilmeden önce zaten bilindiği varsayımından hareket eden hiçbir düşüncenin rekabeti tam olarak açıklayamayacağını ne sürmektedir (Hayek, 1997, s. 103).

Bireylerin farklılık gösteren ihtiyaçlarının yarattığı farklı alanlar, oluşturdukları düzenle piyasayı kurmaktadır. Hayek'in *katallaksi* kavramına yönelik düşüncesinin açıkladığı şekliyle piyasa, farklı iş kollarında üretici olan bireylerin oluşturdukları birçok kendi başına ekonominin veya farklı devletlerin ekonomilerinin kendiliğinden bir şekilde oluşturduğu koordinasyonla ortaya çıkmaktadır. Böylelikle *katallaksi*, bir başka bireyden gelebilecek haksız fiile karşı mülkiyet ve sözleşme hukukunun kuralları içinde hareket eden bireyler aracılığıyla piyasa tarafından oluşturulan kendiliğinden doğan düzendir (Hayek, 1995, s. 150-151). Hayek'e göre, *katallaksi* bireylerin birbirlerinden haberi olmadan, birbirlerinin ihtiyaçlarına katkıda bulunan bir düzen türüdür. Bu düzen türü, bireylerin birbirlerinden haberleri olmadığı halde, birbirlerinin ihtiyaçlarına katkıda bulunmalarıyla gerçekleşmektedir. *Katallaksiyi* bir oyun olarak tanımlayan Hayek'e göre, bu oyun, bütün katılanların ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir "zenginlik yaratan oyun"dur (Hayek, 1995, s. 158). Hayek, bireyler bencil olsalar bile *katallaksiye* dahil oldukları takdirde bilgilerinin değiş-tokuş etmeleri kaçınılmaz olmaktadır. Bireyler ister bencil, ister "diğergam" olsalar da, "Büyük Toplum"da amaçları farklı olsa bile birbirlerine katkı sunmaktadır (Hayek, 1995, s. 152).

Hayek'e göre, Büyük Toplum birden fazla ekonominin bir arada tuttuğu "ekonomik ilişkiler"dir. Büyük Toplum'u bir arada tutan "para ağı", bireylerin maddi ihtiyaçlarının daha iyi tatminini sağlamaktadır (Hayek, 1995, s. 154). Bireylerin maddi ihtiyaçlarının daha iyi tatmininin barışçıl koşullarda piyasa tarafından sağlandığını öne süren Hayek'e göre, insanlığı "Tek Bir Dünya" haline getirmenin yolu piyasa düzeninin *katallaksiye* dayanmasıdır (Hayek, 1995, s. 155). Hayek'in serbest piyasa düşüncesinde, bireyin yarattığı bilgi, fiyatların gönderdiği işaretlerin *katallaksiyi* işletmesi sonucunda bir başka bireye ulaşmaktadır. Dolayısıyla Hayek'in düşüncesinde piyasa, bir başkasının ürettiği bilginin, kendiliğinden bir şekilde fiyatlar aracılığıyla dolaşıma girerek tüm insanlığı kapsamıyla birlikte, bilginin koordinasyonu için epistemolojik bir rol üstlenen en etkili kurum olarak karşımıza çıkmaktadır (Mollaer, 2004, s. 185). Üstlendiği rol gereği, bilginin koordinasyonunu sağlayarak tüm insanlığı kapsayan piyasa, bireylerin rakip amaçlarını barışçıl bir şekilde bağdaştırarak varlığını sürdürmektedir. Piyasanın hakim olduğu bir toplum düzeninde bireylerin planlamaları, başka birey veya gruplar tarafından eylemlerine uygun oldukları ölçüde temin edilecektir (Hayek, 2004, s. 146). Piyasa bunu gerçekleştirirken, bireylerin ihtiyaçları arasında belirli bir önem sıralaması, bir tür ihtiyaçlar hiyerarşisi yaratmamaktadır. Bireylerin, piyasa düzeninin araçlarını kendi ihtiyaçları veya çıkarları doğrultusunda işletemeyecekleri gibi, bireyler bunu sağlamak için piyasa araçları üzerinde diledikleri gibi bir hakimiyette bulunamamaktadırlar (Hayek, 1995, s. 155-156).

Hayek'e göre, tam olarak bir ekonomi anlamına gelmeyen *katallaksin*in düzgün bir şekilde işletilmesi için, bireylerin talepleri karşısında ortaya çıkan fiyatların yarattığı üretimin maksimuma ulaşmasıyla mümkün olabilmektedir (Hayek, 1995, s. 162). Bu maksimum üretim durumuna gelindiği takdirde, üretimin toplam kazançtaki payı da aynı büyüklükte olacaktır. Ortak amacı olmayan, dolayısıyla bireylerin ihtiyaçlarının da bir önem sırasına göre belirlenmediği ve bireysel amaçların hakim olduğu bu tip kendiliğinden gelişen piyasa düzeninde, *katallaksi* katılımcılarına ödülleri, yani kazançlarını dağıtabilecektir. Aksi durumda, bireylerin ortak amaçlar çerçevesinde bir araya geldikleri bir düzende ise, bireylerin nasıl davranacaklarını söyleyen merkezi bir planlama olduğu halde bu ödülleri elde edebilmeleri mümkün değildir:

İnsanların kendi bilgilerine göre ve kendi amaçları doğrultusunda hareket etmeleri, ancak, onların elde ettikleri ödülün, kısmen, hem denetleyemedikleri hem de öngöremedikleri şartlara bağlı olması halinde mümkündür. Ve eğer eylemlerini kendi ahlaki inançlarına göre yönlendirmelerine izin verilecek, bireylerin kendi eylemlerinin başka insanlar üzerindeki toplam etkilerinin bir dağıtıcı adalet idealine uygun olması gerektiği ahlaki olarak da iddia edilemez. Bu anlamda özgürlük, çok kere liyakatle hiçbir bağlantısı bulunmayan ve bundan dolayı da adaletsiz olduğu düşünülen ödüllerden soyutlanamaz (Hayek, 1995, s. 163).

Hayek'e göre, bireylerin bu kazançlardan paylarına düşeni her zaman alabilmeleri mümkün olmasa da, bireyler yalnızca kendi çıkarlarını düşündükleri müddetçe yaşadıkları kayıplar, oyuna katılan herkes tarafından kabul edilmiş sonuçlar olduğu anlamına gelmektedir (Hayek, 1995, s. 164). Kayıp yaşayan bireylerin, kendisinden daha önce bu oyundan belirli kazançlar elde etmiş ve çıkarlarını korumuş kimi bireylerin varlığından haberdar olmasına rağmen, yaşadıkları kayıp, tam anlamıyla bir kayıp anlamına gelmemektedir. Hayek'e göre, bireylerin yaşayacakları kayıplar, çıkarlarına uygun şekilde davranmaya devam ettikleri takdirde, piyasa onlara tekrar faydalanabilecekleri kazançlar sağlayabilmektedir (Hayek, 1995, s. 165). Bireylerin alıştıkları kazançların kısmen veya tamamen kaybının, bireylerin aleyhine bir durum olmadığını öne süren Hayek'e göre, bu kayıpların telafi edilmesi için bazı grupların zararlarının karşılanması için devlet tarafından özel ayrıcalıklar verilebilmektedir (Hayek, 1995, s. 165).

Devletin, bireylerin kayıplarını telafi etmek için sağladığı özel ayrıcalıkların sosyal adalet adı altında dağıtıldığını öne süren Hayek, bu kavramın sağladığı imkanlara karşı çıkmakla birlikte, böyle bir gücün devlet tarafından kullanımının piyasaya müdahale anlamı taşıdığını savunmaktadır (Hayek, 1995, s. 101). Hayek'e göre, sosyal adalet bireylerin, bir başka birey veya gruba yönelik eylemlerinde taşıması gereken bir "muamele tarzı" olarak görülmektedir (Hayek, 1995, s. 95).

Sosyal adalet talebinin, bireylerden önce topluma yönelik olduğunu öne süren Hayek, bu aşamada göreve çağırılanın toplum olacağını ileri sürmektedir. Hayek'e göre, sosyal adaletin sağlanması konusunda toplumun böyle bir vazifesi olamayacağı gibi, bu durum klasik liberalizmin amaçladığı toplum düzenine de aykırıdır (Hayek, 1995, s. 99). Klasik liberalizmin hedefi olan toplum düzeninin bireylerin eylemlerine dayanan

davranış ilkeleri olduğunu ileri süren Hayek'e göre, böylesi bir toplum düzeninde sosyal adaletin sağlanması kolektivist bir anlayış getireceği için, liberalizmin temel ilkelerinden olan bireycilikle çelişmektedir (Hayek, 1995, s. 99).

Hayek'e göre, kendiliğinden doğan ve gelişen bir düzen olarak serbest piyasa sisteminde sosyal adaletin uygulanabilmesi mümkün değildir. Buna ilaveten, sosyal adaletin uygulanabilmesi için devletlerin zor yoluyla oluşturdukları bir piyasa düzeni de mümkün değildir (Hayek, 1995, s. 101). Hayek'e göre, sosyal adalet kavramından anlaşılan genellikle ikincisidir; birey ve grupların, hızla devlet faaliyetlerinin kapsamı içerisine girmesinin en önemli sebebi sosyal adalettir (Hayek, 1995, s. 101). Hayek'e göre, üretim araçları üzerindeki mülkiyete devlet tarafından el konulmasıyla, devlet tüm gelir ve giderleri kontrol edebilme olanağına kavuşacaktır (Hayek, 2015, s. 148). Üretim araçları üzerindeki mülkiyetin, birden fazla insan arasında bölünmüş olduğu takdirde, devletin veya hiç kimsenin, bireyin üzerinde tam bir hakimiyet kurma imkanına sahip olamayacağı için özel mülkiyet, özgürlüğün teminatıdır (Hayek, 2015, s. 148).

Hayek'e göre, üretim araçları üzerindeki mülkiyetin, tek elde toplanmasıyla, bu tek eli yönetecek kurum ister toplum olsun, ister diktatör, bireyin özgürlüğü o kurum tarafından tehdit edilecektir (Hayek, 2015, s. 149). Özel mülkiyetin ortadan kaldırıldığı bir toplum düzeninde, millet veya din gibi ortak özelliklerin bireyler arasında gruplara göre özel ayrıcalıklar yaratacağını savunan Hayek, bu özel ayrıcalıkların bireyler arasında iktidar odakları yaratabileceği, bu iktidar odaklarının ise bireysel özgürlük ilkesini tehdit edebileceği tehlikesine vurgu yapmaktadır:

Hiç şüphesiz, küçük bir ırkî veya dinî azınlığa mensup, hiçbir malı, mülkü olmayan bir kimse, kendi ırkdaş veya dindaşları mal sâhibi oldukları ve ona iş verebilecek durumda buldukları müddetçe; hususî mülkiyeti kaldırmış bir cemiyet nizamında, müşterek mülkiyetin bir sözde hissedarı sıfatıyla kavuşacağı hürriyetten çok daha fazla hür olacaktır. İster komşum, hatta ister patronum olsun, bir milyonerin benim üzerimdeki iktidarı, devletin zorlayıcı kuvvetini temsil eden ve benim hangi şartlar altında yaşayıp çalışabileceğimi kendi takdirine göre kararlaştıracak olan en küçük bir memurun iktidarından muhakkak ki daha azdır. Kim inkâr edebilir ki, zengin kudretli olduğu bir dünya, yalnız kudretlinin zengin olabileceği bir dünyaya nazaran daha iyidir (Hayek, 2015, s. 149).

Hayek'in, serbest piyasa düzeninin işlemesi için temel şart olarak sunduğu özel mülkiyete veya mirasa dayandırdığı zenginlik, rekabetin sağlanabilmesi için imkanların ve şansların eşit olarak dağıtıldığı bir düzende gerekliliktir (Hayek, 2015, s. 146). Miras yoluyla aktarılan mülkiyetin, insanların doğumlarından itibaren sahip oldukları doğal bir hak olduğunu öne süren Hayek, mülkiyetin ortadan kaldırıldığı takdirde insanın doğuştan kazandığı diğer özellikler gibi mülkiyetin de tehlikeye gireceğini savunmaktadır. Buna ilaveten, bireyler arasında miras yoluyla aktarılan mülkiyetin yarattığı avantajlar olumludur (Hayek, 2013, s. 149). Ailelerin, kuşaklar boyu gelenekleri aktarması gibi, sahip oldukları mülkiyeti de benzer şekilde aktarmaları olağandır. Zengin ailelerin çocukları olarak doğan bireylerin, ailelerin mülklerinden miras yoluyla faydalanabilmelerinin iddia edildiği gibi bir eşitsizlik yaratmayacağını öne süren Hayek'e göre, bu mirastan faydalanarak bireylerin aldıkları eğitim, ailelerin çocuklarına olan düşkünlüğünün doğal bir sonucudur (Hayek, 2013, s. 151-152).

Bireylerin daha iyi şartlarda yaşamak için aldıkları eğitimin, miras yoluyla aktarılan mülkiyetin yarattığı eşitsizlikten kaynaklı olmadığını iddia eden Hayek, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasındaki engellerin başında miras yoluyla aktarılan mülkiyetin olduğunu iddia eden düşüncelere karşı çıkmaktadır (Hayek, 2013, s. 152-153). Hayek, eğitimde fırsat eşitliğinin yaratılmasının, özel mülkiyetin kaldırılmasından geçmediğini, devletin bu konuda eşitliğin yaratılması için müdahale ettiği takdirde bireysel özgürlüğün tehlikeye gireceğini düşünmektedir (Hayek, 2013, s. 154). Hayek'e göre, bu eşitsizliğe yönelik itiraz, sosyal adalet kılıfıyla ortaya çıkan kıskançlıktan kaynaklanmaktadır:

Ne kadar beşerî olsa da kıskançlık, özgür bir toplumun ortadan kaldıracılabileceği memnuniyetsizlik kaynaklarından biri değildir elbette. Özgür toplumu muhâfaza için aslî şartlardan biri muhtemelen kıskançlığı teşvik etmemek, sosyal adâlet şeklinde kamufle ederek ona müsaade etmemek olup, aksine bu kıskançlığı John Stuart Mill'in kelimeleriyle "tüm tutkuların en anti-sosyali ve fenâsı" olarak ele almaktır (Hayek, 2013, s. 154-155).

Hayek'e göre, eşit dağılıma dayanan taleplerin dayandığı duygu kıskançlık iken, bireysel özgürlük düşüncesi buna karşılık çözüm sunmaktadır. Kıskançlık kılıfına

sokulan sosyal adalet talebinden beklenen eşitliğin diğer bireylere oranla ele alınan liyakata bağlı olması keyfi bir durum doğuracaktır. Hayek'e göre, böylesi bir keyfi uygulama bireysel özgürlük düşüncesine zarar vermektedir (Hayek, 2013, s. 155). Bireysel özgürlüğün hakim olduğu özgür bir toplumda, liyakatın diğer bireylere oranla denk getiriliyor oluşunun bireyi sınırlandırdığını ve özgürlüğüne zarar verdiğini öne süren Hayek'e göre, bireyin performansı ve kapasitesinin değerini diğer bireylerin kıskançlık duygusu belirlememelidir (Hayek, 2013, s. 156).

Hayek'e göre, liyakata göre dağılımın devlet tarafından sağlanması herkesin ödüllendirilmesini gerektirecektir. Sosyal adalet ilkesinin uygulanmasının devlete bırakılmasıyla, koşulları keyfi şekilde belirlenmiş olan liyakatın, aynı keyfilikle belirlenmesine ve dağıtım esnasında, gruplar tarafından belirlenmiş olan şartlara göre belirlenmesine sebep olacaktır. Böylesi bir keyfilik düzeninde bireylerin piyasada elde ettikleri kazançların kısılması mümkün olabilecektir. Bu duruma şiddetle karşı çıkan Hayek'e göre, sosyal adalet ilkesiyle ortaya çıkan paylaşımcı iktisadi düzen bir kez ortaya çıktı mı, herkes için uygulanmasını gerektirecektir. İktisadi düzenin devlet tarafından belirlendiği durumlarda, Hayek'in tasvir ettiği şekliyle özgür bir topluma ulaşmak bir yana, bireyin ne yapacağına, nasıl davranacağına otorite karar verecektir (Hayek, 2013, s. 164-165).

Kendiliğinden doğan bir düzen olarak karşımıza çıkan serbest piyasanın, doğal işleyişinde devam edebilmesi için dışarıdan herhangi bir otorite tarafından müdahaleye uğramaması gerekmektedir. Hayek'in, iktisadi özgürlük düşüncesinin temeline yerleştirdiği serbest piyasa düşüncesinde, rekabetin ve bireylerin çıkarları doğrultusunda elde ettikleri özel mülkiyetin korunmasında en büyük görev devlete düşmektedir., Bireylerin çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri serbest piyasa düzeninde, hukukla sınırlandırılmış devlet, bireyleri niyet etmedikleri sonuçlara yönelten düşüncelerden korumaktadır. Böylelikle, bireylerin kendi çıkarlarını takip ettikleri bir iktisadi düzende, fiyat sistemi örneğindeki gibi, bireyler arasında parçalı halde bulunan bilgi dolaşımına girmekte ve bireyler nasıl davranacaklarına, ne yapacaklarına kendileri karar verebilmektedirler.

Hayek'in devlet düşüncesinde, hukuk tarafından sınırlandırılan devlet, bireylerin kendi çıkarlarını başarılı bir şekilde takip edebilmeleri noktasında büyük öneme

sahiptir. Bireysel özgürlüklerin, diğer bireylerden gelebilecek zorlamalara karşı korunması, dolayısıyla çıkarlarının korunması gerekmektedir. Buradan hareketle devlet, yalnızca bireylerin kendi iradeleri sonucu verdikleri kararlarla hareket edebilecekleri bu düzende, yasalarla sınırlandırılmış bir işletmeci görevi üstlenmektedir. Bireylerin çıkarlarının peşine düşebilecekleri serbest piyasa, her ne kadar iktisadi, sosyal ve siyasi özgürlüğün garantisi olsa da, bu düzenin devlet tarafından yasalarla güvence altına alınması önemlidir. Ancak devlet, bireylerin çıkarlarını yasalarla güvence altına alırken, sosyal adalet gibi eşit dağılıma dayanan ilkeleri bireylere dayatmamalıdır.

Sosyal adalet ilkesini, bireylerin tanıdığı başka birey ve gruba duyduğu sorumlulukların dışında, hiç tanımadığı kişilere karşı uygulamak zorunda bırakıldığı bir ödev olarak tanımlayan Hayek, Büyük Toplum'da böylesi bir ilkenin uygulanmasının mümkün olmadığını öne sürmektedir (Hayek, 1995, s. 124-125). Hayek'in tanımladığı şekliyle, "bazı kimselere karşı söz konusu olan bu gibi ahlâki yükümlülükler hiçbir zaman bir 'hukuk çerçevesinde özgürlük' sistemi içinde uygulanan ödevler haline dönüştürülemezler" (Hayek, 1995, s. 125). Hayek'in bu düşüncesinden hareketle denilebilir ki, sosyal adalet ilkesinin bir devlet politikası şeklinde, hukukla belirlenmiş bir ilke haline gelmesi, bireyi niyet etmediği sorumluluklara veya ödevlere zorlaması sebebiyle reddedilmektedir. Devletin böylesi bir adalet düzenini sağlamakla, örneğin bireyler arasında aynı iş alanında faaliyet gösterenlerin birbirleriyle rekabet etmekten kaçınması gibi durumlara sebep olması, devletin işletmeci özelliğine zarar verecektir. Tüm bunlarla birlikte denilebilir ki, Hayek'in düşüncesinde, devletin Büyük Toplum'un koruyucusu olması, sınırlandırıldığı ve bireyleri zorlamadığı ölçütte işlevseldir.

2.4. Sınırlı Devlet

Hayek'in düşüncesinde, özel mülkiyet ve sözleşme kurumlarına dayanan ve kendiliğinden doğan bir düzen olarak işleyen serbest piyasayı koruyucu faaliyetlerle yükümlü olan devlet fikri büyük yer tutmaktadır. Kendiliğinden doğan bir düzen olarak tasvir edilen ve rekabetin hakim olduğu serbest piyasanın işleyebilmesi için şiddetin ve hilenin önlenmesi, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin korunması, sözleşmelerin yerine getirilmesi, tüm bireylerin diledikleri ölçütte üretmeye ve ürettikleri ürünleri istedikleri fiyattan satmaya yönelik kuralların işletilmesi gerekmektedir ve bunlar da

devletin asli görevlerini oluşturmaktadır. Hayek'in devletin görevi olarak belirlediği faaliyetler, serbest piyasanın işleyebilmesi için kuralların oluşturulması ve işletilmesidir (Yayla, 2014, s. 182).

Hayek'e göre, toplum ve piyasa denilen kendiliğinden doğan düzenleri işletebilmek için eşit, soyut, genel kuralların herkes için uygulanabilmesi gerekmektedir. Ancak burada vurgulanması gereken, devletin işletmeci olmasıdır (Yayla, 2014, s. 184-185). Bu anlamda, serbest piyasanın doğal işleyişinde devamlılığının sağlanması için, mülkiyetin korunması, rekabetin sağlanması ve buna bağlı olarak tekelleşmenin önlenmesi, bireyleri çıkarlarından geri tutacak şiddet ve hile eylemlerinin ortaya çıkmaması gibi amaçlarla devlet göreve çağırılmaktadır. İşletmeci özelliği bulunan devlet, hukuk sayesinde oluşturduğu kurullarla bu tür olumsuz durumları engellemek için düzenlemeler yapmakla yükümlüdür. Hayek'e göre, "iktisadi faaliyet özgürlüğü, hukuk hakimiyeti altındaki özgürlüğü" ifade etmektedir (Hayek 2013, s. 334). Hayek'in tasvir ettiği devlet düzeninde, devletin üstlenmesi gereken sorumluluklar da bulunmaktadır. Sağlık hizmetleri, yolların yapımı, temizlik hizmetleri, asayişin sağlanması vb. kamusal hizmetler, şehirlerde yaşayan insanların hayatlarını kolaylaştırmak için devlet tarafından yerine getirilmelidir (Yayla, 2014, s. 184). Devlet bu alanlarda bireyleri ücret ödemeye zorlayamayacağı için bunun karşılığında, belirli limitlerde ve "herkes için eşit oranlarda uygulanan" vergilendirmelerle bu hizmetlerin kaynaklarını oluşturmalıdır. Hayek'e göre, devletin kötü olan yönünün ortaya çıkması, devletin zorlamasıyla bireylerin, diğer bireylerle olan ilişkilerinde özgürlüklerini kısıtlayarak, kendilerini başka bireylerin çıkarlarına adanmalarıyla gerçekleştirmektedir (Hayek, 2013, s. 215-216).

Zorlama kavramı için, "güç" ya da "şiddet" kavramlarını kullanmanın daha açıklayıcı olduğunu savunan Hayek, bu kavramların bireyler arasındaki ilişkilerde ortaya çıkabileceği gibi, bir baskı unsuru olarak yine bireyler üzerinde devlet tarafından da gerçekleştirilebileceğini öne sürmektedir (Hayek, 2013, s. 216). Zorlamayı derecelendiren Hayek'e göre; "gerçek zorlama, silahlı işgalci çetelerin tebaa halkı kendileri için çalıştırması, örgütlü çetelerin 'koruma' karşılığı haraç alması ve kötü bir sırta vakıf olanın kurbanlarına şantaj yapması" şeklinde gerçekleşeceği gibi, devlet

tarafından emirlere uyulması için cezalandırma veya fiziksel şiddet kullanma yoluyla da ortaya çıkmaktadır (Hayek, 2013, s. 219-220).

Hayek'e göre, devletin bu şekilde zorlayıcı bir görev üstlendiği bir düzende, sınırsız zorlama hakkının tek bir otoritenin elinde olmasıyla, buna bağlı olarak, üretim araçları üzerindeki mülkiyetin de devlette bulunması, devletin sınırsız yetkiler kazanarak tekel yaratmasına sebep olmaktadır (Hayek, 2013, s. 219). Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin devletin kontrolüne geçmesiyle yaratılan tekel sayesinde, zamanla belirli grupların bir devleti yöneten hükümetin başına gelmesiyle, bu grupların kendi çıkarlarına göre davranmasına ve karşıtı olan grupları zorlama yoluyla yok etmesine yol açabilmektedir. Hayek'e göre, burada bireylerin, bir başka birey veya devletten gelebilecek şiddet tehditlerine dayanabilmeleri her zaman mümkün olmamaktadır. Fiziksel şiddet tehdidine karşılık kurnazlığın, kendisinden daha güçlüleri savuşturma konusunda işe yarar sonuçlar doğurabileceği gibi, fiziken zayıf bir kimsenin, kendisinden daha güçlü bir kimseden korkarak sinmesi de mümkün olabilmektedir. İsterse duygusal, isterse de fiziksel koşullarda birbirlerine bağlı olan kimselerin, bulunulan ortam içerisinde herhangi bir başka birey üzerinde tehdit veya şiddet yoluyla zorlaması ortaya çıkabilmektedir (Hayek, 2013, s. 220).

Hayek'e göre, bireyin özgürlüğünün kısıtlanmaması için zorlamalardan korunması, ancak gerekli güce sahip olan bir başka otorite tarafından korunabilmesiyle mümkün olmaktadır; bireyin özel alanının korunabilmesi, özel alanı tehdit edenlere karşılık, otorite tarafından ortaya konulabilecek zorlama tehdidiyle mümkün olmaktadır (Hayek, 2013, 222). Dolayısıyla otoritenin özel mülkiyeti koruması, bireyin kendisine yönelik zorlamalardan korunabilmesinin temel şartlarından biridir. Özel mülkiyetin korunması, bireyin özel alanının sınırlarının belirlenmesindeki en doğal yollardan birisidir:

Mülkiyetin tanınması bizi zorlamaya karşı koruyan özel alanın sınırlarının belirlenmesinde pek tâbi ilk adımdır; ve öteden beri kabul edilmektedir ki, 'özel mülkiyet müessesinden hazzetmeyen bir halk, özgürlüğün birinci unsurundan mahrumdur' ve 'hiç kimse şahsî mülkiyete saldırıp sonra aynı zamanda uygarlığa değer verdiğini söylemede serbest değildir. Bu ikisinin tarihi birbirinden ayrılmaz'. Modern antropoloji 'özel mülkiyetin çok açık bir şekilde ilkel düzeylerde görüldüğü' gerçeğini

ve 'mülkiyetin kaynaklarının –insan ile onun doğal ve yapay çevresel ortamı arasındaki fizikî ilişkileri belirleyen bir legal ilke olarak- kültürel anlamda herhangi bir düzeni eylemin aslî ön şartı' olduğu gerçeğini teyit etmektedir (Hayek, 2013, s. 223).

Hayek'e göre, mülkiyet tarihsel olarak bireyin özgürlüğünün temel şartıdır. Bireyin özgürlüğünden bahsedebilmemiz için, sahip olduğu maddi kaynaklar üzerinde kontrolün sadece kendisinde bulunması gerekmektedir. Modern ve Büyük Toplum'da bireyin zorlamalara karşı korunması, ancak bireyin kendisine ait olan maddi kaynaklar üzerindeki kontrolünün devlet tarafından garanti altına alınmasıyla mümkün olmaktadır. Üretim araçları üzerindeki mülkiyetin, mümkün olduğunca çok kişiye yayılması gerektiğini savunan Hayek'e göre, birey kendisi üzerinde herhangi bir otoriteye muhtaç olmamak için özel mülkiyetin önemini kavramalıdır (Hayek, 2013, s. 223-224).

Hayek'in düşüncesinde, üretim araçları üzerindeki mülkiyetin, mümkün olduğunca çok bireyin kullanımına açık hale getirilmesi ve özel mülkiyetin korunabilmesi için, devlet tarafından oluşturulmuş sözleşmeler büyük öneme sahiptir. Bu sözleşmelerin oluşturduğu ağ sayesinde birey, diğer bireylerle sağladığı anlaşmayla, onlardan gelebilecek zorlamalara karşılık mülkiyetinin korunması için garanti almaktadır. Sözleşmelerin sağladığı ağın, tüm bireylerin mülkiyet hakkını garantiye almasıyla birlikte, bu sözleşmeler sayesinde bireyler arasında mülkiyetin değiş-tokuşu ortaya çıkmakla birlikte piyasa oluşmakta ve tüm bireyler ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir (Hayek, 2013, s. 224).

Hayek'e göre, hem devletten hem de diğer bireylerden gelen zorlamalara karşı bireyin özgürlüğünü ve buna bağlı olarak özel mülkiyet hakkını güvence altına alan sözleşmeler, devletin zorlama kabiliyetini sınırlandırmaktadır. Vergilendirme veya zorunlu askerlik gibi görevlerin bireye devlet tarafından verilmesi, bireyin özgürlüğüne zarar verse de, bu görevlerin sözleşmelerle sınırlandırılması ve belirli limitler uygulanması daha az müdahaleyi içerecektir (Hayek, 2013, s. 227).

Hayek'e göre, bireyleri korumak için devlet tarafından düzenlenmesi gereken faaliyetlerin başarılı bir şekilde uygulanması, diğer bireylerden veya devletten gelebilecek daha fazla müdahalenin önüne geçebilmektedir (Hayek, 2013, s. 227-228).

Bunlardan biri de, bireyin dışarıdan müdahaleyle bir başkası tarafından, onun elinde bulunan imkanlardan faydalanarak, yani hile yoluyla ortaya çıkan zorlamalardır. Hayek'e göre bireyin, bir başka bireyin çıkarı doğrultusunda dolandırılması zorlamanın bir başka şeklidir. Bireyin kendi amaçları için değil de, bir başkasının amaçları için elindeki imkanlardan mahrum bırakılmasının önüne geçmenin yolu, bireyin özel alanının, kendisinden üstün bir otorite tarafından korunması ve özel alanına yönelik hileyle uygulanan zorlamanın cezalandırılmasıdır (Hayek, 2013, s. 228).

Serbest piyasanın işleyişinde ve bireyin özel alanının korunmasında "hukukun üstünlüğü" ilkesinin önemine dayanan Hayek, devlet tarafından ortaya çıkacak her türlü zorlamanın hukuk tarafından sınırlandırılması gerektiğini düşünmektedir. Üretim araçları üzerindeki mülkiyetin özelleştiği serbest piyasa düzeninde, bireyin özel alanlarının korunması için her bireyi hukukun önünde eşit kılacak şekilde bir düzenleme ortaya konulmuştur (Özenç, 2016, 213-214). Hayek'in tasvir ettiği hukukla sınırlandırılmış devlette, kendiliğinden doğan düzen olarak serbest piyasanın işleyişi büyük öneme sahiptir. Devletin faaliyetlerinin sınırlarının belirlenmesi ve bu sınırlar içerisinde bireylerin özel alanların korunması için eşit, genel ve soyut kuralların gözetilmesi devletin meşruluğunun temel koşuludur (Özenç, 2016, s. 217).

Hayek'in dayandığı hukukun üstünlüğü ilkesinin, eşit, soyut ve genel kurallarının herkes için uygulanabilir oluşu düşüncesinin temellerini John Locke'ın düşüncelerinde bulduğu not düşülmelidir. Liberal düşüncenin kurucusu olarak görülen Locke'a göre, siyasi bir iktidardan bahsedebilmek için insan üstü bir varlık tarafından bahsedilmiş otorite yetkisinden değil, yönetilenlerin yaşam, özgürlük ve mülkiyet gibi doğal haklarının yasalar tarafından koruma altına alındığı ve herkesin bu yasalardan eşit şekilde faydalanabildiği bir siyasi düzenden bahsedilmelidir:

Bu durumda, her bir kişinin Doğa Yasasını çiğneyenleri, Yasanın ihlalini engelleyebilecek Derecede cezalandırma hakkına sahip olmasını sağlayan Doğa Yasasının *Yürütülmesi* her İnsanın ellerine verildiğinden, *tüm İnsanların Barışını ve Korumasını* öngören Doğa Yasasına riayet edilebilir ve bütün İnsanlar, başkalarının Haklarını çiğnemekten ve birbirlerine zarar vermekten alıkonabilir. Çünkü Doğa Durumunda bu Yasayı *Yürütme* ve bu sayede masumları koruma ve saldırganları engelleme *İktidarına* sahip hiç kimse olmasaydı, bu Dünyada İnsanlara ilişkin diğer bütün Yasalarda olduğu gibi Doğa Yasası da gereksiz olurdu ve Doğa Durumunda,

herhangi biri bir başkasını yapmış olduğu herhangi bir kötülükten dolayı cezalandırabilirse her bir kişi aynı şeyi yapabilir. Çünkü birinin bir başkası üzerinde doğal olarak üstünlüğünün ya da yargılama hakkının olmadığı bu *Yetkin Eşitlik Durumunda*, herhangi bir kişinin Doğa Yasasının Takibatında yapabileceğini her bir kişinin de yapma hakkının olması gerekir (Locke, 2018, s. 16-17).

İnsanların doğuştan gelen haklarının, yaşama, özgürlük ve mülk edinebilme gibi haklarının, doğa durumunun sağladığı bir hak olduğunu iddia eden Locke'a göre, doğa durumunda bulunan insanlar aynı zamanda eşit bir konumda bulunmaktadır. Doğa durumunu, bir karmaşa ve kaos durumu olarak tasvir eden Thomas Hobbes'tan farklı olarak, barış, iyi niyet ve karşılıklı koruma durumu olarak tanımlayan Locke'a göre, insanın doğasında bulunan özgürlüğün korunması, iktidarın yasalarca sınırlandırılmasıyla mümkün olabilecektir (Kuyurtar, 2017, s. 250). Yasalarca sınırlandırılan iktidar keyfi bir şekilde yönetme yetkisinden mahrum kaldığı takdirde, negatif özgürlük anlayışının dokunmama talebine bağlı olarak yaşam, özgürlük ve mülkiyetin korunmasını sağlayabilecektir (Kuyurtar, 2017, s. 250).

Locke'ın tasvir ettiği siyasal düzen düşüncesinde dayandığı karşılılık ilkesi gereği doğa durumunda eşit bir durumda bulunan insanlar arasındaki ilişkilerde, dışarıdan gelebilecek zorlamalar, herkesin eşit şekilde faydalanabileceği şekilde uygulanabilecek oluşturulacak yasalar tarafından ortadan kaldırılabilir. Bu bağlamda, Locke'tan esinlenen Hayek'in dayandığı hukukun üstünlüğü ilkesinin, kendiliğinden doğan düzenden kaynaklı olarak ortaya çıkan sosyal, iktisadi ve siyasi düzende herkes için uygulanabiliyor oluşu Büyük Toplum'a, dolayısıyla medeniyete ulaşma konusunda temel şartlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hukukun üstünlüğü ilkesine dayanan Hayek'in devlet düşüncesi, güçler ayrılığı ilkesini ve onun bir parçası olan devletin her türlü faaliyetinin kanunlara uygun şekilde düzenlenmesi gerektiğini esas almaktadır. Devletin sınırlarının hukukla belirlenmesi, bireyin özel mülkiyet hakkına ve rekabete dayanan serbest piyasa düzeninde, bireyin bir oyuncu olarak piyasada özel mülkiyetinin ve diğer üretici bireylerle girişeceği rekabetin, onun kazançlarını koruması açısından öneme sahiptir. Bir anlamda, bireyin karşısında devletin sınırlarının hukukla belirlenmesi ve diğer bireylerden gelebilecek

zorlamaların aynı devlet tarafından önlenmesiyle keyfi uygulamaların önü alınmaktadır (Eroğlu, 2018, s. 120).

Hayek'in hukuk düşüncesinde, devlet tarafından oluşturulan bir kanunun, hukukun üstünlüğü ilkesine dayanması için öngörülebilir olduğu kadar, her birey için uygulanacak şekilde eşit ve tarafsız hükümler içermesi gerekmektedir. Öngörülebilirlik sayesinde birey, belirlenmiş olan yasal çerçevenin sınırlarının bilgisine sahipken, devleti yöneten yöneticiler ise aynı sınırlara tâbi olduklarından dolayı keyfi olarak yasalar üzerinde değişiklik yapma veya tahrip etme şansına sahip değillerdir (Eroğlu, 2018, s. 120). Hayek'in dayandığı hukukun üstünlüğü ilkesi, zorlamalara karşı bireyleri devletten koruyacağı için, yasamanın yetkileriyle birlikte, devletin ve hükümetin tüm organlarının yetkilerinde bir sınırlandırma özelliği taşımaktadır (Eroğlu, 2018, s. 121).

Buna bağlı olarak, bireyleri devletten gelecek zorlamalardan korumak için hukukun üstünlüğü ilkesine dayanan yetkiler, hükümetleri yöneten yöneticiler tarafından kötüye kullanılabilmesi için "kuvvetler ayrılığı" ilkesiyle desteklenmelidir. Hükümetleri yöneten yöneticiler, hukukun üstünlüğü ilkesinden güç alarak belirli bireylerin, grupların veya şahsi çıkarları doğrultusunda hareket edebilirler. Kuvvetler ayrılığı ilkesi bu tip keyfi faaliyetlerin önünü almak için çözüm olarak sunulmaktadır. Hayek tarafından, yasa koyucu ile yasama ve yargının faaliyetlerinin birbirlerinden ayrılması olarak tanımlanan bu ilke, bir devlette hukukun üstünlüğünün uygulanabilmesi için hayati bir ilke olarak görülmektedir (Eroğlu, 2018, s. 121).

Bu düşünceden hareketle, hukukun üstünlüğü ilkesinin işletilebilmesi için kanunlar genel, eşit ve buna bağlı olarak herkes için uygulanabilir olmalıdır. Genel olan kanunlar, herkese uygulanabilir olacağı için emirlerden ayrılmaktadır. Soyut olması sebebiyle uygulanacak bireyi öncesinden işaret etmediği için, genel olmakla birlikte herkes için uygulanabilmektedir. Bireylere eşit olarak uygulanan kanunlar, emirlerden ayrılarak bireylerin yerine getirmesi gereken şartların yalnızca belirli bir bölümünü işaret ettiği için kişi ayrımı yapılmaksızın geçerli olmaktadır. Diğer yandan, genel ve soyut olan bu kanunlar, herkes için uygulanabilir olmakla birlikte, hükümetleri yöneten yöneticileri de kapsamaktadır. Bu kanunların belirleniş aşamasında, hukukun üstünlüğü ilkesine dayanan kuvvetler ayrılığı ilkesi, hükümeti yöneten yöneticileri de kanunların kapsamına almaktadır (Eroğlu, 2018, s. 121-122).

Hayek'in bilgi görüşünde, bireylerin arasında parçalı bir halde bulunan bilgi tam olarak bilinemeyeceği gibi, devleti yöneten yöneticiler de, kendilerinden yola çıkarak bireylerin nasıl davranabileceklerine dair tam bir bilgiye sahip olamamaktadırlar. Hayek'in serbest piyasa düşüncesinde rekabeti merkeze koyması da bununla doğrudan ilintilidir. Hayek'in düşüncesinde, bir keşif yöntemi olarak tasvir ettiği rekabet, daha önceden bilinen hiçbir bir bilgi tarafından tam olarak açıklanamayan, buna bağlı olarak, sadece bireylerin çıkara dayalı ilişkileri sonucu ortaya çıkan işbirliğinden kaynaklı gerçekleşen bir yöntemdir (Hayek, 1997, s. 103). Hayek'e göre, verili olan bilgi mümkün olamayacağı gibi, serbest piyasada bireylerin nasıl hareket edeceklerine dair kesin bir hüküm de yöneticiler tarafından ortaya konulamamaktadır (Hayek, 1997, s. 103). Serbest piyasada fiyatlar aracılığıyla iletilen, bireyler arasında parçalı halde bulunan bilgi kendiliğinden oluşan bir koordinasyon halinde dolaşıma girmektedir. Bu bilginin iletilmesinde, bireylerin ihtiyaçlarına göre üretilen ürünlerin oluşturduğu fiyatlar, rekabet sayesinde dolaşıma girmektedir. Hayek'e göre, rekabet üreticilerin bencilliğine dayanmaktadır. Fiyatlar yoluyla iletilen bilginin kendi amaçları doğrultusunda kullanılmasına izin verilmelidir (Hayek, 1997, s. 105).

Rekabetin ortadan kalkması ve üretim araçları üzerindeki mülkiyetin tekelleşmesiyle merkezi planlamacılığın güçlendiğini vurgulayan Hayek, bu şekilde bireysel özgürlüğün ortadan kaldırıldığını savunmaktadır. Hayek'e göre, merkezi planlamayla oluşturulan devlet, insanların amaçlarına ulaşabilmeleri için ihtiyaç duyduğu araçların sağlanmasını kısıtlamaktadır (Hayek, 2015, s. 66-67). Bu amaçlara ulaşabilmek için serbest piyasa düzenindeki haliyle bağımsız faaliyetlere ve araçların çeşitliliğine ihtiyaç vardır:

Devletler rekabet mekanizmasının iyi bir şekilde işlemesine elverişli bir hukukî nizam kurmak yolunda henüz kâfi derecede mesafe almadan, hemen hemen her tarafta, rekabetin yerine bununla telifi imkânsız başka bir prensip ikâme etmeye koyulmuşlardır. Öyle ki, artık rekabet mekanizmasını işletmek ve eksiklerini tamamlamak yolunda değil, rekabeti tamamiyle yok etmek yolunda yürünmeye başlanmıştır (Hayek, 2015, s. 66).

Rekabet ve üretim araçlarındaki mülkiyetin üzerindeki planlamacılığın “totaliter” rejimler doğurduğunu iddia eden Hayek’e göre, bu tür rejimlerin esas aldıkları düşüncelerin kolektivist düşünceler olması, bireysel girişimlerin ve özgürlüğün önündeki en büyük engeldir (Hayek, 2015, s. 88). Hayek, bireyleri tamamen ve tek bir amaç uğruna teşkilatlandırmak isteyen bu düşüncelerin serbest alanlara yönelik kısıtlayıcı planlılığının önüne geçilmesi gerektiğini düşünmektedir (Hayek, 2015, s. 88-90).

Hayek’e göre, bireylerin ortaklaşması sonucu oluşturulan devletin ortak amaçlar çerçevesinde hareket etmesi haddinden fazla kuvvetlenmesiyle birlikte, bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmek için anlaşmalarını imkansız kılmaktadır (Hayek, 2015, s. 92). Devletin bazı özelliklerinin bireylerin ortaklaşmasını gerektirdiği gibi, birçok özelliğinin de bireylerin serbest ve özgürlüklerine dayanarak yürütecekleri faaliyetlere uygun alanların oluşturulması ve korunması gerekmektedir. Buradan hareketle Hayek, devletin yönetim tarzını belirleyecek şekilde, iktisadi planlamacılığı esas alan kolektivist düşüncelere şiddetle karşı çıktığı gibi, düşüncesinin temelinde bu görüşünü yerleştirmektedir. Hayek’e göre, Nazizm ve faşizm gibi totaliter düşünceler, eşitlikçi ve kolektivist bir düşünce olan sosyalizmden doğmaktadır (Hayek, 2015, s. 22). Milletler arasında ayrımcılığa dayanan bir düşünce olan nasyonal-sosyalizmin, sosyalizmden doğduğunu iddia eden Hayek’e göre, Nazizm’den gelen kötülüklerin sebebi Almanların veya İtalyanların kötü olması değil, her şeyden önce, sosyalizmin bireyleri ortaklaşmaya ve eşitliğe sevk etmesidir (Hayek, 2015, s. 22-25). Hayek’e göre, totaliter düşünceler sağ-sol diye veya milliyetlere göre ayrılmamakla birlikte, bireylerin üzerinde planlamaya ve zorlamaya dayanan eşitlikçi düşünceler dayatmaktadır (Hayek, 2015, s. 28). Dolayısıyla bu tür ortaklaştırıcı ve eşitlikçi düşünceler bireyleri iktisadi özgürlükten uzaklaşmaya ve yeni tarzda bir köleliğe götürmektedir (Hayek, 2015, s. 34).

Hayek’e göre, sosyalizm, Nazizm veya faşizm gibi, demokrasi de, bireyi çoğunluğun kararına göre yönlendirdiği takdirde totaliter bir düşünce olma potansiyeli taşımaktadır (Hayek, 2015, s. 94-95). Demokrasi aracılığıyla ve oy hakkıyla başa gelen bir hükümet, oy birliğiyle alınmış bir kararla iktisadi planlama uygulasa bile, bu kararın meşruluğu sorgulanabilmektedir (Hayek, 2015, s. 94). Hayek’in sosyalizm eleştirisi, sağ

veya sol partilerdeki tüm planlama savunucularına yöneliktir; dolayısıyla bu eleştirilerden demokrasi de nasibini almıştır. Hayek'e göre, demokratik seçimler sonucu çoğunluğun oyuyla seçilen bir hükümet, bireyin iktisadi ve bireysel özgürlüğünü ihlal edebilmektedir (Hayek, 2015, s. 94). Buna ilaveten Hayek, devlet yönetiminin politikacılardan alınarak uzmanlara, sürekli olarak atanmış memurlara veya bağımsız oluşumlara devredilmesi gerektiğini savunmaktadır (Hayek, 2015, s. 95). Bu düşünceden hareketle Hayek, Şilili gazeteci Lucia Santa Cruz'a verdiği röportajda cunta rejimlerinin, liberal bir yönetime yönelttiği takdirde meşru olabileceklerini savunmaktadır:

Diktatörlüklerin önde gelen tehlikelerinin olduğu aşikârdır. Ancak bir diktatörlük kendisine sınırlar koyabilir ve bilinçli olarak kendisine sınırlar koyan bir diktatörlük, politikalarında, sınırlı olmayan demokratik bir meclisten daha fazla liberal olabilir. Belirli bir zaman noktasında tek umut olması ihtimaline rağmen, bunun pek de başarılı olamayacağını kabul etmem gerekiyor. Kesin bir umut değildir bu, çünkü daima bireyin iyi niyetine bağlı olacaktır ve güvenilir çok az birey vardır. Fakat belirli bir anda mevcut olan tek imkân ise, bunlara rağmen en iyi çözüm yolu olabilir. Bu da ancak diktacı yönetim adımlarını görülebilir bir şekilde sınırlı demokrasiye yönelttiğinde mümkündür (Hayek, 2010, s. 111).

Bu alıntıdan hareketle denilebilir ki Hayek, kendiliğinden doğan bir düzen olarak, rekabet ve üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin hakim olduğu serbest piyasa düzenini güvence altına alan liberal yönetimlerin, zor yoluyla olsa bile oluşturulmasını savunmaktadır. Ancak diğer yandan, sosyalizmden türetildiğini öne sürdüğü sosyal adalet gibi, gelir adaletsizliğini ortadan kaldırmayı amaçlayan veya insan hakları gibi, insan türüne mensup olan herkese haklar sunan, planlı ve dağıtıcı ilkelere dayanan yönetim anlayışlarına, zorlama içerdiği iddiasıyla şiddetle karşı çıkmaktadır (Hayek, 1995, s. 98). Hayek, bireyleri niyet etmedikleri sonuçlara götüren, ne yapmaları gerektiğine dair onlara dayatmalarda bulunan planlamacı düşüncelere yönlendiren her türlü anlayışı reddettiğini öne sürmektedir:

Netice şudur: Bu insanların hepsi içlerinden çoğunun hiç istemediği bir seyahat yapmaya mecbur olacaklardır. Plancılık öyle bir durum yaratır ki, bizi alışık

olduğumuzdan çok daha fazla hususlarda uyuşup anlaşmaya mecbur eder. Planlaştırılmış bir sistemde, kolektif faaliyeti, sadece üzerinde anlaşabileceğimiz teşebbüslere hasretmek imkansızdır. En ufak bir şey yapabilmemiz için, bütün noktalarda anlaşmaya varmamız lazımdır (Hayek, 2015, s. 94).

Hayek'in düşüncesinde, sosyal adalet gibi, insan hakları da devleti göreve çağırdığı için kabul edilmemektedir (Hayek, 1995, s. 141-146). Negatif özgürlük anlayışından hareketle, bireylerin hak ettikleri şeylere sahip olmaları sorumluluğunu bir görev olarak içerdiği için, hak meselesinin pozitif hale geçtiğini savunan Hayek'e göre, bu durum bir yanlış yaratmakla birlikte, insan haklarının sağlanmasının, adaletin bir gereği olarak anlaşılmasına yol açmaktadır (Hayek, 1995, 141). Hak kavramını, "adil bireysel davranışın her kuralının bireyler için bir hak yarattığı" şeklinde yorumlayan Hayek'e göre, *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nde güvence altına alınan haklar, gerçekleştirilmesi hiç kimsenin ödevi olmayan bir duruma işaret etmekle birlikte, bu haklardan bahsetmek anlamsızdır (Hayek, 1995, s. 141-142). Çünkü bu belgede somutlaşmış olan haklar doğrudan devlete çağrı yapmaktadır; dolayısıyla Hayek'e göre, bir zorlama aracı olan devlete böyle bir çağrının yapılması, devletin etkinliğini artırma talebidir (Hayek, 1995, s. 142). Bu tür bir talep, devletin etkinliğini arttıracığı için totariterleşmeye götürmektedir. Hatta Hayek, daha da ileri giderek *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'ni, Marksist Rus Devrimi'nin tamamlayıcısı olarak değerlendirmektedir:

(...) bunlar 'ifade özgürlüğü' ve 'ibadet özgürlüğü' gibi eski haklara ilaveten 'sefaletten özgürlük' ile 'korkudan özgürlük'ü de kapsıyordu. Fakat bu eğilim ancak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde kesin olarak somutlaşmıştır. Aslında bu belge, Batı liberal geleneğinden olan hakları Marksist Rus Devrimi'nden kaynaklanan tamamen farklı bir anlayışla meczetme girişimidir (Hayek, 1995, s. 143-144).

Hayek'e göre, *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi* ile güvence altına alınan insan haklar, "herkesi istihdam eden, bilinçli olarak kurulmuş bir örgüt olarak görülmesi anlayışına dayanmaktadır" (Hayek, 1995, s. 144). Bu hakların, bireyin sorumluluklarını bir başka bireye yükleyeceği için "adil davranış kuralları" içerisinde genele uygulanamayacağını savunan Hayek, bireylerin ortaklaştırılarak, ortak bir amaca yönelik hareket etmeye yönlendirilmesine sebep olacağı için insan haklarını reddetmektedir (Hayek, 1995, s. 144).

Hayek'e göre, bireylerin neye sahip olacaklarının veya olamayacaklarının sorumluluğu bir başka bireye yüklenemeyeceği gibi, hiçbir otorite bireyleri böylesi bir sorumluluk altına sokma görevini üstlenmemelidir. (Hayek, 1995, s. 144-145). Özgür toplumda bireyin elde edeceği kazançlar, hiç kimsenin öngöremediği veya belirleyemediği özel şartlara dayanacağı gibi, bunun aksi durumda gelişebilecek durumlarda sırf insan türüne mensup oldukları için hiçkimseye özel haklar elde etme şansı sunulmayacaktır. Bu düşünceden hareketle Hayek, insan haklarının talep ettiği hakların saçmalıktan ibaret olduğunu iddia etmektedir (Hayek, 1995, s. 145).

Hayek'in devlet düşüncesinde, rekabete ve özel mülkiyete dayanan serbest piyasanın, hukukla sınırlandırılmış devlet tarafından korunması önemlidir. Bu düşünce, hem iktisadi hem sosyal hem de siyasi olarak, merkezinde kendiliğinden doğan bir düzen olarak serbest piyasanın bulunduğu, doğal işleyişinde bireylerden veya devletten gelebilecek her türlü müdahaleyi reddeden bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayek'in, müdahalecilik olarak tanımladığı totaliter devlet anlayışı, bireyin vereceği kararlara dışarıdan gelebilecek herhangi bir müdahale durumunu tanımlamaktadır. Bu bağlamda, sırf insan türüne mensup olduğu için, herhangi bir bireyin özel haklar elde etmesinin, diğer bireyleri bu hakları sağlama noktasında göreve çağıracağını düşünen Hayek, bu talebin, bireysel özgürlüğe yönelik müdahale anlamı taşıdığına inanmaktadır. Buradan hareketle denilebilir ki, Hayek'in bireysel özgürlük düşüncesinden yola çıkarak, sosyal adalet ilkesine ve insan haklarına yönelik karşı çıkışı, bireyleri, başka bireylerin nelere sahip olup, olamayacağı noktasında totaliter devleti göreve çağırın anlayışlar olarak tanımlayarak reddetmesiyle doğrudan ilgilidir.

Tüm bu anlatılardan hareketle denilebilir ki, Hayek'in sosyal, iktisadi ve siyasi düşüncelerinin temelinde bir tür liberal ahlâk anlayışı yatmaktadır. Bu liberal ahlâk anlayışı, bireyler arası ilişkilerde çıkarın sağladığı faydalara dayanmaktadır. Bireyler arası ilişkilerde, çıkarı belirleyen, bireye sağladığı fayda olması, Mill'in "faydacılık" ilkesine gidilmesini zorunlu kılmaktadır. Mill'in liberal ahlâk düşüncesinin temeline koyduğu fayda ilkesi, bireylerin çıkarına olanın iyi veya kötü olarak tanımlanmasını, hazza ya da acıya dayandırmaktadır. Mill, *a priori* şekliyle verili ve mutlak bir bilgiye dayalı iyiliğin mümkün olamayacağını öne sürerken, eylemlerin belirli bir amaç uğruna yapıldığını, eylemin özelliklerinin ise bu amaca uygun şekilde belirlenmiş olduğunu

savunmaktadır. (Mill, 2019, s. 22). Diğer yandan Mill'e göre, *a posteriori* şeklinde deneyimlenerek öğrenilen ve bireyin sonraki eylemlerinde bu öğrendiklerine hareket etmesini öne süren anlayış da, verili ve mutlak bir bilgiye dayalı *iyi* anlayışına benzer şekilde bir ahlâk tanımını yapmaktadır:

Sezgici etik ekolü de en az tümevarımcı ekol kadar, genel yasaların zorunluluğunda ısrar eder. Her ikisi de tikel eylemin ahlakiliğinin, bir doğrudan algı sorunu değil, bir yasanın tikel bir duruma uygulanması sorunu olduğunda hemfikirdir. Birine göre, ahlak ilkeleri *a priori* olarak apaçıktır, terimlerin anlamı kavrandığı takdirde, rıza sağlayacak hiçbir şeye ihtiyaç duymaz. Diğer öğretiye göre ise doğru ve yanlış, tıpkı gerçek ve sahte olan gibi, gözlem ve deneyim meselesidir. Ancak her iki öğreti de ahlakiliğin ilkelerden çıkılarak anlaşıldığını eşit şekilde savunur; sezgici ekol de en az tümevarımcı ekol kadar kuvvetle, bir ahlak biliminin var olduğunu iddia eder (Mill, 2019, s. 23).

Mill'in savunduğu şekliyle, *a priori* (tümevarımcı) veya *a posteriori* (sezgici) ekolün birey adına mutlak bir iyi belirlemesi mümkün olmamakla birlikte, Mill'e göre, bireyin neyin iyi neyin kötü olduğunu anlayabilmesi için entelektüel, ahlâki ve estetik kapasitesinin iyi bir eğitimle yükselmesi, bu sayede ise, bireyin yetkinleşmesi gerekmektedir (Silier, 2016, 416). Bu şekilde bireyin neyin iyi neyin kötü olduğunu ayırt ederek yetkinleşmesiyle, bireylerin duyacağı hazların aynı seviyede olmayacağı savunulmaktadır. Bu bağlamda, Mill'e göre, “mutsuz bir Sokrates olmak mutlu bir aptal olmaktan yeğdir” (Mill, 2019, s. 32). Mill'in burada kastettiği mutluluk anlayışının, bir çobanla bir filozofun yaşamda duyacağı hazzın veya acının aynı olamayacağını düşünmesiyle ilgilidir. Ancak iyi bir eğitim almış olsa bile, serbest piyasa düzeninde, iyi eğitimin elde edilebileceği koşulların atlanıyor olması, diğer yandan, bireylerin rekabet koşullarında Mill'in kastettiği şekliyle *iyi* ve *kötüyü* ayırt edebilecek şekilde yetkinleşebileceklerine şüpheyle yaklaşmak gerekmektedir. Önceden verili veya deneyimlenmiş bir bilgiyle mutlak bir *iyiden* bahsedilemeyeceğini savunan Mill, bireyin mutluluğu keşfedebilecek şekilde faydacı bir yaşam sürmesini her ne kadar “toplumsal ortak iyi” düşüncesiyle ikame etmeye çalışsa da, bu tip bir faydacılığın çıkar ilişkisi yaratması ve bu çıkar ilişkisi sayesinde bireylerin birbirlerine üstün gelmek için mücadeleye girişmeleri, hele ki serbest piyasa koşullarında, kaçınılmaz bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Mill'in, mutluluğu keşfeden birey anlayışı, bireyin neyin *iyi*, neyin *kötü* olduğunu bilecek kadar yetkinleşmesini varsayarken, diğer yandan, böylesi bir sorumluluğun bireye bırakılıyor oluşu, bireyin esas aldığı değerlerin göreliliğine götürmektedir. Mill, bireyin para ve güç sahibi olmasının, onu mutluluk arayışında avantajlı kılsa da yeterli olmadığını iddia etmektedir. Ancak bireyin mutluluk arayışında ona dokunulmamasını talep eden özgürlük anlayışı gereği, bireyin neyin *iyi*, neyin *kötü* olduğunu keşfetmesi aşamasında, dokunulmamayı talep etmesi ahlâk anlayışının normlarla belirlenemeyeceği düşüncesini doğurmaktadır. Bu bağlamda, bireyin ahlâk anlayışının normlarla belirlenemeyecek olması, bireyi başıboş, ne istediğini kendi seçer hale getirir de parayı, gücü veya bir başka bireyin haklarına el koymayı seçmesi olasıdır. Söz gelimi, bireysel özgürlük anlayışı gereği bireye dokunulmamasını talep eden liberal ahlâk anlayışı, yarattığı boşluklar sebebiyle sorunlar yaratmaktadır. Hayek'in iddia ettiği şekliyle, kendiliğinden doğan düzen çerçevesinde gelişen sosyal, iktisadi ve siyasi düzende, bireyin çıkarlarının peşinde koşarken özgürlük arayışını bu sorunlar üzerinden tartışmaya açmakta yarar bulunmaktadır. Hayek'in dayandığı liberal ahlâk anlayışının, bireysel özgürlüğü tasvir ederken bireyler arası ilişkilerde sadece çıkar ilişkisini esas almasıyla birlikte, çıkarının peşinde koşarken, kendisine fayda sağladığı ölçütte bir başka bireyin değerini harcaması, onuruna saldırıda bulunması, serbest piyasa koşullarında elde ettiği maddi kazançla bir başkasını dezavantajlı konuma itmesi ve üstünlük sağlaması kaçınılmazdır. Bu bağlamda, Hayek'in dayandığı liberal ahlâk anlayışına dayanarak tasvir ettiği sosyal, iktisadi ve siyasi düzende ortaya çıkan insan tipinin, insanın değerini harcayıcı yönü, İoanna Kuçuradi'nin ortaya koyduğu şekliyle, insanı diğer canlılardan ayıran özelliklerini, yani "insanın değeri"ni gözardı etmesi durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Bu bağlamda Hayek'in, insan haklarını reddederken, sırf insan türüne mensup olduğu için bireylere özel haklar sağlanamayacağı iddiası önemlidir. Çünkü bir sonraki bölümde irdeleyeceğimiz Kuçuradi'nin insan hakları görüşü, tür olarak insanı diğer canlılardan ayıran özel yeriyile doğrudan ilgilidir. Kuçuradi'nin "insanın değeri" olarak tanımladığı bu düşüncesiyle, Hayek'in, hiç kimsenin sırf insan olduğu için özel haklara sahip olamayacağı düşüncesi bir çatışma yaratmaktadır. Buradan hareketle ikinci bölümde, Kuçuradi'nin insanın değeriyle ilişkisinde insan hakları düşüncesi, muamele etme ve görme ilkeleri olarak insan hakları konusunda, kişileri ve devleti göreve çağırın

anlayışına yer verilecektir. Buna ilaveten, Kuçuradi'nin insan hakları düşüncesinde göreve çağırıldığı devlet görüşü bağlamında, bu hakların korunmadığı takdirde ortaya çıkan sosyal adaletsizlik durumuna karşılık, doğrudan veya dolaylı yollardan korunan haklar arasında yaptığı ayırım irdelenecektir.

BÖLÜM 3. İNSAN HAKLARIYLA İLGİSİNDE KUÇURADI’NİN SOSYAL ADALET VE DEVLET GÖRÜŞÜ

İnsan haklarını anlamak için öncelikle tür olarak insanın ne olduğuna bakmak gerekmektedir. Bunun yapılmasının önemi, insan haklarını hukuki bir temelden kurtarıp, felsefi bir temele oturtarak, insanın ve insan haklarının ne’liğine ulaşmaktır. Sıklıkla hukuki normlar bütünü olarak düşünülen insan hakları, tür olarak insanın varlıktaki özel yerini unutturarak, insanın bir tür olanaklar varlığı olduğunu görmeyi engellemekte ve dolayısıyla, insan haklarının ne için gerekli olduğunun anlaşılmasına neden olmaktadır. İnsanın yapısı bakımından diğer canlılardan ayıran özel yerini, yani değerini anlamadan insanın ve insanla ilgili olan her şeyin bilgisine ulaşmak mümkün değildir. Buradan hareketle bu bölümde, insanı diğer canlılardan ayıran özel yerinin, yani insanın değerinin bilgisiyyle insan hakları arasında sıkı bir bağ kuran İoanna Kuçuradi’nin düşünceleri irdelenecektir. İnsanın değerinin veya onurunun korunmasında, insan haklarının korunmasının gerekliliğine vurgu yapan Kuçuradi, sosyal adaletsizliği kişilerin temel haklarının korunamadığı bir durum olarak kabul etmekte ve doğrudan veya dolaylı korunan haklar arasında yaptığı ayrımla bu tür bir adaletsizliği ortadan kaldırılması noktasında kişileri ve devleti göreve çağırılmaktadır. Buradan hareketle, Kuçuradi’nin düşüncesinde, etik normlar şeklinde muamele etme veya görme ilkeleri olarak karşımıza çıkan insan hakları düşüncesi, kişi ve kişilerin ortaya koydukları bir hukuk kurumu olarak karşımıza çıkan devlet düşüncesiyle birlikte irdelenecektir.

3.1. İnsanın Değeri, Değerler ve Ahlâklar

İoanna Kuçuradi’ye göre, “insanın değeri”, “insanın, tür olarak insanın, diğer varlıklarla (insan olmıyan herşeyle) ilgisi bakımından özel durumu, başka bir deyişle insanın varlıktaki özel yeridir” (Kuçuradi, 2016b, s. 40). Kuçuradi, iktisattan etiğe geçtiği düşünülen bir kavram olan *değer*’in, aslında sırf insanla ilgili olduğunu öne sürmektedir (Kuçuradi, 2016b, s.42). İktisatta değer karşılığı ise, insanın emeği

sonucu ortaya çıkan nesnelere ve bununla birlikte, o nesneye biçilen fiyatıyla, yani parayla ilgilidir:

İktisadın bir terimi olarak ‘değer’ insan emeğinin ürünüyle, nesnelere ve parayla ilgilidir; ‘kullanım ve değiş-tokuş değeri’ anlamlarında kullanılır. Bir nesnenin –ve bu nesnenin bir mal olması veya bir mal sayılması şarttır- ‘kullanım değeri’nden, onun ‘maddi’ bir ihtiyacı karşılması bakımından faydası kastedilir; ‘değiş-tokuş değeri’nden ise onun satın alabileceği başka şeyler, -para olgusunu da hesaba katarsak- fiyatı anlaşılır (Kuçuradi, 2016b, s. 38).

İktisattaki değer kavramının göreceli olmasıyla birlikte, üretilen malların değeri üzerinde objektif bir belirleme yapılması kaçınılmaz bir şekilde başarısız olacağını vurgulayan Kuçuradi, bir malın değerinin belirlenmesinde, o malın fonksiyonunun belirleyici olduğunu savunmaktadır (Kuçuradi, 2016b, 39). Kuçuradi’ye göre, nesnelere değerli görülmesinin sebebi, *değer* kavramına yönelik düşüncelerin insan odaklı düşünülmemesi ve *değer* ile *değerler* arasında ayırım yapılmamasından kaynaklıdır (Kuçuradi, 2016b, 39).

Değer ile *değerler* arasında ayırım yapan Kuçuradi’ye göre, “insanın değerlerinden kastedilen şey, tür olarak insanın bütün başarılarıdır” (Kuçuradi, 2016b, s. 40). Kuçuradi’nin, “insanın değerleri” olarak tanımladığı şeyler, “bilgi, bilimler, sanatlar, felsefe, teknik, moraller, kültürlerdir”; bu sayılan değerler aynı zamanda, insanın “varlık imkanlarının” gerçekleşmesi, yani kişiler üstü başarılar olarak insanın yarattıklarıdır (Kuçuradi, 2016b, s. 40). İnsanın, diğer tüm varlıklar arasındaki özel yerine güçlü bir vurgu yapan Kuçuradi, insanın değeri ile insanın değerleri arasında sıkı sıkıya bağ kurmaktadır. Tür olarak insanın özel yerini anlayabilmek için kendisinden önceki filozofların düşüncelerini de inceleyen Kuçuradi, örneğin Aristoteles’in düşüncelerinden yola çıkarak Antikçağ’dan günümüze ışık tutmaya çalışmaktadır.

Aristoteles, ruhta eylemi sağlayan üç yetiden bahsetmektedir; bunlar duyum, akıl ve iştah. Akıl her zaman eylemleri belirleyen olmadığını öne süren Aristoteles’e göre, iştah akıldan bağımsız olarak eylemi belirleyen olabilmektedir (Özcan, 2016b, s. 99). Buna bağlı olarak Aristoteles, bitkilerden yola çıkarak beslenme ve üreme özelliklerinin bütün canlılarda bulunduğunu vurgulamaktadır. Aristoteles’e göre, bitkilerden farklı olarak hayvanlarda buna iştah eklenmektedir. İnsanlarda ise,

hayvanlardaki özelliklere ek olarak aklın bulunması özelliğiyle karşılaşılmaktadır (Özcan, 2016b, s. 99). Yani doğadaki diğer canlılarla ortak özelliklere sahip olan insan, diğer canlılardan farklı olarak akıl sahibi olduğu için, bu özelliği, insanın ayırt edici özelliği olarak öne çıkmaktadır. Akıl, teorik ve pratik akıl olarak ayıran Aristoteles, ruhu iki ana bölüme ayırmaktadır; bunlardan biri akıldan yoksun bölüm, diğeri ise akıl sahibi olan bölümdür. İnsanın akıldan yoksun bölümünü bitkilerle ortak özelliği olan beslenme ve büyüme, diğeri kısmı ise istemeyle ilgili olan duyan ya da arzulayan yönü oluşturmaktadır (Özcan, 2016b, s. 100). İnsanın aklındaki birinci bölümün akıldan pay almayan yönü, insansal eylemlerle ilgili olmayan kısmıdır. İkinci kısım ise, akıldan pay alan, yani aklın sözünü dinleyebildiği ve itaat ettiği takdirde akla katılan kısmıdır (Özcan, 2016b, s. 100). Özcan'a göre, Aristoteles'in insan görüşünde bu kısım belirleyicidir:

(...) Aristoteles'e göre, ruhun, kendisine öğüt verilen, yerilen, teşvik edilen ya da benzeri uyarılara uğrayan kısmıdır; başka bir anlatımla, babamızın ya da dostlarımızın akıl verdiği, zaman zaman akıl tarafından ikna edilebilen kısmıdır –iştah ve arzuyla, istek ve istemeyle ilgili olan kısmıdır. Eğer ruhun bu kısmına da akla sahip dersek, ruhun akla sahip bölümü de iki kısma ayrılacaktır: “Biri asıl ve kendisi akıl sahibi olan, öteki ise babanın sözünü dinleyen (akıl alan) yan anlamında”. Erdem de bu ayrıma göre belirlenir. Ruhun akıl sahibi olan bu iki yanından, asıl anlamda akıl sahibi olan yan ise pratik akıl olarak adlandırılır. Biri teorik düşünmeyi, diğeri “calculative” (tartarak) düşünmeyi dile getirir. Teorik olan kısım, başka türlü olamayacak olanla, zorunlu olanla; pratik olan kısım ise başka türlü olabilecek olanla ilgilidir (Özcan, 2016b, s. 100-101).

Bu alıntıdan yola çıkılarak denilebilir ki, Aristoteles'te insanın her iki anlamda akla sahip olması, onun ayırt edici bir özelliğe sahip olduğunu tek başına göstermemektedir. Aklın ayırt edici özellik sayılabilmesi için, aklın olanak halinden faaliyet haline geçmesi ve faaliyet halindeki aklın ise yaptığı işi en iyi şekilde yerine getirecek şekilde harekete geçmesi, yani erdeme ulaşması gerekmektedir (Özcan, 2016b, s. 101). Ancak akıl bu şekilde çalıştığı takdirde ayırt edici bir özellik haline gelebilecektir; yani “teorik aklın erdemi, ereği veya ulaşacağı son nokta (teorik) bilgeliktir, pratik aklın erdemi ise aklıbaşındalıktır (*phronesis*)” (Özcan, 2016b, 101). Dolayısıyla, Aristoteles'te her türlü yapıp etme bir “iyiyi” amaçlamaktadır. İyi olanın,

Aristoteles'te, "ruhun akla ve erdeme uygun etkinliği" olarak tanımlanması, insanı tür olarak diğerlerinden farklı bir konumda, bir anlamda, akıl varlığı olarak düşünebilen bir canlı olan insanın, karşımıza olanaklar varlığı olarak çıkmasına imkan sunmaktadır. Bu bağlamda, Aristoteles iki tür erdemden söz etmektedir; birincisi, düşünce erdemi; ikincisi, karakter erdemidir. Aristoteles'e göre, düşünce erdemleri eğitimle ortaya çıkmaktadır, bu sebeple de deneyim ve zaman gerektirmektedir; karakter erdemleri ise, alışkanlıkla, yapa yapa edinilmektedir (Aristoteles, 2017, 1103a). Aristoteles'e göre, karakter erdemleri "insanın doğasında bulunmaz; çünkü doğal olarak bir özelliğe sahip olan hiçbir şey başka türlü bir alışkanlık edinemez"; buradan hareketle denilebilir ki, Aristoteles'in düşüncesinde erdemler ne doğal olarak, ne de doğaya aykırı şekilde edinilebilmektedir (Aristoteles, 2017, 1103a). Bununla birlikte, Aristoteles'in düşüncesinde erdemler, bir kısmı yapa yapa, bir kısmı da eğitim ve deneyimle elde edilmektedir:

Erdemleri ise, öteki sanatlarda olduğu gibi, daha önce etkinlikte bulunarak ediniriz; çünkü öğrenip yapmamız gereken şeyleri biz yapa yapa öğreniriz, örneğin ev yapa yapa mimar, gitar çala çala gitarıcı oluyorlar; bunun gibi adil şeyler yapa yapa adil insan, ölçülü davranma davranma ölçülü, yiğitçe davranma davranma yiğit insan oluruz (Aristoteles, 2017, 1103b).

Bu düşünceden hareketle, Aristoteles'in erdemlerin öğrenilerek kazanıldığına dair düşüncesinden, insan aklının, yaptığı işi en iyi şekilde yapmayı, yani *iyiyi* amaçladığı takdirde insanın olanağı olduğu sonucu çıkmaktadır (Özcan, 2016a, s. 181). Aristoteles'in düşüncesinde karşımıza çıkan aklın olanağı, bu olanağın gerçekleştirilmesi konusunda bir istemenin, devamında ise bu isteme sonucu eylemin ortaya çıkmasıyla mümkün olmaktadır. Buna bağlı olarak, insanın iyi yaşamı sağlayabileceği, doğasını tamamlayabileceği bir siyasal düzenin ortaya çıkması gerekmektedir. Diğer canlılardan farklı olarak bir araya gelerek yasalar oluşturan ve devleti kuran siyasal bir canlı olarak insanın, işini en iyi şekilde yerine getirebilmesi için buna uygun bir siyasal düzene ihtiyacı bulunmaktadır (Aristoteles, 2016, 11-12). Uygun ya da "doğru" siyasal ortamlar veya yapılar insanların insanca, yani soylu ve erdemli bir hayat sürdürebilmesi için gerekli yapı veya ortamlardır. Nitekim, Aristoteles

gibi etik değerleri insanın değerleri olarak kabul eden Kuçuradi'nin dūşüncesinde sosyal adaletsizlik, kişilerin insanca yaşama olanağından yoksun olduğu bir durum olarak kabul etmektedir. Bu bağlamda denilebilir ki, Aristoteles'e benzer bir şekilde, Kuçuradi'nin insan hakları görüşünde de, insanca bir yaşamın mümkün olabileceği bir siyasal ortamın nasıl olabileceği tartışması yürütölmektedir. Ancak buna daha sonra, Kuçuradi'nin devletin amacı ve işlevine yönelik görüşlerinde daha detaylı şekilde değineceğiz.

Kuçuradi'nin insan ve insan onuru (insanın değeri) görüşünde, Aristoteles'ten sonra Immanuel Kant'ın "ahlâk yasası" ve "pratik buyruk"u önemli bir yer tutmaktadır. Kant, insanı doğa ve akıl varlığı olarak, ikili bir varlık şeklinde düşünmektedir (Özcan, 2016b, s. 224). Takiyettin Mengüşoğlu'na göre ise, Kant insanı hem otonom hem de heteronom bir varlık olarak düşünmektedir (Mengüşoğlu, 2017, s. 63). İnsan, doğal varlık olarak doğa yasalarına bağlıdır, dolayısıyla heteronomdur; diğer yandan akıl varlığı olarak bu yasanın dışına da çıkabildiği için otonom bir varlıktır. Dolayısıyla Kant'a göre insan, zaman-mekan içerisinde bulunan doğanın tüm öğeleri gibi doğa yasalarına bağlıyken, diğer yandan, akıl ortaya koyduğu yasalara bağlı olarak, otonom bir şekilde, kendi kendisine yasa koyarak, özgür ve insanca bir yaşamın temelini atabilecek olanaklara sahiptir (Mengüşoğlu, 2017, s. 63). Mengüşoğlu'na göre ise, Kant'ın insan görüşü bir yanını otonomiye, yani insanın akıl sahibi olmasına bağlaması antropolojiden bahsedebilmek için önemlidir (Mengüşoğlu, 2017, s. 63). Çünkü insanın bir yanını otonom olmadığı takdirde, burada insan için antropolojiden değil, sadece zoolojiden bahsedilecektir; "ya da insanla hayvan arasında yalnızca bir derece farkı gören Darwinci bir psikoloji" karşımıza çıkacaktır (Mengüşoğlu, 2017, s. 64). Bu bağlamda, Kant'ın insanı bir olanaklar varlığı olarak görmesi, insanın hayvandan farklı olarak, sahip olduğu akli sadece arzuları için kullanmaması gerekliliğine, yani bir anlamda, insanın sadece doğal yanının duyduğu ihtiyaçların karşılanması için kullanılmaması gerekliliğine işaret etmektedir.

Buradan hareketle, Kant'ın dūşüncesinde, insan aklının nasıl eylemde bulunabileceğine dair istemeler ürettiğini söylemek mümkündür. Kant'a göre insan akli, nasıl kullanılacağını kendisi söylemektedir; çünkü "saf akıl kendi başına pratiktir ve (insana) ahlâk yasası diye adlandırdığımız genel bir yasa verir" (Kant, 1999, s. 36).

Diğer yandan, pratik akıl insanın istemelerini ve eylemlerini belirlerken, insanlara sunduğu genel yasa gereği her insan içindir; ahlâk yasası “öyle eyle ki, her defasında senin istemenin maksimi aynı zamanda genel bir yasanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin” şeklinde buyurmaktadır (Kant, 1999, s. 35). Kant’ın düşüncesinden hareketle denilebilir ki, insanların istemelerini ve eylemlerini belirleyen akıl, onların sadece çıkar odaklı hareket etmeleri için değil, her yerde, her şartta ve herkes için geçerli olan evrensel ilkeler sunabilmektedir. Bu ilkelerin temelinde *a priori* tarzda bir istemenin yattığını, yani aklın yattığını öne süren Kant, insanın doğal varlık yanını ise *a posteriori* bilgi görüşüyle açıklamaktadır. Bu bağlamda, Kant’ın bilgi meselesine, Hume gibi empirist bakış açısıyla yaklaşmadığı gibi, Mill’e benzer şekilde her ikisini birden reddetmediği görülmektedir. Kant’ın insanı ikili bir varlık şeklinde ele alması gibi, bilgi görüşünü de rasyonalist (*a priori*) ve empirist (*a posteriori*) görüşlerin her ikisini birden göz önüne alarak inşa etmesi özgürlük dahil pek çok soruna dair kendi bakış açısını ve buna bağlı olarak, bir insan görüşü ortaya koyması açısından önemlidir. Bu bağlamda denilebilir ki, insanı hem doğal hem de akıl varlığı olarak gören Kant, insanın dünyaya gelirken içerisinde bulunan yetenekleri gerçekleştirerek, yani insanın akıldan kaynaklı olarak eyleme geçerek başarılar ortaya koyabilmesinden kaynaklı olarak, insanın aslında bir olanaklar varlığı olduğunu öne sürmektedir (Mengüşoğlu, 2017, s. 67). Dolayısıyla buradan, Kant’ın özgürlükten ne anladığına dair bir çıkarımda bulunmak da mümkündür.

Kant’ın görüşlerinden etkilenen Mengüşoğlu’na göre, insanın sadece doğal bir varlık olarak ele alınması, onun özgür olmadığını iddia etmektir (Mengüşoğlu, 2017, s. 65). Diğer yandan, insan doğal bir varlık olmasının yanında, akıl sahibi olan otonom bir varlık olarak düşünüldüğünde, yani hem heteronom hem de otonom bir varlık olarak düşünüldüğünde, insanın özgür bir varlık olduğu düşüncesi karşımıza çıkacaktır.

Dolayısıyla insanı gnoseolojik¹ olarak ikili bir varlık şeklinde ele alan dual düşüncesinde, Kant'ı en başta ilgilendiren,

(...) insanın otonomisi, insanın özgürlüğüdür. Otonomi insanla hayvan arasındaki 'varlık farkı'nı ortaya koyan bir faktördür. Kant insanın otonomisini, özgürlüğünü göstermek için dual bir görüşten kalkıyor; fakat bu dual görüş, insanın varlık bakımından olan birliğine dokunmuyor; onu olduğu gibi bırakıyor. Bunun için de bu görüş metafizik bakımdan en zararsız olan dualite teorisidir. Gerçekten Kant'ın bu dualite teorisi, insan fenomenlerinin derinliğine inen antropolojik bir görüştür. Bunun için de Kant felsefi antropolojinin kurucusudur denilebilir. Çünkü Kant'ın bütün ilgisi insan üzerinde, bugünkü anlamda felsefi antropoloji üzerinde toplanıyordu. Bunu Kant'ın şu ifadesi, gösteriyor: 'Pratik aklın eleştirisi'nin, 'saf aklın eleştirisi' karşısında bir önceliği vardır (Mengüşoğlu, 2017, s. 65).

Buradan hareketle, Mengüşoğlu "insanın varlık bakımından birliği"ne vurgu yaptıktan sonra, insanın otonom bir varlık olduğunu kabul etmekle birlikte, insanı sadece akıl varlığı olarak tasvir etmekte kalmamakta, varlığıyla birlikte otonom olduğunu söylemektedir:

Bizim antropolojimiz, Kant'ın yaptığı gibi insanı iki alana bölmez; fakat otonomi probleminden vazgeçmez. Otonomi, bizim antropolojimiz için de bir *conditio sine qua non*'dur. Ancak bizim antropolojimizde otonomi, insanın bir yanı, akıl yanı için değil, bütünlüğü için geçerlidir; yani insan bütün varlığı ile otonomdur. Bundan dolayı insanın otonomisini göstermek için ne insan varlığını bölmeye ne de bu otonomiyi kanıtlamaya gerek vardır. Bundan başka antropolojimizde her türlü dualite ortadan kalkmıştır (Mengüşoğlu, 2017, s. 73).

İnsanı bir varlık alanı içerisinde ele alan Mengüşoğlu'na göre, insan bir kavram olmamakla birlikte, tüm fenomenleriyle birlikte ele alınmalıdır. Mengüşoğlu'na göre insan, fenomenleri ve başarılarıyla birlikte düşünülmelidir:

¹ Bilgi bakımından ayrılmış.

(...) Bilen, yapıp-eden, değerleri duyan, tavır takınan, önceden gören ve önceden belirleyen, isteyen, özgür ve tarihsel bir varlık olan, ideleştiren, bir şeye kendisini veren, çalışan, eğiten ve eğitebilen, inanan, sanat ve tekniğin yaratıcısı olan, konuşan, disharmonik, bir varlık olarak insan (Mengüşoğlu, 2017, s. 75).

Bu bağlamda, Mengüşoğlu bu fenomenleri ve başarıları insan türünün kendisine ait olarak görmektedir; dolayısıyla doğadaki diğer varlıklarda bu fenomenler ve başarılar görülmemektedir. Buradan hareketle, insanın yapıp-etmelerinin arkasında bir değer duygusu olduğunu öne süren Mengüşoğlu'na göre, değer duyan bir varlık olan insanın, yapıp-etmelerinde onu harekete geçiren istemelerle birlikte, fenomenlerin birbirinden ayrı olmadığı veya aralarında bir hiyerarşi bulunmadığı gözler önüne serilmektedir (Mengüşoğlu, 2017, s. 196). Dolayısıyla Mengüşoğlu'nun düşüncesinden yola çıkan Kuçuradi, "insanın değeri"yle "tür olarak varlıktaki özel yeri"ni tanımlamaktadır. Kuçuradi'nin insan hakları görüşünün temelini oluşturan değer anlayışı, bizzat insanın yaşamsal etkinliklerinden yola çıkılarak ortaya konulduğu gibi, tüm bu düşünceler insan hakları bağlamıyla birlikte, ontolojik temellere dayanan felsefi antropoloji açısından, yani "insanın biyolojik özelliklerinden, iç hayatından, ruh ile beden arasındaki ilişkiden, süje veya bilinç alanlarından değil, insanın somut varlık bütününden, bu varlık bütünlüğünde temelini bulan varlık koşullarından, fenomenlerinden hareket" eden (Mengüşoğlu, 2017, s. 19) görüş temelinde düşünülmelidir. İnsanı, eylemleriyle "öteki var olan şeyler yanında yerini alan bir varlık alanı" olarak gören bu anlayışa göre sözü edilen fenomenler, insanın, yapıp eden, değerleri duyan, tavır takınan, önceden gören ve önceden belirleyen, isteyen, özgür ve tarihsel varlık olan, ideleştiren, bir şeye kendisini veren, çalışan, eğiten ve eğitilen, inanan, sanat ve tekniği yaratan, konuşan bir varlık olmasıyla ilgilidir; insan fenomenleri aynı zamanda insanın özellikleri ve varlık koşullarıdır (Mengüşoğlu, 2017, s. 75). Bu insansal olanakların hangi koşullar altında gerçekleşiyor olduğunu bildiğimiz takdirde, insanın yapısal özelliği olan bu olanaklarının gerçekleşmesi ve geliştirilmesi için bu koşulların sürekli yaratılması gerekmektedir (Kuçuradi, 2016a, s 2-3). Bu olanaklar, insanın tür olarak, diğer varlıklardan farkını ortaya koyan özelliklerdir. Kuçuradi'ye göre bu farklı olanaklar, "insanın değeri"ni oluşturmaktadır (Kuçuradi, 2016b, s 40). İnsanın değerinden yola çıkarak insan hakları görüşünü ortaya koyan Kuçuradi'ye göre insan haklarını korumak;

Felsefi bir sorundur, çünkü insan hakları kavramının açıklığa kavuşturulmasına şiddetle ihtiyaç vardır. Etik bir sorundur, çünkü günlük yaşamda bu haklara saygı gösteren ya da onları çiğneyen kişilerdir(...) ayrıca siyasal bir sorundur, çünkü bütün yurttaşların insan olarak olanaklarını geliştirmeleri, 'korku ve yoksulluktan uzak'² yaşayabilmeleri için gerekli koşulları doğrudan veya dolaylı olarak sağlamak, her devletin görevidir (Kuçuradi, 2016a: 8).

İnsanın, diğer canlılar arasındaki özel yerinden kaynaklı olarak insan türüne mensup olması, olanaklara sahip olduğunu ve bu olanakları gerçekleştirebilme yeteneğinin bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca hukuksal bir insan kurumu olarak devleti kuran insan, insan haklarının doğrudan veya dolaylı şekilde korunması açısından devletin amacı ve işlevini belirleyebilmektedir. Dolayısıyla, bu başarılar üretebilen bir varlık olarak tür olarak insana, diğer canlıların özelliklerine ek olarak, özel yerini sağlayan da olanaklara sahip olmasından kaynaklı özellikleridir. Dolayısıyla tür olarak insanın, haklarını kendisi ve herkes için koruması, temelini insanın olanaklarının bilgisinde bulmaktadır (Kuçuradi, 2016a, s. 2). Kuçuradi'ye göre, "bir hakkı insan hakkı yapan, yani onun hiçbir insanda çiğnenmemesi ya da herkes için sağlanması" gerekliliğidir (Kuçuradi, 2016a, s. 2). İnsan türü, yaşamını sürdürdüğü gezegen üzerinde varlığını sürdürdüğü müddetçe, her eylem insan haklarıyla doğrudan ilgilidir.

Kuçuradi'nin insan görüşünden önce bahsedilen her üç filozof da, farklılıklar olmasına rağmen, genel olarak bakıldığında bir öncekinden etkilenererek ortaya konulmuş benzer bir insan görüşüne sahiptir. İnsan, varlık özelliği gereği tür olarak kendisinde bazı olanaklar barındırmaktadır ve bu olanaklar, diğer canlılardan farklı bir şekilde, yalnızca insanda bulunmaktadır. Dolayısıyla bu olanaklara sahip insan, varlık özellikleri gereği fenomenler ve başarılar yaratabilmektedir. Bu olanaklar aynı zamanda, insanı insan yapan özelliklerdir. Aristoteles'te erdem ve akıl olarak karşımıza çıkan bu olanaklar, Kant'ından insan görüşünde akıl, Mengüşoğlu'nun insan görüşünde ise

² İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin başlangıç kısmının ikinci paragrafından bölüm.

fenomenler şeklinde karşılaşılmaktadır. Kuçuradi'nin görüşlerinden önce incelediğimiz üç filozofta da, adı geçtiği şekliyle erdem, akıl veya fenomenler olarak karşımıza çıkan insanın olanakları, insanı insan kıldığı gibi, insanı özel kılmaları için gerçekleştirilmelerinin gerekliliğini de ortaya koymaktadır. İnsanın bu olanakları, Kuçuradi'nin düşüncesinde “insanın değeri” kavramının içeriğini karşılamaktadır. İnsan hakları düşüncesinin dayanağı ise, insanın değeri düşüncesiyle sıkı sıkıya bağlıdır. Bu bağlamda, Kuçuradi tarafından felsefe bilgisiyle yeniden tanımlanmaya muhtaç hale gelen insan hakları kavramı, insanın bu özel durumuyla doğrudan ilgilidir.

İnsan hakları görüşüyle insan görüşü arasında sıkı sıkıya bir bağ kuran Kuçuradi, Kant'a benzer şekilde insanı bir olanaklar varlığı olarak ele alarak özgürlük problemine de bakmaktadır; özgürlüğü “a) tür olarak insanın özgürlüğü (antropolojik özgürlük); b) kişilerin özgürlüğü ya da etik özgürlük; c) toplumsal özgürlük” şeklinde üçe ayırmaktadır (Kuçuradi, 2014, s. 2). Kuçuradi, özgürlüğü tanımlarken Kant'ın “Öyle hareket et ki, senin istemeni belirleyen ilke, aynı zamanda, genel bir yaşamada da ilke olarak geçerli olabilsin” diyen ahlâk yasasını incelemektedir (Kuçuradi, 2014, s. 3). Bu yasa, belirli bir durumda neyin yapılması gerektiğini değil, neyin istenmesi gerektiğini açıklayan bir yasa olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna ilaveten, neyin istenmesi gerektiğinin her defasında insanın kendisi tarafından bulunması zorunluluğu bulunmaktadır. İnsanın genel olarak neyi istemesi gerektiğine dair yine Kant'ın, bu kez “pratik buyruk”unu inceleyen Kuçuradi, özgürlük düşüncesini “Öyle hareket et ki, eylemde bulunurken, her defasında, kendine ve başkasına sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak da muamele edebilesin” şeklinde içeriklendirmektedir (Kuçuradi, 2014, s. 4).

Kant'ın ahlâk yasası ve pratik buyruğundaki özgürlük düşüncelerine ek olarak, Jean Paul Sartre'ın “özgürlüğün belirlenememesi”ne yönelik düşüncesini de inceleyen Kuçuradi, Sartre'dan aktardığı şekliyle, insanın “özgür olmaya mahkûm” olduğuna dair fikrinin ötesine geçmektedir (Kuçuradi, 2014, s. 5). Sartre'ın bu düşüncesi, kişinin eylemde bulunurken, eylemlerini kendisinin belirlediği bir amaca yönelik gerçekleştirilmesi, yani bir anlamda, kişinin amaç olarak belirlediği yere ulaşmaya çalışmasının özgürlük olduğunu açıklamaktadır. Dolayısıyla, insanın varoluşunu kendisinden önce belirleyen hiçbir şeyin bulunmaması, kişinin eyleminin şartı

olmaktadır. Buradan hareketle denilebilir ki, kişinin kendisinde olmayan bir şeyi istemesi sonucu belirlediği amaç ve bunu gerçekleştirmek için ortaya koyduğu eylem, kişinin bir özelliği olarak özgürlüğünü açıklamaktadır (Kuçuradi, 2014, s. 5). Kuçuradi'ye göre ise, kişinin özgürlüğü rastlantısal olan belirlenmemişliğiyle alakalı olarak, olgusal bir zorunluluktur:

Kişi için bu özgürlük, 'olgusal bir zorunluluk'tur; yani: rastlantısal olan bu belirlenmemişliğine kişi katlanmak zorundadır: olanaklara doğru yönelmek ve kurduğu tasarıları gerçekleştirmek için eylemde bulunmak zorundadır, iki anlamda: a) insanın önce varolması, sonra da –seçip yaptıklarıyla- olduğu insan olması, özgür olması demektir. (...) b) Ama bir insanın olduğu insan olması, sürekli bir 'kendini meydana getirme', kendini oluşturmaktır: kişi, belirli bir anda olduğunun ötesinde, varolmaya mahkûmdur; yani içinde bulunduğu durumdan değil, gerçekleştirmek üzere seçtiği amaçlar tarafından eyleme belirlenerek varolmaya mahkûmdur, özgür olmaya mahkûmdur (Kuçuradi, 2014, s. 5).

Özgürlüğü, sadece negatif özgürlükle, yani bir belirlememe olarak insanın kendisinde bulunması ve dışarıdan gelebilecek zorlamalara karşılık ona dokunulmaması şeklinde ele alan düşüncenin karşısında, Kuçuradi'nin özgürlük anlayışı farklı bir şekilde ideler üreten ve bu idelerden kaynaklı olarak insanın eyleme geçmesi şeklinde açıklanabilmektedir. Kuçuradi'ye göre, negatif anlamda özgürlük, bir belirlenmemeyi içermektedir, ancak insan aklının bir özelliği olan kendiliğinden ideler üretmesi, insanın belirli bir şey istemesine, yani isteme yaratmasına ve sonrasında eyleme geçmesine olanak sunmaktadır (Kuçuradi, 2019, s. 36). Dolayısıyla denilebilir ki, Sartre'ın kastettiği şekliyle insanın istemesini belirlemeden eyleme geçmesi mümkün değildir. Bununla birlikte, felsefenin işi "saf pratik aklın bir idesi olan özgürlüğün yarasını ortaya koymaktır; başka bir deyişle özgür istemenin özelliğini göstermek, ya da pozitif anlamda özgürlüğü kavramlaştırmaktır" (Kuçuradi, 2019, s. 36-37). Özgürlüğü, negatif özgürlük anlayışından farklı bir şekilde insanın eyleme geçmesi şeklinde yorumlayan Kuçuradi'ye göre insan;

Hep olduğu şeyin ötesinde varolmaya, projeler kurarak, kendine koyduğu amaçları gerçekleştirmek üzere, hep eylemde bulunmaya mahkûmdur. Başka türlü varolamaz kişi: ‘özgür olamamada özgür değiliz’ sözü de bu anlama gelir. Özgürlük, insanın gönlünde varolmuş bir varolmayandır (bir hiçtir) ve bu varolmayan (gerçekleştirmek istediği şey), insanı, kendi kendini oluşturmaya, kendi kendini meydana getirmeye zorlar. Böylece kişi, kendini seçer; o, seçtiği insan olur. Nasıl bir insan olacağını kişi, kendisi belirler; bu belirleme ise sürekli dir. Özgür olmak, kişi olarak varolmakla aynı şeydir (Kuçuradi, 2014, s. 5).

Kuçuradi’ye göre, insanın özgür olabilmesi için kişi tarafından yaşanırken gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Kuçuradi, 2014, s. 7). Ancak bazı kişilerin özelliği olabilecek özgürlük, değer bilgisini kazanmış olan insanların, yani değer bilgisini göz önüne alarak eylemde bulunan etik kişilerin bir özelliğidir. Özgür kişi, içerisinde bulunduğu anlık durumlarda bile, insanlarla olan ilişkilerinde yapabildiği kadar çok, insanın değeri bilgisiy le doğru değerlendirmeler yaparak eylemde bulunmaktadır. Etik özgürlük, eylemleriyle belirli durumlarda “değer koruyan”, ya da en az değer harcanmasını sağlayan kişinin özelliğidir (Kuçuradi, 2014, s. 7-8).

Kuçuradi, etik özgürlüğün, yani kişinin özelliği olan özgürlüğün ancak devletler tarafından, insanın değeri bilgisiy le oluşturulmuş yasaların düzenlediği şekliyle oluşturulmuş müfredatlarca sağlanan eğitim sayesinde kazanılabileceğini ve bunun toplumsallaştırılarak ve sürekli hale getirilerek korunabileceğini savunmaktadır. Eğer bu özelliğe sahip olan insanların sayısının artması isteniyorsa, değer bilgisini, yaşamının her anında ve her eyleminde hesaba katarak yaşayan kişilerin, etik özgürlüğün ne olduğunu öğretebilmeleri için, bu özelliğin öğretilmesinin “eğitim programlarının ana amacı” olarak belirlenmesi gerekmektedir (Kuçuradi, 2014, s. 14). Bu bağlamda, özgürlüğü bir ide, bir değer olarak tanımlayan Kuçuradi, özgürlüğü çeşitlere ayırmakla birlikte, kavramsal içeriklendirdiği gibi, özgürlüğün kişisel ve toplumsal yönünü de incelemektedir. Kişiyi merkeze alarak özgürlüğe bakıldığı takdirde, toplumsal özgürlük, “kişilerde insanın değerini –insanı insan yapan olanakları- koruyacak şekilde düzenlenmesi gerektiği; toplumsal ilişkilerin, kişilerin değer bilgisi tarafından belirlenebilmesini sağlayacak biçimde düzenlenmesi gerektiği düşüncesidir” (Kuçuradi, 2014, s. 14)

Buradan hareketle toplumsal özgürlük, ahlâksal özgürlük ve çeşitli hukuksal özgürlükler olarak karşımıza çıkmaktadır; ahlâksal özgürlük, bir kişinin mensup olduğu grubun değer yargılarına doğru değerlendirmeler yaparak karşı çıktığı takdirde yaşamını etkileyecek şekilde tepki görmemesi anlamına gelmektedir; diğer yandan, hukuksal özgürlükler ise temel ve kamusal özgürlükler olarak karşımıza çıkmaktadır (Kuçuradi, 2014, s. 15). Bununla birlikte Kuçuradi, özgürlüğü sadece negatif anlamda dokunulmama talebi olarak anlamadığı gibi, bunu insan haklarıyla ilişkisinde incelemektedir. Bir tür dokunulmamayı, engellenmemeyi, kısıtlanmamayı talep eden özgürlük anlayışının tek başına bir hak olarak düşünülmemeyeceğini savunan Kuçuradi'ye göre, özgürlükler birer hak olmadığı gibi, her biri bir temel kişi hakkının karşılığı olarak görülmelidir (Kuçuradi, 2014, s. 16). Dolayısıyla her temel hak, bir kişi hakkı olarak görüldüğü takdirde ve bu haklar bir ülkede yasal güvence altına alındığında bir özgürlük haline gelmektedir. Bu bağlamda, bir ülkede yasal güvenceyle garanti altına alınmış özgürlüğün, eğitim programlarının ana amacı olarak belirlenmesiyle birlikte yetiştirilecek etik kişiler sayesinde, insanın değeri veya onuru bilgisine sahip kişiler yaşarken, toplumsal görevlerini yerine getirerek, ilişkide buldukları kişilere de etik istemler olarak insan haklarının dile getirdiği şekilde muamele ettikleri takdirde özgür kişilerin varlığı hem sağlanmış hem de korunmuş olacaktır. Bu bağlamda, insanın diğer insanlarla olan ilişkilerinde etik davranışlar gerçekleştirerek özgür kişiler olabilmeleri düşüncesini ortaya koyan Kuçuradi, insanlar arası ilişkilerde etik değer ve değerler şeklinde ayrımda bulunmaktadır. Kuçuradi'ye göre, dürüstlük, saygınlık, sevgi, saygı, güven gibi toplumsal ilişkilerin ortaya çıkmasında rol oynayan değerler, etik değerler olarak adlandırılmaktadır. İnsanlar eylemde bulunurken, bu etik değerleri esas aldıkları takdirde, insanın onurunu koruyacak şekilde hareket edebilmektedir. Etik değerlerin, kişinin eylemiyle gerçekleşen bazı olanaklar olarak karşımıza çıkmasıyla, bu değerler göze alınarak hareket edildiği ya da sürekli hale geldiği takdirde kişiyi, değerli ya da etik kişi haline getirmektedir. (Kuçuradi, 2015, s. 177-181). Dolayısıyla Kuçuradi'ye göre, etik değerler, özgür ve etik kişinin değerleridir:

Böylece, insanı diğer varlıklardan ayıran olanakların kişilerce gerçekleştirilebilmesinin “öznel” koşulları olan ve bir kişinin belirli özellikleri ve

yaşantıları olarak karşımıza çıkan etik değerler, insana farklı varlık ilişkileri açısından bakıldığında sözü edilebilecek farklı türden değerlerin değerlerin en temelinde bulunuyor. Başka bir deyişle: insan olmanın özelliğini oluşturan olanakların gerçekleştirilebilirliğinin koşullarının sürekli yaratılması ve insana özgü etkinliklerin amaçları ve işlevleri yerine gelecek şekilde gerçekleştirilmesi, etik kişilere bağlı görünüyor (Kuçuradi, 2015, s. 181).

Kuçuradi'ye göre kişilerin, insanın değeri bilgisini kazanarak özgür ve etik kişiler olarak eylemlerde bulunabilecek şekilde özgür kişiler olabilmeleri için, bu doğrultuda eğitim alarak etik özgürlük özelliğini kazanmaları tek başına yeterli değildir. Kişilerin özgür kalmalarına yardımcı olmak için “toplumsal özgürlük”ün sağlanması gerekliliktir:

Başka bir deyişle, bu özgürlük, bir ülkedeki toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde – kurulmasında, değiştirilmesinde ve yürütülmesinde- geçerli kılınan ilkelerin özelliğiyle ilgilidir. Bu ilkeler, moralden (: bir yerde geçerli olan değer yargıları sisteminden) başlamak üzere, bir ülkenin eğitim işlerinin planlanmasında, yasaların yapılmasında, adalet işlerinin yürütülmesinde ve genel olarak yönetimde geçerli kılınmış ilkelerdir. İşte bu ilkeler, kişilerde insanın değerinin –insanı insan yapan olanakların, ya da, isterseniz, temel hakların- gerçeklikte korunabilmesini sağlayan ilkeler olabilir, olmayabilir ya da karmakarışık olabilir (Kuçuradi, 2014, s. 13).

Kuçuradi'ye göre toplumsal özgürlük, bir ülkedeki her çeşit yönetim işlerinde, kamunun yönetimi ve siyasetle, yani devleti yöneten veya yönetime bir şekilde etkiye bulunan herkesin etik özgürlüğüyle ilgilidir (Kuçuradi, 2014, s. 14). Toplumsal özgürlüğün bir süreklilik içerisinde gerçekleşebilmesi için, devletin yönetiminde bulunan herkesin etik özgürlük özelliğine sahip olması gerekmektedir. Etik özgürlük özelliğine sahip olan kişilerin, devletin yönetiminde yer almaları, insanın değeri bilgisine sahip olmalarıyla birlikte, insanı insan yapan olanakların, yani insan haklarının sağlanabilmesi için gerekli olan düzenlemeleri yapmaları ve bu düzenlemeleri güvence altına almaları gerekmektedir (Kuçuradi, 2014, s. 14). Devletleri yönetenler kişilerdir ve kişiler bu düzenlemeleri, etik özgürlük düşüncesinden hareketle veya tam tersi şekilde ahlâki değer yargılarına dayanarak yapabilmektedirler.

Kuçuradi'ye göre, farklı topluluklar içerisinde değişiklik gösteren veya tüm topluluklarda aynı şekilde anlaşılan “değer yargıları” ve “davranış kuralları” iki türden oluşmaktadır (Kuçuradi, 2014, s. 26). Birincisi, gruptan gruba değişiklik gösteren değer

yargılarıdır. Bu değer yargıları “kadınların kolsuz elbise giymesi kötüdür” gibi göreceli olan, belirli gruplarda kötü olarak anlaşılan, belirli gruplarda ise herhangi bir tepki yaratmayan türden yargılardır; ikinci türden değer yargıları ise, hemen her toplulukta iyi veya kötü olarak tanımlanan, “yalan söylemek kötüdür” veya “sözünde durmak iyidir” gibi genel ve yerleşik yargılardır (Kuçuradi, 2014, s. 26).

Değer yargılarının türü ve içeriği ne olursa olsun, hepsi uyulması gereken bir şart getirmektedir. Bu “mutlak” şartlar, hemen her koşulda, yapılması, yerine getirilmesi gereken yargılar ortaya koymaktadır. Değer yargıları, ahlâk ya da ahlâkları oluşturduğu gibi, Kuçuradi’ye göre; “insanlararası ilişkilerde kişi eylemlerini ve kişileri doğru değerlendirebilmeyi –bu eylemlerin kişilerin değerinin bilgisini edinebilmeyi” imkansız hale getirmektedir (Kuçuradi, 2014, s. 30). Değer yargıları, insanlar arası ilişkilerde, kişileri “değer biçme”ye götürebilmektedir. Buradan hareketle kişiler, nesiller boyu aktarılan ezbere yargılarla, değişken ve değişik izlenimler edinmekle birlikte, ezbere ve yerleşik olan “iyi-kötü, güzel-çirkin, faydalı-zararlı, doğru-yanlış, günah-sevap ve bu gibi sıfatlar” gibi yargılara göre değer biçmektedir (Kuçuradi, 2016b, s. 29).

Değer biçme gibi, “değer atfetme” de kişileri doğru değerlendirmeler yapmaktan uzaklaştırmakta, değer harcayan değerlendirmelere götürebilmektedir. Belirli bir gruba veya aynı aileye mensup olan bir kişinin, sırf özel ilgi beslediğinden içinde bulunduğu topluluğa, kendisinin atfettiği şekliyle “değerli” muamelesi yapması, değer atfetmesi demektir. Oysa Kuçuradi’ye göre, bir şeye herhangi bir sebeple değer atfedildiğinde, o yalnızca değer atfeden tarafından değerli olmaktadır (Kuçuradi, 2016b, s. 26-27).

Kuçuradi’ye göre, insanlar yaşamları boyunca, hayatlarının her anında değerlendirme yapmaktadırlar; dolayısıyla değerlendirme, “insanın bir varolma şartı ve bir insan fenomenidir” (Kuçuradi, 2016b, s. 25). Bu değerlendirmeler gruptan gruba veya toplumdan topluma değişen belirli değer yargılarına göre değer biçme veya değer atfetme şeklinde ortaya çıkmakla birlikte, insanın değeri bilgisiyle yapıldığı takdirde kişiyi “doğru değerlendirme” yapmaya da yönlendirebilmektedir. Kuçuradi’ye göre değerlendirmenin “doğru” olması, bir insanı, bir eylemi veya bir sanat eserini değerlendirmede, değerlendirilen şeyin ana özelliklerinin bulunduğunu belirtmesi açısından önemlidir (Kuçuradi, 2015, s. 29). Buna ilaveten, o şeyin kendi alanındaki yerini bulduğu takdirde, “değerini ortaya koyacak şekilde” gerçekleştiğini

belirtmektedir (Kuçuradi, 2015, s. 30-31). Kuçuradi'ye göre, doğru değerlendirmeler, eldeki malzemelerin insanların yaşamsal etkinliklerinden hareketle, yani yapılmış bir eylemden yola çıkılarak, yapılan değerlendirmeler “değerini verecek şekilde” yapılmalıdır (Kuçuradi, 2015, s. 26).

Tüm bu anlatılanlardan hareketle, önceki bölümde değindiğimiz şekliyle, Hayek ve Kuçuradi'nin insan görüşlerinin karşıtlık yarattığını vurgulamak gerekmektedir. Kuçuradi'nin insan görüşünde, değerden anladığı insanın varlıktaki özel yeriye, Hayek'in düşüncesinde değer iktisadi bir anlam bulmaktadır. Değer kavramı, Hayek'in kendiliğinden doğan bir düzen olarak serbest piyasa düşüncesinde insanların kendi aralarındaki ilişkilerini, bir tür değiş-tokuş ilişkisine göre ele alırken, Kuçuradi insanın değerinden çıkararak yaptığı değer ve değerler ayrımıyla birlikte, insanın olanaklarına ve bir akıl varlığı olarak elde ettiği başarılarla odaklanmaktadır. Bu başarılar sağlanırken, insanın diğer insanlarla olan ilişkisinde etik bir bağlam oluşturan Kuçuradi, insanın bir arzu varlığı olmaktan çok, istemeler üreten ve bu istemeler sayesinde harekete geçerek başarılar üretebilen, özgür ve etik kişi olabilecek şekilde, bu hedeflere ulaşmaya çalışan bir varlık olarak tasvir etmektedir.

Buna karşılık, Hayek'te özgürlüğün negatif anlamda ele alınması insana dokunulmamasıyla birlikte, onun çıkarlarına da dokunulmamasını, ancak çıkarlarına dokunulmadığı takdirde ise diğer insanlarla olan ilişkilerinin bir tür çıkar ilişkisine dönüşmesini, yani insanın kendiliğinden doğan bir düzen olarak serbest piyasada bir çıkar ögesi haline dönüşmesini talep etmektedir. Bu tipte bir insanın, arzu varlığı olarak, arzularını kapitalizmin şartlarına uygun şekilde, toplumsal eğilimlerin, reklamların, modaların belirlemesi oldukça mümkündür. Dolayısıyla Hayek'in düşüncesinde insan, kendiliğinden doğan ve gelişen bir düzen olarak serbest piyasa koşullarında, toplumsal eğilimlere, reklamlara, modalara göre şekillenen arzusuyla birlikte çıkarının peşinde koşarken, Kuçuradi'nin anladığı şekliyle, hep daha fazlasını isteyecek şekilde değer tüketen, bir başka insanın haklarına el koyabilecek düzeyde bir varlığa dönüşmektedir. Oysa Kuçuradi buna karşı çıkmaktadır. Hayek'in vurgu yaptığı şekliyle bireyin neyin iyi, neyin kötü olduğunu belirleyen geleneklerden, Kuçuradi ahlâkları anlamaktadır.

Toplumdan topluma veya toplumun eğilimlerine göre değişiklik gösteren ahlâklar ve aynı şekilde Hayek'in benimsediği liberal ahlâk, Kuçuradi'nin düşüncesinde,

değerlendirme yöntemi olarak değer biçme veya değer atfetmeye sebep olmakla birlikte, değer yargılarına dayandığı için yanlış değerlendirmelere ve dolayısıyla değer tüketmeye sebep olmaktadır. Kuçuradi'nin değerlendirme teorisinde, doğru değerlendirmeler yapan etik kişinin, diğer insanlarla olan ilişkilerinde değer tüketilmesini önlemesi ve bu bağlamda, insanın değerini veya onurunu koruyacak şekilde özgür kişi olması mümkün hale gelebilmektedir. Dolayısıyla Kuçuradi, Hayek'ten farklı olarak, kendiliğinden doğan bir düzen olarak serbest piyasa koşullarında ortaya çıkan ve çıkarının peşinden koşma gayesi taşıyan insandan farklı olarak, “insanın değeri” veya “insan onuru” bilgisini kazanmış olan özgür, etik ve insanın değeri bilgisine sahip olan insanı tasvir etmektedir. Buradan yola çıkarak denilebilir ki, insanın değeri bilgisiyyle birlikte insan hakları görüşü arasında sıkı sıkıya bağ kuran Kuçuradi, insanın bir parçası olduğu olduğu siyasal düzenle birlikte, insan hakları fikrine sahip, insanın onurunu koruma gayesi taşıyan ve bunun için etik ilişkiler geliştiren etik ve özgür insan tipini ortaya koymaya çalışmaktadır.

3.2. İnsan Hakları ve Sosyal Adalet

Kavramların gelişi güzel kullanımının, onları tehlikeli hale getirdiğini öne süren Kuçuradi'ye göre, insan hakları kavramı da tehlikeli bir hale gelmiştir (Kuçuradi, 2016a, s. 1). Bir kavramın içeriğinin anlaşılabilir hale gelmesi, o kavramı tehlikeli bir konuma getirmektedir. Dolayısıyla felsefenin işi, o kavramları yeniden ele alarak içeriklendirmektir (Kuçuradi, 2016a, s. 1). İnsan hakları kavramını felsefe bilgisiyyle yeniden içeriklendirmenin gerekliliğine vurgu yapan Kuçuradi, insanın değeri görüşünden yola çıkarak bir insan görüşü ortaya koyduktan sonra, insan hakları düşüncesini de, bu görüşün üzerine inşa etmektedir:

“İnsanın değeri” derken, bundan insanın diğer canlılar arasındaki özel yerini anlıyorum. İnsana bu özel yeri sağlayan, onun özelliklerinin bütünüdür, onu diğer canlılardan ayıran olanaklarıdır. Bu olanaklar, insana özgü etkinlikler ve bu etkinliklerin ürünleri

olarak görünür. Bu özellikler ise, insanın diğer canlılarla ortaklaşa taşıdığı özelliklere ek özelliklerdir. İşte bu özellikler ya da olanaklar “insanın değerini” ya da “onurunu” oluşturur (Kuçuradi, 2016a, s. 2).

Buradan hareketle, insanın yapısal özelliklerinin korunması ve dolayısıyla kişilerin olanaklarının geliştirilmesi, insan türünün her bir tekinin ödevi ve hakkı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün insanları “insanın onuru” ya da “insanın değeri” bakımından eşit kılmakla birlikte, her insanla ilgili gerekleri dile getirmektedir; dolayısıyla, “insanın değerini tanıma ve koruma istemleri olarak yani insanları yalnızca insan oldukları için koruma istemleri” olarak karşımıza çıkmaktadır (Kuçuradi, 2016a, s. 1-2). İnsana bu özel yeri sağlayan, onun olanaklara sahip olmasıyla birlikte, aynı zamanda özelliklerinin tümüdür. Olanaklara sahip olan insan, yalnızca kendisinde bulunan özellikler sayesinde istemelerde bulunabilmekte, bu istemelerden hareketle eylemler gerçekleştirerek başarılar ortaya koyabilmektedir. Kuçuradi’ye göre insan, diğer canlılarda bulunan özellikleri taşımakla birlikte, olanaklar varlığı olması sebebiyle ek olarak özellikler taşımaktadır (Kuçuradi, 2016a, s. 2). Böylelikle olanaklar varlığı olan insan, diğer canlılara ek olarak taşıdığı özelliklerini korumak, geliştirmek ve sürdürülebilmek ödeviyle karşımıza çıkmaktadır. Kuçuradi’ye göre, insanın olanaklarını koruması, geliştirmesi ve sürdürülebilir hale getirmesi, insan türüne mensup olan her insan tekinin hakkı haline gelmektedir:

İnsan olması, insan haklarının onun için de korunması hakkını sağlıyor ona. Bir hakkı insan hakkı yapan, yani onun hiçbir insanda çiğnenmemesi ya da herkes için sağlanması gerekliliği, insan olanaklarının bilgisinde temelini buluyor. Kendimizi –yani insan türünü- yeryüzünden silip süpürmeyi düşünmediğimiz sürece, hiçbir eylemin insan haklarıyla ilgisiz olmadığı bilinciyle, bu haklarımızı kişilerde korumaktan ve bunu yapan kişiler olarak kazandığımız hakla, bu hakların herkes için korunmasını yüksek sesle istemekten –devletlerden ve insanlıktan istemekten- başka çaremiz yoktur (Kuçuradi, 2016a, s. 2).

Kuçuradi’ye göre, insan haklarının korunması kişilerin sorumluluğunda olduğu gibi, devletlerin de sorumluluk alanını oluşturmaktadır. Çünkü devletleri insanlar

yönetmektedir (Kuçuradi, 2016a, s. 5). Kuçuradi'ye göre insan hakları, aynı zamanda kişi haklarıdır. Ancak kişi haklarının tamamı insan hakları olarak düşünülmemelidir:

İnsan hakları, kişi haklarıdır, ama bütün kişi hakları insan hakları değildir. Şimdi bu önerilen ölçütle kişi haklarına baktığımızda, görürüz ki, her kişiyle ilgilerinde birbirine bağlı olmakla bir bütün oluşturmakla birlikte, istemler olarak bazı önemli farklar gösterirler: bu istemlerden bir kısmı insanın olanaklarıyla doğrudan doğruya ilgilidir. Bunun için ben, 'insan hakları' terimini, ancak ilk iki tür istemler için kullanmak ve insan hakları kavramına, kişinin güvenliğine ilişkin istemleri ve/veya 'temel özgürlükleri' ile insanın olanaklarını korumanın genel olarak önkoşullarına ilişkin istemleri (sağlık için gerekli yaşama düzeyi, eğitim, çalışma vb. hakları) kapsatmak eğilimindeyim (Kuçuradi, 2016a, s. 4).

İlk türden olan istemeler, doğrudan insanın olanaklarının gerçekleştirilebilmesiyle ilgili olduğu için, bu istemelerden doğan etkinliklerin ortaya çıkışı aşamasında kişilere dokunulmamasını talep etmektedir. Devletleri de kişilerin yönettiği gerçeğinden hareketle, bu istemelerin kişilerce korunması talebini içermektedir. Ancak insan haklarının korunmasında, devletin görevi ve işlevi konusunu ayrı bir başlıkta detaylı olarak irdedeceğimiz için şimdilik bu konuyu burada bırakmak daha iyi olacaktır.

İnsan haklarının korunmasında kişilerin sorumluluğu, bir şekilde etik bir sorumluluktur. Dolayısıyla, insan haklarının kişiler tarafından korunmaması, hakların ihlal edilmesi karşımıza etik bir sorun olarak çıkmaktadır. *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nin birinci maddesinde³ belirtildiği şekliyle, "onur ve haklar" bakımından eşit doğan insanların, "akıl ve vicdanla" donatılmış bulunmaları ve birbirlerine "kardeşçe" davranmalarının gerekliliği, insan haklarının öznesi olan insanın, diğer insanlarla olan ilişkilerinde gözetmesi gereken etik ilkeler olarak, muamele etme veya görme ilkelerine vurgu yapmaktadır. Kuçuradi'nin insan hakları fikrinin temeline yerleştirdiği etik ilişki,

³<http://insanhaklari.maltepe.edu.tr/sites/default/files/files/İNSAN%20HAKLARI%20EVRENSEL%20BİLDİRGESİ.pdf>

(...) belirli bir bütünlüğü olan bir kişinin başka insanlara yönelen eylemleriyle yaşayarak var kıldığı ilişkiler türüdür. Bunun dışında, diğer bütün insanlararası ilişkiler, bir grup üyesi olarak kişinin içinde bulunduğu veya kurduğu ilişkilerdir. Ne var ki, yaşamda, kişinin bir grup üyesi olarak kurduğu bütün ilişkilerin temelinde, etik bir ilişki söz konusudur, ya da, bu ilişkiler sonunda gelip etik bir ilişkiye dayanır (Kuçuradi, 2015, s. 5).

Kuçuradi'nin bu düşüncesinden hareketle denilebilir ki, insanlar arası ilişkilerde muamele etme veya görme ilkelerine dayanan etik ilişki, insanın yaşamı boyunca sürmektedir. Hakların korunması, hak ihlallerinin ortaya çıktığı durumlarda söz konusu olmaktadır. Kuçuradi'ye göre, hak ihlallerinin ortaya çıktığı takdirde, devletin bu hakları yasalarla güvence altına alması ve koruması gerekmektedir (Kuçuradi, 2016a, s. 5). Kişi özgürlüğünün gereklerinin yerine getirilmesi, yani hiç kimsenin tutsak durumda tutulmaması, işkence yapılmaması, acımasız ve insanlıkdışı, aynı zamanda aşağılayıcı muamelelerde bulunulmaması, bu muamelelerin ceza adı altında yapılmaması ve tüm bu muameleleri doğuracak şekilde, kişilerin keyfi bir şekilde tutuklanmaması gerekmektedir. Kuçuradi'nin "temel özgürlükler" adını verdiği özgürlüklerin, keyfi bir şekilde insanlıkdışı muamelelerle kısıtlanmasını ortadan kaldıracak şekilde yasaların oluşturulması ve bu özgürlüklerin güvence altına alınması ihtiyacı doğmaktadır (Kuçuradi, 2016a, s. 5).

Kuçuradi'ye göre, insansal olanakların geliştirilebilmesi için, her insanın sahip olduğu temel haklar da bulunmaktadır (Kuçuradi, 2016a, s. 6). Sağlıklı yaşama hakkı, eğitim alma hakkı gibi haklar bu kapsamda ele alınmaktadır. Devletlerin dolaylı olarak koruduğu eğitim, çalışma, sağlık gibi tüm yurttaşlara tanınan sosyal, ekonomik ve bazı siyasal hakların korunması, bir ülkenin alacağı bazı önlemlerle ve yurttaşlarına tanıyacağı haklarla mümkün olmaktadır. Bu haklar, ilk grupta ele alınan insan hakları gibi kişilere doğrudan bağlı olmamakla birlikte, devlet tarafından alınan siyasal kararlara dayanmaktadır. Bu grupta ele alınan hakların devlet tarafından korunup korunmaması, ülke içerisinde yaşayan tüm yurttaşların, yurttaşlık haklarından eşit düzeyde faydalandığına bakılarak anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, özellikle, eğitim, sağlık, beslenme, çalışma gibi dolaylı korunan hakların bir ülkede korunma şekli o ülkede

sosyal adaletin varlığını veya yokluğunu doğurmaktadır. Bu haklar korunmadığı takdirde ise, özellikle eğitim, sağlık, beslenme gibi dolaylı korunan hakların korunma şekli, o ülkede bir ilke olarak sosyal adaletin sağlanamamasıyla birlikte, bir durum olarak sosyal adaletsizliğin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Kuçuradi, 2016a, s. 11). Buradan hareketle, Kuçuradi'nin insan hakları düşüncesinde, bu hakların sağlanmadığı durumlarda ortaya çıkan sosyal adaletsizliğe hem devlet hem de kişi açısından bakmanın gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Kuçuradi'ye göre, kişiyi merkeze alarak bakacak olursak, sosyal adaletsiz bir ülkedeki her kişinin aynı veya benzeri haklara sahip olup olmamasıyla ilgilidir:

Kişi merkeze alınarak bakıldığında, sosyal adaletsizlik, dolaylı korunan temel kişi haklarının –ya da bazılarının- hiç korunmadığı durum değildir; böyle hakların bir ülkede ilgili bütün yurttaşlar için korunmadığı durumdur: bütün insanların eşit olduğu ama ancak dolaylı korunabilen hakların, bir ülkede devletçe bütün yurttaşlar için eşitçe-: aynı derecede- korunma olanaklarının sağlanmamış olduğu durum. Bu açıdan bakıldığında sosyal adaletsizlik etik bir sorundur (Kuçuradi, 2016a, s. 14).

Kuçuradi'nin bu düşüncesinden hareketle denilebilir ki, sosyal adaletin sağlanamaması bilgisizlikle birlikte, çıkarın da hakim olduğu, yani kişisel, grupsal, sınıfsal çıkarların ortaya çıktığı durumdur. Bir ülkede, yurttaşlar arasındaki gelir dağılımında uçurumların ortaya çıkması, o devletin görevlerini yerine getiremediği anlamına gelmektedir. Kişisel, grupsal veya sınıfsal çıkarlara dayalı olarak, zengin insanlar daha da zenginleşirken, yoksul olanlar daha da yoksullaşıyorsa orada bir gelir adaletsizliği, dolayısıyla sosyal adaletsizlik bulunmaktadır.

Kuçuradi'ye göre sosyal adaletsizlik bir durumdur, sosyal adalet ise bir ilkedir. (Kuçuradi, 2016a, s. 11). Sosyal adalet ilkesine, karşıtı olan ve devletler tarafından dolaylı olarak korunan temel hakların korunamadığı durumdan yola çıkarak, bir durum olarak sosyal adaletsizlik açısından bakmaya çalışan Kuçuradi'ye göre, bu durumun temelinde, bir ülkede yaşayan yurttaşlar arasındaki gelir dağılımındaki eşitsizlikten daha fazlası yatmaktadır (Kuçuradi, 2016a, s. 11-12). Dolaylı olarak korunan tüm temel hakların korunamaması durumu;

(...) bir ülkedeki siyasal yönetimleri, devletin temel varlık nedenlerinden birini – yurttaşların ilişkilerini düzenleme görevini- yerine getirememesi; dolayısıyla bir kısım yurttaşların başka yurttaşları –ve bu arada ‘devlet’i- sömürmesini engelleyememesi ya da engellememesi ve bazı yurttaşların, başka birçok yurttaşın temel haklarının korunmaması pahasına, kendilerine ayrıcalıklar –temel haklarının korunmasında ve başka ayrıcalıklar- sağlamalarını önleyememesidir. Yurttaşların, temel haklarının korunmasına ilişkin konularda birbirini sömürmesini devlet dolaylı olarak, bunu amaç edinen yasalarla, sağlayamadığı yerde (ve nedenleri bir yana), orada sosyal adaletsizlik ortaya çıkar (Kuçuradi, 2016a, s. 15).

Sosyal adaletsizlik durumunun yayılmasında, var olanların eşitçe paylaştırılmamasının yanında, “yok”ların da yurttaşlar arasında paylaştırılmamasının etkisi bulunmaktadır. (Kuçuradi, 2016a, s. 15). Devletin yoksul olduğu ülkelerde karşımıza çıkan bu durumda, dolaylı olarak korunan hakları sağlaması niyetiyle oluşturulan yasaların bulunmasına rağmen işletebilecek yasaların olmamasından kaynaklı olarak, yurttaşların haklarının korunmadığı durumlar ortaya çıkmaktadır. Var olanların eşitçe paylaştırılmamasından kaynaklı olarak ortaya çıktığı düşünülen sosyal adaletsizlik, özellikle belirtilen şekliyle, ülkelerin kaynaklarının devletin kullanımında olmaması ya da belirli grupların kullanımına sunulmasıyla gerçekleşmektedir (Kuçuradi, 2016a, s. 16). Dolayısıyla sosyal adaletsizlik, özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinde, siyasal yönetimlerin, devletin kullanımında olan kaynakları eşitsizlikten doğan sebeplerle paylaşmadığı için karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle, sosyal adaletsizlik sadece var olanların değil, aynı zamanda yok olanların da eşitçe paylaştırılmadığı takdirde gerçekleşen bir durumdur (Kuçuradi, 2016a, s. 16-17). Fakat, bu ulusal sınırları aşan bir sorun olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Kuçuradi’ye göre, birden fazla ekonominin bir araya gelerek oluşturduğu serbest piyasa düzeninde ortaya çıkan “global adaletsizlik”, uluslararası ölçekte ekonomik dengesizliklere ve buna bağlı olarak gelir dağılımındaki uçuruma sebep olmaktadır (Kuçuradi, 2019, s. 136). Az sayıda ülkede, dolaylı korunan hakların “insan onurunun gerektirdiğinden daha fazla” korunması, gelişmekte olan ülkelerde ise bu hakların çok daha az veya hiç korunmadığı durumları ortaya çıkarmaktadır (Kuçuradi, 2019, s. 136-137). Diğer yandan, gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere yaptığı yardımlar da

bulunmaktadır. Ancak “dış yardım” denilen bu yardım biçimi sonucunda, yardımı yapan ülkelerin kendi çıkarlarını gözettikleri görülmektedir; yüksek faizli borçlarla yardım adı altında yapılanlar, borçlu olan tarafın borçlarını ödeyemediği takdirde kendisine dayatılan ekonomik veya siyasal çıkarlara dönüşmektedir (Kuçuradi, 2019, s. 137). Dolayısıyla bu tip anlayışların ortaya çıkması, insan haklarının korunması bir yana, daha fazla hak ihlallerinin ortaya çıkartmakta, global ve ulusal anlamda sosyal adaletsizliği derinleştirmektedir.

Sosyal adaletsizliğin ortaya çıkmasında, kontrolsüz bir şekilde özelleşmeyi ve devletin, bu özelleşmenin önünü açmak için sınırlandırılması gerektiği görüşünü temel aldığı için, serbest piyasanın da rolü büyüktür. Hayek’in düşüncesinden hareketle, serbest piyasanın kendiliğinden doğan bir düzen olarak, birçok ekonominin bir araya gelerek oluşması ve temel aldığı bireysel özgürlük düşüncesinden hareketle, bireylerin maddi kazançlarına dayalı çıkarlarını esas alarak ortaya çıkması sebebiyle, özel mülkiyetin doğurduğu özelleşmeyle gelir dağılımındaki eşitsizliğe sebep olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Oysa Kuçuradi’ye göre, serbest piyasa “devletin ya da yönetimlerin kişilerin ekonomik etkinliklerine karışmaması, onları rahat bırakması talebidir” (Kuçuradi, 2019, s. 139).

Böylelikle bir sosyo-ekonomik ilişkiler düzeni olarak karşımıza çıkan serbest piyasa, kendiliğinden gelişen ve kazançların dağılımını buna göre belirleyen bir düzendir. Kuçuradi’ye göre, serbest piyasa düşüncesinin sosyo-ekonomik olarak kurmayı talep ettiği düzende, bireylerin yalnızca kendi çıkarlarını değil, diğer bireylerin çıkarlarını korumak zorunda kalacaklarına inanılmaktadır (Kuçuradi, 2019, s. 139). Ancak tecrübeler gösteriyor ki, serbest piyasa düzeninin talep ettiği özgürlük anlayışı kişi haklarının çeşitleri arasındaki farkları ortadan kaldırmakla birlikte, doğrudan ve dolaylı olarak korunan kişi haklarının farklı korunma yollarını birbirine karıştırmaktadır (Kuçuradi, 2019, s. 139-140).

Doğrudan ve dolaylı olarak korunması gereken insan haklarını, bireysel özgürlüğü temel alarak birbirine karıştıran serbest piyasa anlayışında, yaşama hakkı, kişi güvenliği hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkı, özel hayatın dokunulmazlığı gibi insansal olanakların gerçekleştirilmesi için kimsenin kişiyi engellememesine ilişkin oluşturduğu taleplerle; kişilerin insansal olanaklarını gerçekleştirmek için gerekli olan şartlar olarak

karşımıza çıkan beslenme hakkı, barınma hakkı, eğitim hakkı, sağlık hakkı gibi haklar birbirine karışmakta, ve tek bir başlık altında diyebileceğimiz “ekonomik özgürlük” şeklinde düşünülmektedir (Kuçuradi, 2019, s. 140). Oysa Kuçuradi’ye göre,

İlk türden hakları korumak, onları yasal güvence altına almak demektir: bir kişinin, belirli bir insansal olanağı gerçekleştirirken “hiçkimsenin” ona “dokunmamasını”, yani “hiçkimsenin” (devlet organlarının) onun diğer haklarına zarar vermemesini yasal güvence altına almak ve böyle bir girişim olduğunda, bu girişimin ilgili devlet organları tarafından engellenmesi demektir (...) ikinci türden temel hakların (eğitim hakkının, sağlık hakkının) korunabilmesi, ilgili kamu kurumlarının varlığına ve başka tanınan haklara –sosyal ve ekonomik- haklara bağlı oluyor. Bu son haklar ise yasalarla çizilen sınırlardır –ilgili her yurttaşın, içinde serbestçe hareket edebileceği sınırlar (Kuçuradi, 2019, s. 140-141).

Kuçuradi’nin düşüncesinde hareketle denilebilir ki, doğrudan ve dolaylı olarak korunmasına dair vurgu yapılan insan haklarının, bireysel ve ekonomik özgürlüğü esas alan serbest piyasa düzeninde zaman zaman bireysel çıkarlarla çatışması kaçınılmazdır. Bireylerin çıkarlara dayalı kazanç elde etme amacıyla birbirleriyle çatışmaya girmeleri, bu çatışmalar sonucunda, iddia edilenin aksine bireyin, diğer bir başka bireyden daha fazla kazanç elde etmesine ve dolayısıyla bireylerin olanaklarını gerçekleştirmesi konusunda eşitsizliğe sebep olmaktadır. Yaşamsal olarak insan tecrübeleri gösteriyor ki, insansal olanakların geliştirilmesi mutlaka yerine getirilmesi gereken ilkeleri talep ederken, diğer yandan serbest piyasa düzeninin dayandığı bireysel çıkarlarla birlikte düşünüldüğünde, gelir dağılımındaki uçurumun önemli sebeplerinden birisinin, bu tip çıkarların çatışmasından kaynaklandığı görülmektedir.

Serbest piyasa tarafından düzenlenen sosyal, iktisadi ve siyasi düzende, Hayek’in iddia ettiği şekliyle, bireylerin sorumluluklarının bir başka bireye yüklenmesi durumu, dolayısıyla sosyal adalet ilkesi reddedilmektedir. Bu bağlamda, Hayek’in düşüncesinde incelendiği şekliyle sosyal adalet ilkesinin serbest piyasa düzeninde reddedilmesi, çıkarının peşinde koşan bireyler tarafından sosyal adaletsizlik durumunu doğurması kaçınılmazdır. Kuçuradi’nin düşüncesinde ise, sosyal adaletsizliğin ortaya çıktığı bir ülkede, devletin insan haklarını doğrudan veya dolaylı şekilde koruması mümkün görülmemektedir. Çünkü serbest piyasa düzeninde devlet düzenleyici değildir,

dolayısıyla devletin müdahalesi de kabul edilmemektedir. Hayek'in ortaya koyduğu şekliyle hukukun üstünlüğü ilkesi gereği, devlet serbest piyasaya müdahale eden konumda değil, bunun tam tersi şekilde, kendiliğinden doğan bir düzen olarak serbest piyasada bireylerin çıkarlarının korunması ve sürekli olarak sağlanması bağlamında işletmecidir. Bireysel özgürlüğün en yüksek ilke olarak kabul edildiği bu düzende, serbest piyasanın işletilmesi için oluşturulan yasalar sayesinde, birey çıkarları peşinde koşarken özel mülkiyet imkanını geliştirmekte ve bir anlamda, bir başka bireyin haklarını pazarlık konusu haline getirebilmektedir. Buradan hareketle denilebilir ki, serbest piyasa düzeninde sınırlandırılmış olan devlet, insan haklarının doğrudan veya dolaylı olarak koruyucusu, bu hakların geliştiricisi olmaktan çıkıp, insanın değerini veya onurunu tüketen bir aygıt, daha da ötesinde bir zor aygıtı olarak görülen, sınırlandırılması gereken kendi başına bir varlığa dönüşmektedir. Dolayısıyla Hayek'in düşüncesinde bireysel çıkarların işletmecisi olarak kendi başına bir varlık olarak düşünülen devlet, Kuçuradi'nin düşüncesinde tam tersi şekilde, amacı ve işlevi bakımından insan haklarının doğrudan veya dolaylı şekilde koruyucusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3. Devletin Amacı ve İşlevi

İnsan haklarının korunması kişilere ve devletlere bağlıdır. Ancak birçok devlet, insan haklarını yeterince korumamakla birlikte, diğer devletlerle olan ilişkilerinde de, o devlete mensup kişilerin haklarını kendi organlarıyla çiğnemektedir. İnsan hakları çiğnendiği takdirde, hakları korumak, sadece hakları çiğnenen devletlere mensup insanların değil, insanlığın görevi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kuçuradi, 2016a, s. 44-46). Bu nedenle, çağımız açısından hem egemen insan anlayışının, hem de devlete bakışın yeniden sorgulanması gerekmektedir. Nitekim, bir devletin kuruluş amacı, o devletin sosyal, ekonomik ve siyasal hayatını belirli bir tarzda, söz gelimi insan haklarının korunmasında uygun ya da uygun olmayan tarzda, şekillendirmektedir.

Devletin gerektirdiklerini karşılayan ve buna bağlı olarak, insanın olanaklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda devletin neliğine, amacına ve işlevine ilişkin ilk fikirler Antikçağ'da karşımıza çıkmaktadır. Platon, insanın eksik bir varlık olması nedeniyle, ihtiyaçlarını karşılamak için işbirliği yapmak zorunda kaldığını ve diğer

insanlarla bir araya gelerek toplumları oluşturduğunu, bir anlamda, devletin temellerini attığını savunmaktadır (Platon, 2017, 369c). Devletleri oluşturan insanların yapısal farklılıklara sahip olduğunu savunan, bu farklılıklarla birlikte, farklı insanların yaşadığı devletlerin de o insan tipini temsil ettiğini öne süren Platon, devlet düşüncesini insandan yola çıkarak tasvir etmektedir (Platon, 2017, 544e). Platon'a göre, erdemleri temel değer olarak kabul eden aristokrasi, erdemli insan tipini, mal ve mülk kaygısı taşıyan insanların yönettiği oligarşi, zenginliğe ve güce tapan insan tipini, özgürlüğü temel değer kabul eden demokrasi ise her istediğini yapabilme arzusuna göre hareket etmeyi ilke edinen serseri insan tipini yaratmaktadır (Özcan, 2011, s. 164). Buradan hareketle denilebilir ki, devletlerde iktidarı ellerinde tutanların, değer olarak gördüklerini, örneğin oligarşik yönetimlerde mal-mülk edinerek zenginliğe tapma veya demokratik yönetimlerde özgürlüğü temel değer kabul etmek gibi, diğer insanlar için de teşvik etmeleriyle birlikte, belirli bir insan tipinin egemen olduğu siyasal düzenler ortaya çıkmaktadır. Söz gelimi, bir devleti ve toplumu, bununla birlikte siyasal düzeni, o devletin yöneticisi ve toplumu, değer olarak neyi kabul etmişse, buna inanan, bununla birlikte yaşayan insanları yaratmaktadır. Buradan hareketler denilebilir ki, Antikçağ düşüncesinde, bir devletin veya toplumun, dolayısıyla insanların, ölçülü, cesur, bilge veya adaletli kılınması, o devlet ve toplumu yönetenlerin bunları değer saymasıyla ilgilidir; bunların hakim olduğu devletler *iyi* veya *doğru* yönetimlerdir. Diğer yandan, bu değerlerin temel alınmadığı, zenginliğe, mal-mülk hırsına, güce taparak, arzusuna göre hareket edebileceği şekilde, bir anlamda Hayek'in tasvir ettiği, özgürlüğe dayanan bireylerin yönettiği ve toplumu oluşturduğu siyasal düzenler ise *kötü* veya *doğrudan sapma* yönetimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devletleri insanların kurduğunu ve *iyi* olarak kabul erdemlerin peşinden gittikleri takdirde *doğru* bir siyasal düzenin kurulabileceğine dikkat çeken Platon'a benzer bir şekilde, Aristoteles de devletin insanlar tarafından kurulduğunu söylemekte; insan kendi kendine yeterliliğe eriştikten sonra, *iyi* yaşamı sağlayabilme gayesini taşıdığını öne sürmektedir (Aristoteles, 2016, s. 11). *İyi*yi, yani erdemli ve soylu bir yaşamı amaçlayan insan, aynı amacı taşıyan diğer insanlarla bir araya gelerek devleti oluşturmuştur. Aristoteles'e göre, insanların oluşturdukları toplulukların devlet olarak tanımlanabilmesi için "siyasal topluluk" haline gelmesi gerekmektedir (Aristoteles, 2016, s. 9-13). Bu düşüncelerden hareketle denilebilir ki, Kuçuradi'nin devlet

görüşünde insanı merkeze alması, Antikçağ filozoflarının görüşleriyle benzeşmektedir. Devletin, yurttaşların *iyi bir yaşam* sürmeleri için siyasetle birlikte temel haklarının sağlanması ve korunması görüşü Antikçağ filozofları tarafından da savunulmaktadır.

Çağımızda devlet, insandan bağımsız olarak “kendi başına bir varlık” şeklinde görülmektedir. Kendi başına bir varlık olarak düşünülen devlet, hem içeriye hem de dışarıya karşı korunması, iç unsurlar tarafından bölünmemesi, gerektiğinde tehdit oluşturabilecek unsurları ezebilecek güce sahip olması gereken bir varlıktır (Kuçuradi, 2016, s. 40). Bu bağlamda, devletin kurtarılmasına, kalkınmasına, yıkılmasına veya sınırlandırılmasına bağlı olarak gelişen anlayışlar ancak kendi başına bir varlık olarak görülen devlet anlayışıyla mümkün olabilir. Oysa devlet kimin içindir ve kim tarafından kurulmuştur? Bu soruya yanıt veren Kuçuradi’ye göre, devletleri insanlar kurmaktadır; dolayısıyla devlet, insandan ayrı bir varlık, yani kendi başına bir varlık olarak düşünülmemelidir:

Devlet herşeyden önce bir insan kurumudur: yani temelini, sosyal kurumlar gibi tarihsel koşullarda değil, tür olarak insanın varlık koşullarında/yapısal özelliklerinde – biopisşik, toplumsal, kendine etik istemler getiren v.b. bir varlık olarak yapısında bulunur. Bu özelliği devleti kuruluş amaçları ile işlevleri aynı şey demek olan sosyal kurumlardan ayırır. Bu temeli de devletin bir insan kurumu olarak amacını belirler. Bu amaç, a) grup halinde yaşayan insanlar arasındaki şu veya bu şekilde kendiliğinden kurulan toplumsal ilişkileri -: hak-ödev ya da rol ilişkilerini – *hukuk ilişkilerine* -: adalete dayanan ilişkilere çevirmek ve b) kamuyu -: bir grupta herkesin ve herbirinin olan herşeyi- işletmektir. Bu amacı açısından devlet bir *hukuk* kurumudur (Kuçuradi, 2016a, s. 42).

Hukuksal organlar bütünü olan devlet, her şeyden önce bir insan kurumudur (Kuçuradi, 2016a, s. 42). Bu düşünce bizleri, devletin kuruluş amaçları ve işlevleri üzerine düşünmeye yönlendirmektedir. Kuçuradi’ye göre devletin amacı; “a) grup halinde yaşayan insanlar arasındaki kendiliğinden kurulan toplumsal ilişkileri hukuk ve adalet ilişkilerine çevirmek, b) bir grupta herkesin ve her birinin olan her şeyi işletmektir” (Kuçuradi, 2016a, s. 42).

Her grup için, herkesin olan şeyleri işletmenin anlamı, insan haklarının yerine getirmek ve korumaktır. İnsan haklarının gereklerini yerine getirmek ve korumak devletin işidir, dolayısıyla devletin amacıdır. Yurttaşların temel insan haklarını güvence

altına almak ve yaşayabilmesini sağlamak ise devletin görevidir. Rona Aybay'a göre, insan haklarını devletin korumasında hukukun işlevi şu şekilde açıklanmaktadır:

Tanınmış olan hakların eylemli olarak (fiilen) kullanılabilmesine olanak veren ve olabildiğince kusursuz işleyen bir toplum düzeninin de devletçe sağlanması gerekir. Bu toplum düzeninde hak ihlallerinin ortaya çıkmaması için yeterli ve etkili önlemler alınmalı; haklara saygı gösterilmesi kural, haklara saygısızlıklar ayrıksılık (istisna) olmalıdır. Haklara saygısızlıkların da devletçe uygulanan hukuksal yaptırımlarla karşılaşması sağlanmalıdır (Aybay, 2015, s. 3).

Devlet bunu yaparken, yurttaşlarını belirli gruplara ayırmamalı, belirlediği grupların haklarını, diğerlerinden üstün tutmamalıdır. İnsan haklarının sağlanması ve korunması için hukuksal bir insan kurumu ve organlar bütünü olarak karşımıza çıkan devlet, bütün insanların eşit bir şekilde sahip oldukları hakları sağlamakla görevlidir.

Devletin işlevinin hukukla belirlenmiş anayasalarla yeniden tanımlanması gerekmektedir. Devletin anayasalarda ne gibi temel ilkelere yer vermesi gerektiğinden de hareketle, devletin işlevinin yerine getirilmesini sağlayabilecek organları oluşturmak için devlet kavramının sınırlarının çizilmesi ihtiyacı doğmaktadır. Kuçuradi, sorunlu bir kavram haline geldiğini düşündüğü devlet kavramını, insandan ayrı ve kendi başına bir varlık olarak değil de, insanlar tarafından kurulan hukuksal organlar bütünü olacak şekilde yeniden tanımladıktan sonra, bir insan kurumu olarak devletle, insan hakları arasında sıkı sıkıya bağ kurmaktadır (Kuçuradi, 2016a, s. 43). Hukuksal bir insan kurumu olarak devletin amacının bu sınırlar içerisinde belirlenmesi ve bu gereklerin devlet tarafından yerine getirilmesi, insan hakları bilgisiyle birlikte devletin kuruluş amacına uygun olup, olmadığıyla ilgili olarak bizlere veri sunabilmektedir. Dolayısıyla Kuçuradi'ye göre, yurttaşlarının temel insan haklarını güvence altına almak ve bu haklar kapsamında yaşayabilmelerini sağlamak devletin esas görevidir (Kuçuradi, 2016a, s. 43).

Kuçuradi insan haklarının, insansal olanakların gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesi için gerekli olan koşulların sürekli olarak sağlanması istemi olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla insan hakları, her insanla ilgili bazı gerekleri dile getirmesi sebebiyle de insanın değeri veya onuruyla doğrudan ilgilidir. Daha önce belirttiğimiz gibi insanın

değeri, tür olarak insanı diğer canlılardan ayıran özel yeridir. İnsana bu özel yerini sağlayan ise onun özelliklerinin tamamı ve onu diğer canlılardan ayıran olanaklarıdır (Kuçuradi, 2016b, s. 40). Bu olanakların korunması ve geliştirilmesi insan türünün üyesi olan herkesin görevi olarak karşımıza çıkmakla birlikte, aynı zamanda her insan tekinin ve insanların yönettikleri devletlerin sorumluluğundadır.

Tür olarak insanın, değerini korumak için, insanın olanaklarının korunması ve geliştirilmesine dair koşulların sürekli bir biçimde sağlanmasını istemesi sebebiyle, insan hakları için etik ilkelerdir diyebilmekteyiz. Bu etik ilkeler, her bir insan için kişi hakları, yurttaş hakları, sosyal-ekonomik-kültürel-siyasal haklarını kapsamaktadır. Bu haklar, insan haklarını temel alan hukukla belirlenmiş uluslararası sözleşmeler ve anayasalar ile güvence altına alınmaktadır. Burada devletin rolü, hakların çiğnenmesini önlemek, çiğnendiği zaman da dengeyi yeniden sağlamaktır (Kuçuradi, 2016a, s. 5). Temel özgürlükleri sağlayabilen özgür bir ortam ancak böyle mümkündür; dolayısıyla bu özgür ortam “bir kişi insan olarak olanaklarını gerçekleştirirken, o kişiye hiçbir nedenle ‘hiçkimse’ nin dokunmamasını güvence altına” almaktadır (Kuçuradi, 2016a, s. 5). Buradan hareketle, Kuçuradi’nin özgürlük anlayışı, bireysel özgürlüğe dayalı bir şekilde, serbest piyasa ve liberal demokrasi düzeninde sağlanabileceği görüşünü savunan neo-liberal görüşlerden farklı bir özgürlük tanımı içermektedir. Buna ilaveten, neo-liberallerin talep ettiği şekliyle “sınırlandırılmış devlet”ten farklı olarak, Kuçuradi, insan haklarının doğrudan veya dolaylı yollardan korunması noktasında devleti göreve çağıran, yani devletin sorumluluk alanını genişleten bir düzeni tasvir etmektedir.

İnsan haklarının korunmasında, bu hakları çiğneme girişimi bulunduğu takdirde, devletin insan haklarını korumasının gerekliliği hiçbir koşulda gözardı edilmemelidir. Devlet, bu hakların korunması için oluşturulmuş kurumların hukuken kısıtlanamazlığını garanti etmelidir. Kişiler, insan türüne mensup olmalarından dolayı, olanaklarını gerçekleştirip, geliştirirken herhangi bir kişinin bu olanakları tehdit etmesi durumunda devlet dayandığı yasalarla araya girerek hakların korunmasını sağlamakla görevlidir (Kuçuradi, 2016a, s. 45). Bu düşüncelerden hareketle, insan haklarının doğrudan veya dolaylı olarak korunması konusunda, devlet yönetiminde çağımızın en yaygın yönetim anlayışlarından biri olarak karşımıza çıkan demokrasi düşüncesine bakmak yararlı olacaktır.

Kuçuradi, Kant'ın görüşlerinden de faydalanarak cumhuriyetçi ve demokratik yönetimler arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Cumhuriyetçiliğin yürütme kuvvetini, yasama kuvvetinden ayırdığını, despotizmin ise yasaları, yani kamu istemesini bütün yurttaşlar adına tek bir yurttaşın arzu ve istemelerine sunduğunu belirtmektedir (Kuçuradi, 2016a, s. 186). Demokratikleşmenin günümüzde çokpartili seçimlere indirgenliğini iddia eden Kuçuradi'ye göre, siyasi partileri temsil eden kişi veya grupların, çoğunluğa hitap edecek ve çoğunluğun hoşuna gidebilecek şekilde yürüttükleri siyasetlerin, dayandıkları toplumsal eğilime göre bir başka grup insanın haklarına zarar verebilecek şekilde hareket etmekten çekinmedikleri görülmektedir (Kuçuradi, 2004, s. 21). Dolayısıyla diyebiliriz ki, çoğunluğun iradesine veya bir grubun çıkarlarına dayanarak, yine o çoğunluğun seçimiyle başa gelen demokratik yönetimler despotik anlayışları doğurabilmektedir:

Tüm bu kişilerin üzerinde, tek başına insanların memnuniyetlerini güvence altına alan ve onların kaderine göz kulak olan muazzam koruyucu bir iktidar yükselir. Bu iktidar mutlak, titiz, düzenli, öngörülü ve ılımlıdır. Eğer onun amacı tıpkı babanın otoritesi gibi, insanları ergin bir birey olmaya hazırlamak olsaydı, onun otoritesi de babanın otoritesine benzetilebilirdi; ama tersine bu iktidar insanları kesin ve kalıcı bir biçimde çocukluk çağına tutmaya çalışır; insanların sevinmesinden hoşlanır, yeter ki onlar sevinmek dışında başka bir şeyi düşünmesinler. Bu iktidar insanların mutluluğu için seve seve çalışır, ama bu mutluluğun tek faili ve tek yargıcı olmak ister. İnsanların güvenliğini sağlar, onların ihtiyaçlarını öngörür ve giderir, hazlara ulaşmalarını kolaylaştırır, onların temel işlerini yürütür, endüstriyi yönetir, ve reset yasalarını düzenler, miraslarını bölüştürür; peki onları neden düşünme külfetinden ve yaşama zahmetinden kurtarmasın ki? (Tocqueville, 2016, s. 750).

Alexis de Tocqueville'in düşüncesinden hareketle, çağımızda çoğunluğun eğilimlerine göre şekillenen, çok partili seçimlere indirgenen ve demokratikleşmenin asıl şartı olarak çok partili seçimlerin gerçekleşmesinin kabul edildiği bir demokrasi anlayışında, siyasi partiler halinde organize olan birtakım grupların, iktidara gelebilmek için birbirleriyle çekişmeleri ve dolayısıyla çıkarlarını gözetmeleri durumu ortaya çıkabilmektedir. Kazanan gruplar iktidar olduklarında, demokratik seçimlerle ve çoğunluğun iradesiyle başa geldikleri ve buna bağlı olarak eylemlerinin meşru olduğunu düşünecekleri için de, çoğunluğun toplumsal eğiliminden aldıkları güçle karşılarındaki

diğer grupların hakları üzerinde tasarrufta bulunmakta herhangi bir sakınca görmeyecekleri despotik anlayışlar ortaya çıkmaktadır (Kuçuradi, 2016a, s. 189). Tecrübeler ışığında, bu durumun günümüzde yaşanıyor olması, bizlere insan haklarının korunmasını sağlayabilecek bir demokrasi düzeni üzerinde düşünmeyi zorunlu kılmaktadır.

Demokrasi, kamunun organizasyonuna ilişkin kararların, yönetime katılan yurttaşlar tarafından “düşünüp taşınarak ve eleştirel bir tutumla” sağlanabilmesinde işlevsel hale gelen bir yönetim biçimi olmalıdır (Kuçuradi, 2016a, s. 194). Yirminci yüzyılda iki büyük savaş görmüş, soykırımlar yaşamış insanlığın, günümüzde bunların izlerini taşıyarak insan haklarının korunması için bir arayış içerisinde olmasına rağmen, insanın değeri, değerleri ve hakları konusunda keskin bir bilgisizlik de göze çarpmaktadır. Oysa bu bilgiyi edindiği takdirde insan, demokratikleşme konusunda gerçekçi bir adım atmış olacaktır:

Demokrasi, kendi adına doğru değerlendirmeler yapmaya çalışarak yargıda bulunabilen ve kamunun yönetimine düşünüp taşınarak ve eleştirel bir tutumla katılabilen, aynı zamanda da hukuksal bir insan kurumu olarak devletin varlık nedeninin bilincinde olan yurttaşı varsayıyor. Demokrasi böyle yurttaşları varsayıyorsa, ‘demokratikleşme’ de böyle yurttaşların sayısını arttırmak demek olur (Kuçuradi, 2016a, s. 193).

Kuçuradi, devlet ve demokrasiyle ilgili görüşlerini dile getirirken, devlet ve demokrasi kavramlarının doğru bir şekilde açıklanabilmesi de dahil olmak üzere, devlet içerisinde yaşayan yurttaşların, insan türüne mensup olarak, diğer canlılar arasındaki özel yerinden kaynaklı değerinin korunabilmesi ve koşullarının sağlanabilmesi konusuna da kafa yormuştur. Buna ilaveten, Kant’ın aydınlanma görüşünden de hareketle, insanın “ergin” olabilmesinin ön koşullarından birinin felsefe eğitimi almış yurttaşların eleştirel bir biçimde yönetime katıldıkları bir demokrasi anlayışıyla mümkün olabileceğini dile getirmektedir. Kuçuradi’ye göre, felsefe eğitimi;

(...) değer bilgisine dayanarak, kendi adına yargıda bulunmaya, olan bitenlerden mevcut bağlantıları kendi adına kavramaya ve herşeyden çok, her durumda *insan onurunun*

tehlikede olduğu noktayı görebilmeye yardımcı olan bir eğitimidir (Kuçuradi, 2016a, s. 193).

Antikçağ düşüncesinde, yönetime katılan yurttaşlar için ortaya konulan “yönetime düşünüp taşınarak ve eleştirel bir tutumla katılması” düşüncesine benzer bir şekilde, Kuçuradi’nin düşüncesinde de, felsefe eğitiminden geçmiş yurttaşların, yönetime “eleştirel bir tutumla” katılmalarının gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Kuçuradi’nin bu düşüncesine, Kant’ın düşüncesinde de “özgürlük idesinin insanlara yüklenmesi”nin önemi açıklanmaktadır:

Şimdi, istemesi olan her akıl sahibi varlığa, zorunlu olarak, yalnızca onun altında eylemde bulunduğu özgürlük idesini yüklememiz gerektiğini ileri sürüyorum. Çünkü böyle bir varlıkta biz, pratik olan, yani nesnelere bakımından nedenselliğe sahip olan bir akıl düşünüyoruz (Kant, 2002, s. 66).

Kant’ın özgürlüğün yayılmasına yönelik düşüncesine benzer bir şekilde, Antikçağ düşüncesinde erdemli yurttaşlar yetiştirebilme ve sayısını arttırabilme düşüncesi devletin temel görevi olarak açıklanmaktadır. Aristoteles’e göre, devlet erdemli yurttaşlar yetiştirirken, erdemli yurttaşlarının sayısının artması ve erdemli eylemleri gerçekleştirebilmeleri için maddî olanaklarının devlet tarafından sağlanması gerekmektedir (Aristoteles, 2016, s. 243). Antikçağ düşüncesinde, ruhun akla ve erdeme uygun etkinliği ancak böyle mümkün olabilmektedir. Bu düşünce, çağımızda insan haklarının sağlanması ve korunması konusunda devletin göreve çağırılması olarak Kuçuradi’nin düşüncesinde karşımıza çıkmaktadır.

Kuçuradi’nin devletin amacı ve işlevi konusunda, insan haklarının korunması ve sürekli olarak sağlanması açısından devleti göreve çağırın düşüncesiyle, Hayek’in, kendiliğinden doğan bir düzen olarak serbest piyasayı koruma amacını taşıyan devlet anlayışı karşıtlık doğurmaktadır. Hayek’in, devletin amacı ve işlevi olarak ortaya koyduğu, kendiliğinden doğan bir düzen olarak serbest piyasada bireylerin çıkarları peşinden koşarken özgürlüklerini ve dolayısıyla mutluluklarını keşfedebilecekleri düzen medeniyet olarak tanımlanmaktadır. Ancak hiç şüphesiz, Hayek’in tasvir ettiği şekliyle,

bireylerin çıkarları peşinden koşarken keşfedebilecekleri mutluluğun, bir başka kişinin mutsuzluğu, yani kaybı olması kaçınılmazdır. Bu bağlamda, Hayek'ten farklı olarak, Kuçuradi'nin insan haklarının korunması açısından göreve çağırdığı devlet, kişilerin haklarını koruduğu gibi, aralarındaki haklar bakımından yaşanan eşitsizliği de ortadan kaldıracaktır. Çünkü Hayek'in tasvir ettiği sosyal, iktisadi ve siyasi düzenin, bir tür yarar ilkesine dayanıyor olmasını, yaşamsal tecrübeler ışığında, bireylerin mutlulukları keşfi sonucunda mutlu bir azınlığın ortaya çıkmasıyla, mutsuz bir çoğunluğun her geçen gün daha da çoğalması şeklinde yaşanarak tecrübe edilmektedir.

BÖLÜM 4. SONUÇ

Hayek'in iktisadi, sosyal ve siyasi düşüncelerinin temeline yerleştirdiği kendiliğinden doğan düzen fikri, doğal işleyişi içerisinde, kendiliğinden doğan ve büyüyen bir düzeni tanımlamaktadır. Hayek'in düzen görüşünde, kendiliğinden doğan düzenin karşısına yerleştirdiği yapma düzen veya organizasyon olarak tanımladığı planlı düzenden farklı olarak, herhangi bir akla yönelik verili bir bilgi tarafından tasarlanamayan, planlanamayan ve zorla gerçekleştirilemeyen bir düzen şeklini tarif etmektedir.

Hayek'in kendiliğinden doğan düzen düşüncesinin sosyal yönünü bireysel özgürlük düşüncesi oluşturmaktadır. Negatif özgürlük düşüncesine dayanan bu görüş, bireye dışarıdan gelebilecek her türlü zorlamaya karşılık dokunulmamayı talep etmektedir. Bu dokunulmama talebi, bireyin kendi başına belirlediği iyi ve kötülere ve kendi çıkarına göre hareket etmesini güvence altına almaktadır. Dışarıdan gelebilecek herhangi bir zorlamadan korunmuş olan birey, böylelikle diğer bireylerle ilişki geliştirebildiği gibi, rekabete girerek dahil olduğu serbest piyasa düzeninde ödüller kazanarak, sahip olduğu kazançlarla elde ettiği mülkiyetle özgürlüğünü güvence altına alabilmektedir.

Hayek'in düşüncesinde, bireyin kendi çıkarları doğrultusunda dahil olduğu "zenginlik yaratan oyun" olan serbest piyasa, bireye ödüller kazanma imkanı sunduğu gibi, sağladığı fiyatlandırma sistemiyle bireyin bilgi edinmesine de imkan sunmaktadır. Diğer bireylere geliştirdiği ilişkiler doğrultusunda, fiyatlar aracılığıyla bir tür bilgi alışverişine giren birey, serbest piyasa düzeninde maddi kazanç sağladığı gibi, kendisini düzenleyebileceği, entelektüel açıdan geliştirebileceği bilgiye de sahip olabilmektedir. Hayek'in düşüncesinde, kendiliğinden doğan bir düzen olarak karşımıza çıkan serbest piyasanın, doğal işleyişinin sağlanmasında devlet göreve çağırılmaktadır.

Hayek'in, serbest piyasanın işletmecisi olarak düşündüğü devlet, bu görevini yerine getirirken hukukla sınırlandırılmaktadır. Serbest piyasada bireylerin, diğer

bireylerden gelebilecek zorlamalara, hile yöntemlerine, şiddet eylemlerine karşı korunması devletin görevidir. Hukuk imkanlarıyla oluşturulmuş olan genel, soyut ve eşit kurallar sayesinde devlet, bireyi diğer bireylerden zorlamalardan koruduğu gibi, onun özel mülkiyet hakkını korumaktadır. Bu bağlamda, devlet hukukla sınırlandırılmış olduğu için bireyi aynı zamanda kendisinden de korumaktadır. Çünkü Hayek'in düşüncesinde devlet, hukukla sınırlandırılmadığı takdirde bir zor aracıdır. Hayek'in düşüncesinde, devlet bireylerin kendi çıkarlarının peşinde imkan sunabileceği koşulları sağlayabilmektedir; ancak diğer yandan Hayek'in totaliter olarak tanımladığı şekliyle, aynı zamanda bireyleri arzu etmedikleri eşit dağıtım gibi amaçlara ve dolayısıyla istemedikleri sorumluluklara yönlendirebilmektedir.

Hayek'in devlet düşüncesinde, bireyleri arzu etmedikleri yükümlülükler dayatmayı amaçlayan sosyal adalet ve insan hakları gibi ilkeler kesin bir dille reddedilmektedir. Sosyal adalet ilkesini, bireylerin tanımadıkları başka birey ve grupların sorumluluklarını yerine getirme görevi olarak tanımlayan Hayek, bu tür bir ödevin zorunluluk doğurduğunu öne sürmektedir. Buna ilaveten sosyal adalet ilkesinin yarattığı bu zorunluluk, bireyi kendi çıkarının peşinden gitmesinden alıkoymaktadır. Sosyal adaletin dayandığı eşit dağılım ilkesi, bireyler arasındaki rekabeti baltalayacağı gibi, serbest piyasada kazanacakları ödülleri ve dolayısıyla mülkiyet edinmeleri durumunu ortadan kaldıracaktır. Böylelikle, Hayek'in düşüncesinde bireysel özgürlüğün teminatlarından biri olarak karşımıza çıkan özel mülkiyet düşüncesi, sosyal adalet ilkesinin gerektirdikleriyle çatışmaktadır

Hayek'in, bireylere arzu etmedikleri sorumluluklar yüklediği için sosyal adalet ilkesini reddetmesi gibi, insan hakları düşüncesi de benzer şekilde dışlanmaktadır. Hayek'in düşüncesinde, sırf insan türüne mensup olduğu için, hiç kimsenin özel haklara sahip olamayacağı görüşü hakimdir. Bu özel hakların, serbest piyasa sayesinde halihazırda bireyler tarafından ulaşılabilir olduğunu savunan Hayek, bu hakları elde edemeyen bireylerin sorumluluğunun, başka bireylerce karşılanmasının mümkün olamayacağını dile getirmektedir. Hayek'e göre, zenginlik yaratan bir oyun olan serbest piyasada, bireyler kayba uğrasalar bile, bu onların daima kaybedecekleri anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla, bireyler kendiliğinden doğan bir düzen olarak serbest piyasanın kurallarına uydukları müddetçe, muhakkak kazançlar elde edebileceklerdir.

Böylelikle bir bireyin kaybını telafi etme sorumluluğu bir başka bireye yüklenmeyecektir. Bu sorumluluğun, devlet tarafından bir başka bireye yüklenmesi, Hayek'in tarif ettiği şekliyle, totaliter devlet düşüncesine karşılık düşmektedir. Oysa çağımızda, insan haklarının doğrudan ve dolaylı şekilde korunmasında devleti göreve çağıran, Kuçuradi'nin insan hakları düşüncesiyle, Hayek'in insan haklarına yönelik düşünceleri çatışmaktadır.

Hayek'ten farklı olarak, insan haklarını, insan türüne mensup olan herkesin ortak davası olarak tanımlayan Kuçuradi, bu düşüncesiyle insanın değeri arasında sıkı bir bağ kurmaktadır. İktisatta bir malın değeri, yani fiyatı şeklinde karşımıza çıkan değer kavramı, Kuçuradi'nin düşüncesinde insanı diğer varlıklardan ayıran özel yerine işaret eden bir kavram şeklinde tanımlanmaktadır. *Değer* ile *değerler* arasında ayırım yapan Kuçuradi, diğer varlıklardan farklı olarak bir olanaklar varlığı olan insanın, ideler üretebilen, bunlardan hareket ederek başarılar üretebilen bir varlık olduğuna vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte, olanaklarının korunması ve geliştirilmesi için insan haklarına vurgu yapan Kuçuradi, insan haklarının gereklerinin yerine getirilmesi ve yerine getirilen koşulların korunması için devleti göreve çağırılmaktadır. Böylece karşımıza, Hayek'in serbest piyasanın doğal işleyişinde devam edebilmesi için sınırlandırılmasını önerdiği devlet düşüncesiyle, insan haklarının sağlanması ve korunmasında devleti göreve çağıran Kuçuradi'nin "insanın değeri" merkezli görüşü bir anlamda çatışma yaratmaktadır.

Kuçuradi'nin, insan haklarının kişiler veya devletler tarafından korunmadığı durumlarda ortaya çıkan sosyal adaletsizlik durumunun sebeplerinden biri olarak serbest piyasaya vurgu yapması, çalışma boyunca incelediğimiz bu iki düşüncenin çağımızda yarattığı çatışmayı gözler önüne sermesi açısından önemlidir. Bu iki düşüncenin yarattığı çatışmadan hareketle, Hayek'in kendiliğinden doğan düzen fikri, insanın doğal yanını öne çıkartarak, bireysel özgürlük ve serbest piyasanın güvencesi olarak sınırlı devlet anlayışını önermesi sebebiyle karşımıza bir sorun olarak çıkmaktadır. Hayek'in, insan haklarının uygulanmasını devletin rolünü pekiştirdiği için reddetmesine karşılık, insan haklarının korunamamasını felsefi, etik ve siyasal bir sorun olarak ele alan Kuçuradi'nin düşüncesinde ise devletin asli görevi insan haklarını korumak olmalıdır. Ancak Kuçuradi'nin insan haklarının korunması göreviyle yaptığı

devlet tanımının aksine, Hayek'in öncülüğünü yaptığı neo-liberallerin “yaratıcı yıkım”ı sadece devlet kurumlarını ve ekonomiyi ilgilendirmemektedir. İş bölümlerini, sosyal ve cinsiyet ilişkilerini, teknolojik gelişmeleri, yaşam ve düşünce biçimlerini baştan aşağı etkilemektedir. Serbest piyasa düzeni, tüm insan eylemlerine rehberlik eden ve önceki bütün etik inançların yerine geçebilen başlı başına bir değer anlayışı olarak tanımlanmaktadır (Harvey, 2015, s. 11).

Ufak tefek farklılıklarına rağmen öz olarak değerlerin göreliliği ve bireysel özgürlük ve yarar fikrini esas alan bu değer anlayışı, olağanlaşmasıyla birlikte, doğallaşmakta ve bir insan özelliği gibi kabul edilmekte ve hem insansal ilişkileri hem de ekonomik faaliyetleri düzenlemede ölçüt görevi üstlenmektedir. Nitekim, liberal ahlâk ve insan anlayışının önemli bir dayanağı olan bireysel özgürlük fikri, kontrolsüz özelleşmeden kaynaklı olarak, özel mülkiyet anlayışının sınırsız bir şekilde düşünülmesi, özel mülkiyetin önündeki engelleri kaldırması açısından sınırlı devlet düşüncesini doğurduğu gibi, özel şirketlerin ele geçirdiği bir siyasal düzenin doğmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, özelleşmenin yarattığı siyasal düzen bir anlamda “şirket mutlakiyetçiliği”ni yaratmaktadır (Curtis, 2015, s. 25). Özel mülkiyetin, bireysel özgürlük ve serbest piyasa düzeniyle desteklenmesi, şirket mutlakiyetçiliğinin doğurduğu ortamı bir dogma haline getirmekle birlikte, sorgulamaya kapatmaktadır. Dogma haline gelen özelleştirme anlayışı, yeniden ürettiği insan tipiyle birlikte bir süreklilik sağlamaktadır. Öte yandan, insan haklarından anlaşılması gerekenin Kuçuradi tarafından, “yalnızca temel ya da devredilemez” (Kuçuradi, 2016a, s. 1) olarak tanımlanması, liberal iktisat görüşünde bir doğal hak olarak tasvir edilen özel mülkiyet hakkının da bir hak olamayacağı sonucuna götürmektedir.

Liberal iktisat savunucuları tarafından doğal bir hak olarak tanımlanan özel mülkiyetin sorgulanması, serbest piyasa savunucuları tarafından aynı zamanda kendiliğinden doğan düzen tarafından ortaya çıkan sosyal, iktisadi ve siyasi düzenin, yani Büyük Toplum'un ve dolayısıyla medeniyetin sorgulanması olarak düşünülmektedir. Hayek'in düşüncesinde, serbest piyasanın kendiliğinden bir şekilde ortaya çıkması, aynı zamanda insanın düşünebileceğinin ötesinde bir düzenin işleyişine işaret etmektedir. Böylelikle insan, kendiliğinden doğan bir düzen olarak serbest piyasayı sorgulayıp kontrol edebilecek şekilde planlamalar yapamayacağı gibi, sadece

ona katılımcı olabilecek kadar bilgiye sahiptir. Piyasanın üzerinde hiçbir kişinin veya devletin denetleyiciliğinin olmaması talebi de bu durumu açıklamaktadır. Serbest piyasaya yönelik muhalefetin, aynı zamanda şirket mutlakiyetçiliğine muhalefet etmenin, buna bağlı olarak da bireysel özgürlüğe muhalefet olacağı düşüncesi doğmaktadır. Böylelikle ahlâklardan bir ahlâk anlayışı ve sorgulanamaz bir dogma olarak karşımıza çıkan serbest piyasa düzeni, çağımızda ciddi etik sorunların yaşanmasına yol açmaktadır.

Serbest piyasanın bir ahlâki inanç olarak karşımıza çıkması, insanın emeğini satın alabildiğinde tüm sosyal yapılara olan bağlılığını parçalamayı amaçlamaktadır. Serbest piyasaya muhalefet eden insanın emeğini satın alamadığında ise onu açlığa mahkum edebilmektedir. Zira bu ahlâki inanca göre insan, tüm normlarını sadece piyasaya göre şekillendirmelidir (Polanyi, 2014, s. 233). Piyasaya bağımlı olan insan ise ürettiği kadar tür olarak değerini kaybetmekte, sadece maddi bir değer kazanmaktadır. Piyasanın ana kaynağı olan insan, sermayeyi ürettikçe işçileşmektedir. Böylelikle insan, karşımıza bir meta olarak çıkmakta ve yarattığı şeyin fiyat değeri arttıkça, kendisi değersizleşmektedir (Marx, 2011, s. 91-92). Dolayısıyla Kuçuradi'nin düşüncesinde ele aldığımız şekliyle değer kavramı, insanın değerinden bağımsız olarak düşünülmemekte ve üretilen bir malın değeri, yani fiyatı şeklinde anlaşılmaktadır. Marx'ın düşüncesinden de hareketle denilebilir ki, ürettiği ürünleri yaşamını sürdürebilmek için fiyatlandıran insanların emeklerinin fiyatlandırılmasıyla birlikte, esasında insanın kendisi “insan onuru” ya da “insanın değeri” fikri bir kenara bırakılarak fiyatlandırılmakta ve böylece aslında Hayek düşüncesinde insan sadece mal-mülk-sermaye edinmeye çalışan bir varlığa indirgenmektedir.

Kuçuradi'ye göre insanın değerini korumak, yani diğer canlılardan ayıran varlıktaki özel yerini, dolayısıyla özelliklerini ve aynı zamanda olanaklarını korumak demektir. Bu olanakları, yani insan haklarını korumak ise tür olarak insan teki olan her birinin davası olmaktadır (Kuçuradi, 2016a, s. 2). Serbest piyasayı, “devletin ya da yönetimlerin kişilerin ekonomik etkinliklerine karışmaması” olarak tanımlayan Kuçuradi'ye göre, “sosyo-ekonomik ilişkilerin kendiliğinden bir şekilde ilerlediği” serbest piyasada kişiler yalnızca kendi çıkarlarını daha iyi korumayı düşüneceklerdir (Kuçuradi, 2016a, s. 221). Ancak serbest piyasada iktisadi müdahaleciliği reddeden bu

talep, kişilerin temel haklarına ilişkin talepleri noktasında yanlış anlaşılmaya yol açmaktadır. Sadece iktisadi alanla sınırlı kalmayan özgürlük anlayışı, Hayek'in insan haklarına dair görüşüyle birlikte düşünüldüğü takdirde temel haklar da dahil olmak üzere tüm hakların ve özgürlüklerin, negatif özgürlük anlayışıyla değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Kuçuradi'ye göre, serbest piyasa düzeninde sosyal ve ekonomik hakların sınırları da "hiçkimsenin hiçbir şeye karışmaması" olarak düşünülmektedir (Kuçuradi, 2016a, s. 222-223). Dolayısıyla böyle bir düzende serbest piyasanın teşviki, özel veya grupsal ekonomik haklara indirgenmiş devleti küçültme talebini esas alarak, ulusal ve uluslararası düzeyde insan haklarının sağlanmasını ve korunmasını zorlaştırmaktadır (Kuçuradi, 2016a, s. 223).

Kendiliğinden doğan bir düzen olarak serbest piyasanın şekillendirdiği sosyal, iktisadi ve siyasi düzen bağlamında, ahlâki değer yargıları ve davranış kurallarının toplumlara özgü olduğu ve her bireyin içinde doğduğu toplumdan bunu hazır aldığı, dolayısıyla hiçbir bireyin aslında sırf kendisine ait iyi ve kötülere sahip olmadığını ve olamayacağını vurgulamak gerekmektedir. Buradan hareketle, özgürlüğün sınırları aslında toplumsal iyiler ve kötülerce, yani bir anlamda, ahlâki değer yargılarıyla belirlenmektedir. Dolayısıyla, özgürlükle ilişkilendirilen kendiliğinden doğan düzen, hiçbir anlamda bireylerin kendiliğinden verdikleri kararlara göre kendiliğinden şekillenmeyeceği gibi, her zaman toplumsal olanla birlikte, mevcut ekonomik ve siyasal ilişkiler sayesinde belirleyici bir hale gelmektedir.

Anlatılanlardan hareketle çıkartacağımız sonuç ise şu olacaktır: Hayek'in kendiliğinden doğan düzen düşüncesi, ortaya koyduğu değiş-tokuş ilişkilerini bir tür insan ilişkileri şeklinde tasvir etmesinden kaynaklı olarak, insanın insanlıktan çıkmasına, devletin bireysel çıkarları koruyan bir araca indirgenmesine ve bireysel farklılıkların toplumsal baskı altında yok olmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, kapitalist üretim ilişkileri veya serbest piyasa düzenine indirgenen kendiliğinden doğan düzen fikri ile insanlar, bireysel çıkarlarının peşinden koştuğu müddetçe, bu onları özgürlüğe ve mutluluğa götürmek yerine, onları yeni bir tür köleliğe yönlendirmektedir. Modaların, reklamların, kapitalist ilişkilerin yarattığı eğilimlere göre, bireyler, bireysel çıkarları peşinde koştukça, devletin de bu tür çıkarları korumanın bir aracı haline gelmesi durumunda, mevcut koşullar Antikçağ düşüncesinde ortaya konulduğu şekliyle,

arzuların ve dolayısıyla doğal yanının, insanın aklını esir alabileceği bir şekilde yönlendireceği insan tipini yaratacak ve bunu geliştirdiği sosyal, iktisadi, siyasi düzen bağlamında sürekli olarak yeniden üretecektir. Bu tür bir insan tipi, kişisel ve toplumsal ilişkiler bağlamında, insanlaşma olanağını ortadan kaldırdığı gibi, insanın değeri veya onurunu tüketecek, bir anlamda, bu ilişkileri mülkiyetçi ve sorgulanamayan bir anlayış geliştirmekten kaçınmayacaktır.

Tüm bu anlatılanlardan hareketle toparlayacak olursak, muamele etme veya görme ilkeleri şeklinde, etik normlar olarak tanımlanan insan haklarının, serbest piyasa düzeninin yarattığı, ahlâki değer yargılarının hakim olduğu bir ortamda tam olarak korunmasının mümkün olmadığı ileri sürülebilir. Çünkü kendiliğinden doğan bir düzen şeklinde ortaya çıkan serbest piyasanın en başta insanın sadece doğal yönüne hitap etmesi, yani olanaklarını gerçekleştirme konusunda, arzularına yönelik istemelerini, belirtildiği şekliyle kapitalist üretim ilişkileri bağlamında, sadece çıkar odaklı değer yargılarına göre belirlemesine yol açabilir. Bu bağlamda, kendiliğinden doğan bir düzen olarak serbest piyasa düşüncesinin dayandığı özel mülkiyet anlayışı, bir azınlığın zenginleşirken, çoğunluğun ise fakirleşmesine, fakirleşen çoğunluğun ise olanaklarını geliştirebileceği bir düzenin ortadan kaldırılmasına teşvik edebilir. Böylesi bir düzende, Kant'ın belirttiği gibi, insandaki akıl, hayvanlardaki içgüdünün gördüğü işi göreceksa, onu hiçbir zaman hayvanlığın üstüne yükseltmez ve etik bir kişi değeri olarak özgürlük fikrini de üretemez; çünkü bu durumda, Antikçağ filozoflarının vurguladığı gibi akıl, insanın doğal yanının, yani diğer hayvanlarla ortaklaşa sahip olduğu arzu ve isteklerinin kölesi haline gelir. Dolayısıyla, bu tip insanların egemenliğini perçinleyen neo-liberal devlet ve siyaset anlayışı da bireylere gerçek anlamda özgürlük ve insanca yaşam olanağı değil, yeni bir kölelik türü doğurabilir. Oysa, Kuçuradi'nin anladığı anlamda bir, sosyal adalet, değer, insan ve devlet görüşü çağımız itibariyle, karşıt düşüncelere sahip olanların da, insana yakışır bir hayat sürebilmeleri için gerekli koşulları yaratmayı amaçlar ve temel kişi haklarını koruyacak, etik bakımdan özgür kişiler ancak böylesi bir ortamda varlık gösterebilir.

KAYNAKÇA

- Aristoteles (2016). *Politika*. Çev. Mete Tunçay. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aristoteles (2017). *Nikomakhos'a Etik*. Çev. Saffet Babür. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Arnhart, L. (2018). "Friedrich Hayek'in Darwinci Muhafazakârlığı". *Liberal Düşünce Dergisi*. Çev. Akif Kemal Koç. Sayı 90. s. 147-168.
- Aybay, R. (2015). *İnsan Hakları Hukuku*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Butler, E. (2018). *Klasik Liberalizm: Bir El Kitabı*. Çev. Arda Akççek. Ankara: Liberte Yayınları.
- Curtis, N. (2015). *İdiotizm*. Çev. Mehmet Ratip. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eroğlu, M. Y. (2018). "Friedrich August von Hayek Perspektifinden İktidarın Gücü ve Sınırın Meşruiyeti". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. Sayı 2. s. 119-132.
- Gray, J. (2004). *Post-Liberalizm*. Çev. Müfit Günay. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. Çev. Aylin Onacak. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hayek, F. (1995). *Hukuk, Yasama ve Özgürlük Cilt II: Sosyal Adalet Serabı*. Çev. Mustafa Erdoğan. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hayek, F. (1996). *Hukuk, Yasama ve Özgürlük Cilt I: Kurallar ve Düzen*. Çev. Atilla Yayla. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hayek, F. (1997). *Hukuk, Yasama ve Özgürlük Cilt III: Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*. Çev. Mehmet Öz. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hayek, F. (2010). "Friedrich von Hayek: Kölelikten Özgürlüğe". *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. Çev. Can Madenci. Sayı 12 (18). s. 109-114.
- Hayek, F. (2013). *Özgürlüğün Anayasası*. Çev. Yusuf Ziya Çelikkaya. Ankara: BigBang Yayınları.

- Hayek, F. (2015). *Kölelik Yolu*. Çev. Turhan Feyzioğlu, Yıldırım Arsan, Atilla Yayla. Ankara: Liberte Yayınları.
- Hume, D. (2009), *İnsanın Doğası Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Ergün Baylan, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Kant, I. (2002). *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Çev. İoanna Kuçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2004). “Evrensel Bildirge’nin 50. Yılında İnsan Hakları – Giriş”, *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları*, Çev. Bülent Peker, s. 15-29.
- Kuçuradi, İ. (2014). *Uludağ Konuşmaları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2015). *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2016a). *İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2016b). *İnsan ve Değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2019). *Ahlâk, Etik ve Etikler*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuyurtar, E. (2017). “John Locke”, *Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon’dan Zizek’e*, s. 239-252.
- Locke, J. (2018). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, Çev. Fahri Bakırcı, Ankara: Eksi Kitaplar
- Marx, K. (2011). *1844 El Yazmaları*. Çev. Kenan Somer. Ankara: Sol Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (2017). *İnsan Felsefesi*. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Mill, J. S. (2014). *Özgürlük Üstüne ve Seçme Yazılar*, Çev. Alime Ertan, İstanbul: Belge Yayınları.
- Mill, J. S. (2019). *Faydacılık*, Çev. Gökhan Murteza, İstanbul: Pinhan Yayıncılık
- Mollaer, F. (2004). “Rasyonalist Düşünce Gelenği Karşısında Muhafazakârlık: Burke’ten Hayek’e”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Sayı 2. s. 157-191.
- Özcan, M. (2011). “İnsanlaşma Etik ve Siyaset: Antik ve Modern”, *Felsefelogos: Dayanışma*, Sayı 41. s. 163-185.
- Özcan, M. (2016a). *Aristoteles Felsefesi: Temel Kavramlar ve Görüşler*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Özcan, M. (2016b). *İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üzerine Bir Soruşturma*. Ankara:

BilgeSu Yayıncılık.

Özenç, B. (2016). *Hukuk Devleti*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Platon (2017). *Devlet*. Çev. Sabahattin Eyüboğlu – M. Ali Cimcoz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Polanyi, K. (2014). *Büyük Dönüşüm*. Çev. Ayşe Buğra. İstanbul: İletişim Yayınları.

Safi, İ. (2018). “Neo-Liberalizmin Öncüsü Hayek’in Toplumsal ve Siyasal Kuramı”. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. Sayı 16. s. 1772-1793.

Silier, Y. (2017). “John Stuart Mill”, *Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon’dan Zizek’e*, s. 388-405.

Tocqueville, A. (2016). *Amerika’da Demokrasi*. Çev. Seçkin Sertdemir Özdemir. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yayla, A. (2014). *Özgürlük Yolu: Hayek’in Sosyal Teorisi*. İstanbul: Profil Yayıncılık.

Yılmaz, F. (2002). “Hayek’te Piyasanın Epitemik Rolü”. *Liberal Düşünce Dergisi*. Sayı 27. s. 137-150.

